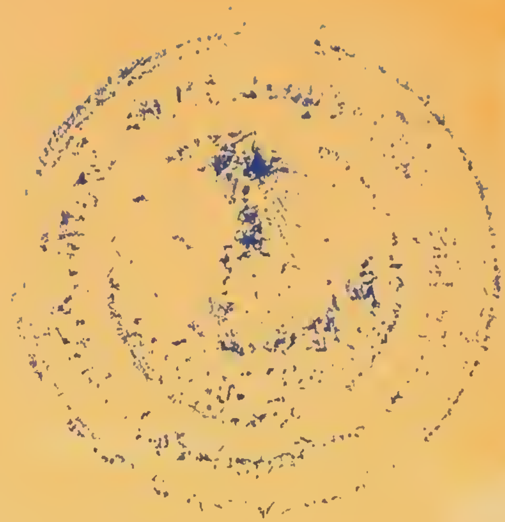
อนุสรณ์
งานฌาปนกิจศพ

นางรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา

ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร

[illegible] ที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๖

งานฌาปนกิจ
นางรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา

ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร

วันจันทร์ที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

นางรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา

ชาตะ 2 มกราคม 2448

มรณะ 17 เมษายน 2516

■ ตั้งบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม ณ ศาลาวัดโสมนัสวิหาร ■

■ บุตรธิดา และหลาน ในวันบำเพ็ญกุศล ■

ชีวประวัติ

นางรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา

คุณแม่ถือกำเนิดเมื่อวันอังคาร ขึ้น ๘ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ที่บ้านตำบลศิริราช อำเภอบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรีคนสุดท้องของคุณตาขาว และคุณยายสะอาด คูหะรัตน์ มีพี่สาวหนึ่งคนคือ คุณป้าละออ คูหะรัตน์ และพี่ชายหนึ่งคน คือ คุณลุงเอิบ คูหะรัตน์ (ถึงแก่กรรม)

เนื่องจากคุณตาได้ถึงแก่กรรมตั้งแต่คุณแม่ยังเล็ก จึงได้รับการเลี้ยงดูอย่างทะนุถนอมเป็นพิเศษจากคุณยาย เมื่อถึงวัยเรียนได้เริ่มต้นการศึกษาที่โรงเรียนวังหลังเป็นลูกศิษย์คนหนึ่งของแหม่มโคล แล้วจึงได้เข้าเรียนต่อในโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ต่อมาหม่อมราโชทัย (ม.ร.ว. กระต่าย อิศรางกูร) ได้นำเข้าถวายตัวเป็นข้าหลวงของสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินทร พระพี่นางของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก (สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์) ทั้งนี้เพื่อจะได้รับการศึกษาอบรมและเข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของไทยตลอดจนกิริยามารยาท ซึ่งในสมัยก่อนถือกันว่าสตรีชาววังเป็นผู้ที่เพียบพร้อมไปด้วยสมบัติของกุลสตรี และโดยที่คุณแม่เป็นสตรีที่หน้าตาสะอาดสะอ้าน สวยงาม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย จึงเป็นผู้หนึ่งที่ทูลกระหม่อมทรงโปรดปราน และได้มีโอกาสตามเสด็จไปในงานหรือพิธี

ต่าง ๆ ด้วยเสมอ คุณแม่จึงได้รู้เห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ รู้จักวางตนให้เหมาะสม รู้จักที่สูงที่ต่ำตลอดจนจรรยามารยาทที่จะพึงแสดงต่อบุคคลชั้นต่างๆ ท่วงทีวาจาและการปฏิบัติตนอยู่ในกรอบประเพณีอันดีงาม นับเป็นความรู้และเป็นประโยชน์ต่อคุณแม่ในการดำเนินชีวิตและการเข้าสมาคมในภายหลัง คุณแม่อยู่ในวังจนกระทั่งทูลกระหม่อมเสด็จต่างประเทศ จึงได้กราบทูลลากลับมาอยู่ที่บ้านตำบลศิริ-ราชตามเดิม

เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ คุณแม่ได้เข้าสู่พิธีสมรสกับ พันเอกหม่อมหลวงเวก อิศรางกูร บุตรพันเอกพระยารัตนพิมพาภิบาล (ม. ร. ว. สวัสดิ์ อิศรางกูร) และหม่อมหลวงหญิง แม้น อิศรางกูร มีบุตรธิดารวม ๔ คน คือ

๑. นางสุรางค์ศรี วงษ์วานิช

๒. ร้อยเอกหญิง วีรวรรณ อิ่มอภัย

๓. นายวิรัช อิศรางกูร ณ อยุธยา

๔. เรืออากาศตรี วัชรา อิศรางกูร ณ อยุธยา

คุณแม่เป็นหลักที่ดีของครอบครัวและวงศ์ตระกูล เพียบพร้อมไปด้วยคุณสมบัติของแม่บ้านที่ดี เป็นภรรยาคู่ทุกข์คู่สุขอย่างแท้จริง ชีวิตการครองเรือนของท่านจึงเปี่ยมไปด้วยความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจ และความห่วงใยซึ่งกันและกันไม่เสื่อมคลาย ตราบจนกระทั่งความตายได้มาพรากคุณพ่อไป หลังจากที่ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาเป็นระยะเวลา ๓๕ ปี

เนื่องจากคุณแม่เป็นคนมีอัธยาศัยดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงตลอดจนคนทั่วไป มีความสุขที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น จึงมีแต่ผู้รักใคร่นับถือเป็นผู้ที่เข้าไหนเข้าได้ ประกอบกับคุณแม่เป็นคนทันสมัย รื่นเริงสนุกสนาน

อยู่เสมอ ชอบทัศนาจรต่างจังหวัดมากกว่าดูหนังดูละคอน ท่านมีโอกาสได้ไปจังหวัดต่าง ๆ เกือบจะทั่วประเทศตลอดจนประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น เขมร, ลาว, ปีนัง และสิงคโปร์

คุณแม่มีจิตเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง บำเพ็ญตนเยี่ยงพุทธศาสนิกชนที่ดีทั้งหลายจะพึงประพฤติ และปฏิบัติตามหลักธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านตักบาตรทุกวันมาเป็นเวลานานปี ไปวัดเพื่อฟังธรรมในวันธรรมสวนะและรักษาอุโบสถศีลตลอดระยะเวลาเข้าพรรษา ประกอบกุศลกิจด้วยการบริจาคทรัพย์สินตามกำลังทรัพย์และกำลังความสามารถตลอดมา นอกจากนี้คุณแม่ยังเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีและเทิดทูนพระบรมราชจักรีวงศ์อย่างแน่นแฟ้น เมื่อใดที่ท่านมีโอกาสเข้าเฝ้า ฯ รับเสด็จแล้วคุณแม่จะไม่ละโอกาสนั้น ๆ เลย เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๙ ธันวาคม พ. ศ. ๒๕๑๕ เวลา ๑๖.๓๐ น. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระบรมวงศานุวงศ์และสมาชิกในราชสกุลทุกมหาสาขา เข้าเฝ้าถวายพระพร แด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมงกุฎราชกุมาร ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต คุณแม่เป็นผู้หนึ่งที่ได้เข้าเฝ้าถวายพระพรในวันนั้นด้วย ซึ่งเป็นวันที่คุณแม่มีความสุขใจอย่างยิ่ง ได้กลับมาเล่าให้ลูกหลานฟังด้วยความชื่นชม นับเป็นการออกงานสำคัญครั้งสุดท้ายของท่าน

ปกติคุณแม่เป็นผู้ที่มีสุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคประจำตัว ไม่เคยเจ็บไข้ได้ป่วยถึงล้มหมอนนอนเสื่อ เพราะท่านระวังรักษาสุขภาพอนามัยอยู่เสมอ กลางเดือนธันวาคม ๒๕๑๕ คุณแม่เป็นไข้หวัด เป็น ๆ หาย ๆ มีอาการอ่อนเพลีย เบื่ออาหาร บางครั้งมีท้องอืดแน่น แพทย์ได้สั่งยาให้รับประทาน อาการค่อยยังชั่วขึ้น

แล้วก็กลับเป็นอีก จนถึงวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๑๖ แพทย์ได้รับตัวเข้าไว้รักษาในโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ขั้นแรกสันนิษฐานว่าเป็นโรคตับอักเสบ หลังจากที่ได้รับการตรวจและวินิจฉัยโรคโดยละเอียดแล้ว จึงได้ทราบว่าคุณแม่เป็นมะเร็งในเม็ดเลือด..........โรคที่ยากจะรักษาให้หายได้ แม้ว่าแพทย์และพยาบาลทุกท่านจะได้เอาใจใส่ช่วยรักษาพยาบาลจนสุดความสามารถ อาการของคุณแม่ทรุดหนักลงตามลำดับ และยังมีโรคนิวมอเนียแทรกซ้อน ทำให้หมดหนทางที่จะเยียวยารักษาให้ท่านมีอายุยืนยาวอยู่ต่อไปได้ ในที่สุดคุณแม่ได้ถึงแก่กรรมเมื่อ วันอังคารที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๖ เวลาประมาณ ๐๓.๔๕ น. รวมอายุได้ ๖๘ ปี ๓ เดือน ๑๕ วัน.

รายนามเจ้าภาพ

ในการสวดพระอภิธรรม

นางรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา

อังคาร	๑๗ เม.ย. ๑๖	บุตรธิดา และหลาน
พุธ	๑๘ เม.ย. ๑๖	กองวิทยาการ กรมแพทย์ทหารบก กองอาคาร กรมช่างโยธาทหารอากาศ
พฤหัสบดี	๑๙ เม.ย. ๑๖	การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค กรมช่างโยธาทหารอากาศ คณะน้อง ๆ
ศุกร์	๒๐ เม.ย. ๑๖	ธนาคารไทยพัฒนาจำกัด
เสาร์	๒๑ เม.ย. ๑๖	คุณวิจิตร ชวนะนันท์
อาทิตย์	๒๒ เม.ย. ๑๖	คณะบริษัทก่อสร้าง
จันทร์	๒๓ เม.ย. ๑๖	บริษัทไทยเดินเรือทะเลจำกัด บุตรธิดา และญาติ ๒๑.๐๐ น. บรรจุศพ

ขอกราบขอบพระคุณ

เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณท่านนายแพทย์และพยาบาลโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าที่ได้กรุณาช่วยเหลือเอาใจใส่ดูแลในการรักษาพยาบาลอาการป่วยของคุณแม่เป็นอย่างดียิ่ง ตลอดจนท่านที่เคารพนับถือและบรรดาญาติมิตร ที่กรุณาให้เกียรติมาร่วมเป็นเจ้าภาพในการสวดพระอภิธรรม และสละเวลามางานฌาปนกิจในวันนี้ หากมีสิ่งใดบกพร่องขอได้โปรดประทานอภัยด้วย.

บุตรธิดา

หนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจคุณแม่นี้สำเร็จได้ด้วยความเมตตาของท่านเจ้าคุณอุดรคณาภิรักษ์ (กิตติวุฑโฒภิกขุ) ผู้อำนวยการจิตตภาวันวิทยาลัยและ ม.ล. ปีย์ มาลากุล เลขานุการสำนักพระราชวังที่ได้มอบเรื่องอันมีค่าให้มาพิมพ์เป็นบรรณาการ เจ้าภาพรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

เจ้าภาพ

คำไว้อาลัย

คือจิตใจ ที่คิดถึงนึกถึงผู้ที่จากไปนาน ๆ หรือจากไปอย่างไม่มีโอกาสที่จะกลับมาพบกันอีกได้ เช่นฝ่ายหนึ่งตายไปแล้วเป็นต้น ก็ยังอยากให้ผู้ที่จากไปนั้นได้กลับมาอยู่รวมกันหรืออยู่ใกล้ ๆ กัน อย่างนี้ เราเรียกว่าความอาลัย ที่เป็นเช่นนี้เพราะอะไร ก็เพราะอัธยาศัยใจคอถูกกัน สร้างแต่ความดีให้แก่กัน นี่แหละเป็นเหตุหนึ่งที่สร้างความเคารพรักนับถือแก่กัน ก็แหละเมื่อฝ่ายหนึ่งจำต้องจากไป ในลักษณะนานกลับหรือไม่กลับเลย (ตาย) มันก็ยังอาลัยอาวรณ์อยู่นั่นเอง เพราะอารมณ์ที่ดีเป็นส่วนอดีตมันเตือนใจให้อาลัยอาวรณ์อยู่เสมอ ๆ

โดยเฉพาะ **พี่รำจวน** นั้น เป็นสหชาติโดยปีโดยเดือนกับข้าพเจ้าแต่แก่วันกว่าข้าพเจ้า เราเป็นเด็ก เป็นหนุ่ม เป็นสาว เป็นคนแก่มาด้วยกัน ที่สุดก็ตายแต่ไม่ยักตายพร้อมกัน พี่รำจวน กลับตายไปก่อน ตลอดเวลาที่เรามีชีวิตเห็นกันอยู่ เราไม่เคยมีประทุษฏจิตในอารมณ์ต่าง ๆ ต่อกันเลย พี่รำจวน มีจิตใจอาทรเอื้อเฟื้อต่อข้าพเจ้าเสมอเช่นข้าพเจ้าอาพาธเมื่อปลายปี ๒๕๑๔ กลับจากโรงพยาบาลแล้วมาเยี่ยมที่วัดเสมอ เห็นบันไดกุฏิสูง ต้องขึ้นลงไปห้องน้ำลำบากเกรงจะตกบันไดเป็นอันตราย ได้ขวนขวายสร้างห้องน้ำไว้บนกุฏิถวาย ได้อาศัยใช้ ได้รับความสะดวกอยู่จนทุกวันนี้ อนึ่ง พี่รำจวนมักพูดปรารถถึงความแก่เฒ่ากับข้าพเจ้าเสมอและพูดว่า **"เจ้าคุณอยู่ไปนาน ๆ นะ จะได้เป็นที่พึ่งของพวกพ้องพี่น้อง ก็ตอบไปว่า มันไม่แน่ดอกคุณพี่ และพูดว่า ถ้าฉันตายเอามาไว้วัดระฆัง ๆ เอากระดูกมาไว้ที่นี่นะ"** ก็คงจะสมเจตนาของ

ผู้ถึงแก่กรรมละ เพราะได้ยินหลานหยอย (คุณสุรางค์ศรี) บอกว่าเผาแล้วจะเอาอัฐิมาบรรจุรวมกับอัฐิพวกญาติในสกุลเดียวกันที่วัดระฆัง ฯ ดีเหมือนกันท่านเหล่านั้นซึ่งถึงแก่กรรมไปแล้ว ท่านอยู่ใกล้กันท่านจะได้คุยกันแก้เหงาบ้าง

การปฏิบัติของ **พี่รำจวน** ซึ่งมีต่อข้าพเจ้า ทั้งที่เขียนไว้และไม่ได้เขียนไว้นับว่าเป็นความอาทรเอื้อเฟื้อซึ่งมีต่อข้าพเจ้าทั้งสิ้น สมดังคำบทหนึ่งซึ่งท่านผู้รู้ท่านพูดว่า "เป็นญาติเป็นเชื้อเมื่อไม่มีความเอื้อเฟื้อก็เหมือนเนื้อในป่า ไม่ใช่ญาติไม่ใช่เชื้อแต่มีความเอื้อเฟื้อก็เหมือนเนื้อของอาตมา" ฟังแล้วจำเอาไว้มันทำใจให้กว้างขวางออกไปอีก

พี่รำจวน เกิดในชาตินี้รุ่งเรืองเจริญพอสมควรแก่อัตภาพ ก็เพราะปุพเพกตปุญญตา ที่ได้สร้างสมไว้ ชื่อว่า **"สว่างมา"** เมื่อมีชีวิตอยู่ได้รู้ได้เห็นมาก็ไม่เห็นทำบาปกรรมอะไร มีแต่ทำบุญตามความสามารถของตน เมื่อไปชื่อว่า **"สว่างไป"** ไปแล้วไปเกิด จะตามไปทีหลังตามเวลาที่ธรรมดาเขากำหนดไว้ **อนิจฺจํ ทุกขํ อนตฺตา.**

พระเทพญาณเวที

วัดระฆังโฆสิตาราม

๒๘ ก. ย. ๑๖

คำไว้อาลัย

ของ

ท่านผู้หญิง ไสว จารุเสถียร

เมื่อดิฉันทราบข่าวพี่รำจวนไม่สบายไปอยู่โรงพยาบาล ก็ไม่ได้คิดว่าจะเป็นอะไรรุนแรงนัก เพราะปกติพี่รำจวนเป็นคนรักษาสุขภาพดีอยู่เสมอ ขยันชอบทำสวนปลูกต้นไม้ รักความเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่งตัวสะอาดงดงามอยู่เสมอเป็นผู้ที่มีใจโอบอ้อมอารี ไม่มีวี่แววว่าจะเป็นคนอ่อนแอขี้โรค ยิ่งกว่านั้นพี่รำจวนยังเป็นเจ้าของตำรับยาอายุวัฒนะ ได้นำมาให้ดิฉันรับประทานเสมอ และด้วยความเกรงว่าดิฉันจะละเลย ยังอุตส่าห์ปั้นเป็นก้อนเล็ก ๆ แล้วกำชับว่าให้รับประทานเป็นประจำทุกวันจะสบาย ร่างกายจะแข็งแรง พวกเรายังล้อกันอยู่เสมอว่า เห็นจะต้องพยายามรับประทาน เพื่อจะได้มีผิวสวย เป็นสาวดังพี่รำจวนซึ่งมีอายุร่วม ๗๐ ปีแล้วก็ยังดูไม่แก่เลย

แต่เมื่อไปเยี่ยมก็รู้สึกใจหาย เพราะอาการของพี่รำจวนทรุดเร็วมาก แล้วในที่สุดก็จากพวกเราไปอย่างไม่มีวันกลับ เป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก

เมื่อยังสาว พี่รำจวนได้ชื่อว่าเป็นภรรยาที่ดี ครั้นเมื่อเป็นหม้ายภาระเรื่องครอบครัว ก็ได้ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ อบรมบุตรธิดาจนเจริญเติบโตก้าวหน้าไปตาม ๆ กัน นอกจากนี้แล้ว พี่รำจวนยังเป็นเพื่อนที่ดีอีกด้วย เมื่อ

ใครมีทุกข์ร้อนไปปรึกษาหารือขอความช่วยเหลือ ก็ช่วยด้วยความเต็มใจ เหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญยิ่งนัก เมื่อจากพวกเราไปเช่นนี้ ย่อมนำความเศร้าสลดมาสู่ญาติมิตรเป็นอันมาก

ขอให้บุญกุศลและคุณงามความดีที่พี่รำจวนได้บำเพ็ญไว้ในชีวิต จงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้พี่รำจวนไปสู่สุคติในสัมปรายภพ.

ไสว จารุเสถียร

(ท่านผู้หญิง ไสว จารุเสถียร)

๑๑ ก.ย. ๑๖

อาลัยคุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา

คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๖ เวลาประมาณ ๐๓.๔๕ น. ที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า เป็นการจากไปโดยไม่มีวันกลับ ทิ้งความอาลัยรักและความเสียดายไว้แก่บุตรธิดาและญาติมิตรอย่างสุดซึ้งยากจะลืมเลือนได้เลย เพราะคุณงามความดีนานาประการที่ผูกพันไว้ต่อกันตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่นั่นเอง

ข้าพเจ้าเป็นเพื่อนนักเรียนนายร้อยทหารบกรุ่นเดียวกับ พันเอกหม่อมหลวง เวก อิศรางกูร สามีของเธอ เรารักใคร่และสนิทสนมกันมาตั้งแต่เป็นนักเรียนนายร้อย และสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้นตลอดชีวิตของการเป็นนายทหารสัญญาบัตรในกองทัพบก

ดังนั้นข้าพเจ้าจึงรู้จักและสนิทสนมกับคุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา เท่า ๆ กับ พันเอก หม่อมหลวง เวก อิศรางกูร ด้วย

เมื่อครั้ง พันเอก หม่อมหลวง เวก อิศรางกูร ถึงแก่กรรมนั้น ข้าพเจ้ามีความเศร้าสลดใจและเสียดายเพื่อนของข้าพเจ้ามากเหมือนกัน และจนกระทั่งบัดนี้ก็ยังระลึกถึงอยู่ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับคราวถึงแก่กรรมของคุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยาแล้ว ต่างกันมาก ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเสียดายและอาลัยคุณรำจวนมากกว่า พันเอก หม่อมหลวง เวก หลายเท่านัก ทั้งนี้ เพราะมีความตระหนักว่าเมื่อครั้งสามีภรรยาคู่นี้ยังมีชีวิตอยู่พร้อมกันนั้น คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นผู้มีความสำคัญในครอบครัว ให้ความอบอุ่นแก่บุตรธิดาได้ดีกว่า พันเอก

หม่อมหลวง เวก ผู้สามี แม้พันเอก หม่อมหลวง เวกถึงแก่กรรมแล้ว คุณรำจวนก็ยังสามารถเลี้ยงดูบุตรธิดาได้ดีเท่ากับเมื่อสามียังมีชีวิตอยู่ ดังนั้น การสูญเสียคุณรำจวนจึงทำให้บุตรธิดาขาดที่พึ่งจริง ๆ เป็นที่น่าเสียดายและอาลัยยิ่งนัก

คุณงามความดีทั้งหลายที่คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้ประกอบไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่มีมากเกินกว่าค่าของทรัพย์สมบัติที่มอบให้เป็นมรดกตกทอดแก่บุตรธิดา หากจะนำมาพรรณาให้ละเอียดเพื่อให้สมกับที่พวกเรารักและอาลัยแล้วก็จะใช้เวลาและหน้ากระดาษมากเกินควร จึงขอถือโอกาสกล่าวเพียงสังเขปพอเป็นการส่งเสริมเกียรติคุณแก่ผู้วายชนม์ตามสมควรดังต่อไปนี้

๑. คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นกุลสตรีที่ดีพร้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นภรรยาที่ทำการป้องกันในทิศทั้งแปดให้แก่สามีโดยครบถ้วนทุกประการ

๒. คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นกุลสตรีที่น่ายกย่องในด้านการปฏิบัติภารกิจช่วยสามีในฐานะเป็นภรรยานายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่ปกครองและบังคับบัญชาคนหมู่มากได้ดีเป็นพิเศษ

โดยธรรมดาแล้ว นายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่ปกครองและบังคับบัญชาคนหมู่มากนั้นมักจะมีสำนักงานบริหารราชการแยกเป็น ๒ ส่วน

ส่วนที่หนึ่ง เป็นสำนักงานที่หน่วยราชการ

ส่วนที่สอง เป็นสำนักงานที่บ้าน

สำนักงานที่หน่วยราชการนั้น การบริหารราชการย่อมมีตำแหน่งรองและผู้ช่วย รวมทั้งเจ้าหน้าที่ระดับลูกมือ เช่น ฝ่ายเสนาธิการ หรือนายทหารคนสนิท ๆ เป็นผู้รับเรื่องและกลั่นกรองแยกปัญหาไปให้ผู้ที่เกี่ยวข้องพิจารณาหา

ข้อมูลมาประมวลเสนอผู้บังคับบัญชาใช้อำนาจสั่งการให้เป็นไปโดยถูกต้องตามหลักราชการ เป็นระเบียบแบบแผนที่ดีงามอยู่แล้ว

ส่วนที่บ้านนั้น ไม่มีระเบียบการจัดและการดำเนินงาน ไม่มีเจ้าหน้าที่ดังกล่าวไว้ในประการแรก แต่งานหลายกระแสไหลเข้าสู่บ้านของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไม่มีขอบเขต มีญาติบ้าง มิตรสหายบ้าง และนักธุรกิจอื่น ๆ บ้าง ซึ่งไปเยี่ยม และขอเข้าพบเกี่ยวด้วยความต้องการของแต่ละคนรวมแล้ววันละหลาย ๆ ราย จึงตกเป็นหน้าที่ของแม่บ้านจะต้องให้การต้อนรับ และทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสามี ถ้าจะเปรียบเทียบกับตำแหน่งราชการแล้ว น่าจะเป็นดังนี้

ก. ภรรยา ย่อมทำหน้าที่นายทหารคนสนิทหรือเลขานุการให้แก่สามีได้ดีอย่างยิ่ง กล่าวคือ

ต้อนรับแขก รับเรื่องราวตามคำขอของผู้เข้าพบ แนะนำแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง เพื่อระบายความคับคั่งในการเข้าพบที่บ้านให้น้อยลง แต่ที่สำคัญที่สุดคือการลำดับเรื่องด่วนที่จำเป็นให้ผู้มาร้องได้เข้าพบสามีได้เท่าที่จำเป็นแก่เวลาของสามีด้วยถ้าปล่อยให้เป็นไปตามความพอใจของผู้เข้าพบทุกรายแล้ว สามีจะไม่มีโอกาสออกไปทำงานที่หน่วยราชการได้เลย ปัญหาที่ว่านี้ ข้าพเจ้าพบว่าได้มีอยู่ในตัวคุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา ไม่น้อยเลย

ข. ภรรยา ย่อมทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของสามีในกิจการทางบ้านได้ดีที่สุด เพราะที่บ้านไม่มี รอง–ไม่มีผู้ช่วย และไม่มีผู้บังคับบัญชาชั้นรอง ๆ มาร่วมกันวินิจพิจารณาได้ มีแต่ภรรยาและบุตรเท่านั้น ข้าพเจ้าขอยกย่องคุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้ช่วยเหลือสามีของเธอตลอดเวลาในราชการของ พันเอก หม่อมหลวง เวก อิศรางกูร

ค. ภรรยา ย่อมทำหน้าที่เป็นผู้กำกับงานและแบ่งเบาภาระงานบางประการไปจากสามี ก็มีอยู่หลายอย่างด้วยกัน เช่น งานสังคมสงเคราะห์เป็นต้น

ภารกิจเช่นนี้ คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้ปฏิบัติอยู่เป็นการประจำ เป็นที่นิยม เชื่อถือ และเคารพรักใคร่ของบรรดาสมาชิกฝ่ายสตรีที่เป็นภรรยานายทหารชั้นผู้น้อยเป็นอย่างดีแล้ว

๓. คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา มีคุณสมบัติครบถ้วนในด้านการเป็นแม่ศรีเรือน

แม่ศรีเรือนนั้น ท่านผู้รอบรู้และทรงคุณวุฒิได้ประพันธ์ไว้ว่า "กุลสตรีที่จะได้รับสมญาว่าเป็นแม่ศรีเรือน จะต้องอยู่ในฐานะเป็นมิ่งขวัญของสามีและบุตรธิดาของตน ตลอดจนทุกคนในบ้าน ในการต่อสู้ปรปักษ์นั้น แม้จะพ่ายแพ้หมดประตูต่อสู้ทุกประตูแล้ว แต่ขวัญยังดีอยู่ ชัยชนะก็ยังพอมีหวัง"

ความเป็นไปในครอบครัวก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าจะเผชิญมรสุมของโลกผันแปรไปอย่างไรก็ตาม ถ้าแม่ศรีเรือนยังอยู่ ก็เหมือนขวัญยังดี ย่อมมีหวังที่จะกลับมาสู่ชัยชนะได้

ส่วนการปฏิบัติหน้าที่นั้น จำเป็นแท้ที่แม่ศรีเรือนจะต้องมีความเฉลียวฉลาดพอตัว ประการสำคัญที่สุด คือการปฏิบัติต่อสามีของตน ดังนี้ ข้าพเจ้าได้พิจารณาและอ่านทบทวนตามหลักการที่ยกมากล่าวนี้แล้ว มองเห็นได้ชัดว่า คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา เข้าหลักเกณฑ์การเป็นแม่ศรีเรือนทุกประการ

คุณงามความดีทั้งหลายที่ คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้ประกอบไว้เมื่อมีชีวิตอยู่ และเฉพาะอย่างยิ่ง ภารกิจในหน้าที่ของภรรยาที่ดีตามหลัก ๓ ประการดังกล่าวมา คือ การเป็นภรรยาที่ดี ในด้านการป้องกันในทิศทั้งแปดแก่สามี การเป็นภรรยาที่ดีในการช่วยเหลือสามีในงานอันเป็นส่วนราชการของสามี และการเป็นภรรยาที่ดีเข้าหลักเกณฑ์การเป็นแม่ศรีเรือน ทั้งนี้ ขอเป็นกุศลผลบุญช่วยนำดวงวิญญาณของคุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา ไปสู่สัมปรายภพด้วยเทอญ.

พลเอก ครวญ สุทธานินทร์

(ครวญ สุทธานินทร์)

๒๔ ส.ค. ๑๖

คำไว้อาลัย

ถึง

น้องรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา

หลานมาบอกให้ทราบว่า คุณแม่ของหลาน (น้องรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา ภริยา พ.อ. ม.ล. เวก อิศรางกูร) ถึงแก่กรรมแล้ว พอทราบเรื่องรู้สึกตกใจและเสียใจมาก ทั้งนี้เป็นเพราะไม่เคยนึกคิดเลยว่า น้องรำจวน ฯ จะถึงแก่กรรมเร็วถึงเพียงนี้ เนื่องจากเราได้พบกันทุกวันพระ เพราะข้าพเจ้าและภริยาน้องรำจวน ฯ ไปฟังเทศน์ที่วัดราชผาติการาม (วัดส้มเกลี้ยง) พบกันทุกวันพระ มองไม่เห็นว่าจะเป็นคนมีโรคอะไรเลย พอหายไม่ไปวัดก็มาได้ทราบว่าถึงแก่กรรม พอมีสติค่อยดีขึ้น จึงได้ถามหลานดูว่าเป็นโรคอะไร หลานบอกว่าเป็นโรคมะเร็งในเม็ดโลหิตความจริงน้องรำจวน ฯ แม้อายุเข้าในเกณฑ์หกสิบกว่าแต่ยังแข็งแรงเดินเหินคล่องแคล่วไม่นึกคิดเลยว่าจะถึงแก่กรรมเร็วเช่นนี้ จึงทำให้ข้าพเจ้าที่นับว่าเป็นพี่ตามสายของญาติทางสามีของน้องรำจวน ฯ (ตามที่เจ้าคุณพ่อของ พ.อ. ม.ล. เวก อิศรางกูร แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบเมื่อเป็นนายทหารแล้ว)

คุณงามความดีของน้องรำจวน ฯ เท่าที่ข้าพเจ้าได้เห็นด้วยตาและทราบจากเพื่อนฝูงนายทหารและพลเรือน ยังไม่เคยปรากฏว่ามีคนไม่ชอบหรือเกลียดชัง น้องรำจวน ฯ เลย

ความดีอีกข้อหนึ่งก็คือ นับเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีมากผู้หนึ่ง เธอมิได้

คิดว่าจะเป็นญาติ พี่ น้อง เพื่อนฝูง ของสามีหรือเธอเอง การสังคม การต้อนรับเลี้ยงดูทุกครั้งทุกโอกาส เสมอต้นเสมอปลาย เท่าที่ข้าพเจ้าพูดในคำไว้อาลัยนี้ ก็เพราะได้เห็นด้วยตนเอง ข้าพเจ้าเป็นนายทหารปืนใหญ่อยู่จังหวัดราชบุรี หม่อมหลวง เวก ฯ เป็นนายทหารราบอยู่จังหวัดเพชรบุรี ตั้งแต่มียศน้อยจนมียศสูงเป็นผู้ใหญ่ ข้าพเจ้าไปเพชรบุรีไปพักอยู่โรงทหารบ้าง อยู่ที่บ้านบ้าง ก็ได้รับการต้อนรับจากสามีภริยาคู่นี้ตลอดทุกครั้ง การรับประทานการหลับนอนก็ได้อาศัยน้องรำจวน ฯ จัดแจงเรียบร้อยโดยตลอด ไม่มีสิ่งบกพร่องใด ๆ เลย

ภายหลังข้าพเจ้าได้ย้ายไปเป็นผู้บังคับกองพันทหารปืนใหญ่ที่ ๘ หม่อมหลวง เวก ฯ ได้ย้ายไปเป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ ๒๑ ณ จังหวัดนครราชสีมา และเราทั้งสองก็ได้นำทหารไปทำการรบด้วยกันคราวสงครามอินโดจีน ในกองทัพภาคอีสาน น้องรำจวน ฯ จัดส่งสิ่งของ จะเป็นอาหารหรือของใช้ก็ตาม ข้าพเจ้าเป็นต้องได้รับด้วยทุกคราวถ้าได้อยู่ร่วมกันในตำบลที่พักหน่วยทหารที่ทำการรบ น้องรำจวน ฯ มีความเคารพนับถือข้าพเจ้าตลอดมาเสมอต้นเสมอปลาย ไม่เปลี่ยนแปลง จนกระทั่งถึงแก่กรรมจากไป

น้องรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นภริยาที่ดีที่สุดของสามี ให้การปรนนิบัติเรียบร้อยดีทุกอย่าง มีการให้อภัยแก่สามีด้วยดีเสมอ แม้บางเวลาสามีจะสนุกสนานเฮฮายามว่าง บางครั้งก็มีข้าพเจ้าร่วมอยู่ด้วย รวมทั้งเพื่อนฝูงอีกหลายคน น้องรำจวน ฯ ก็ให้อภัย ทั้งยังให้การต้อนรับเลี้ยงดูอย่างดีที่สุดของนายทหารชั้นนายพันนายร้อยขณะนั้นทุกครั้งทุกคราว ไม่เคยเปลี่ยนแปลงเลย ที่ข้าพเจ้ากล้าพูดชมเช่นนี้เพราะข้าพเจ้ามีส่วนร่วมอยู่ในจำนวนหมู่นั้นด้วยเสมอ

น้องรำจวน ฯ เป็นผู้มีมรรยาทดีทั้งกาย ใจ และวาจา ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่กว่าหรือผู้น้อยกว่า เป็นผู้ใหญ่กว่ามีอายุมากกว่า เคยเคารพนับถืออย่างไรก็อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง ถ้าเป็นผู้น้อยกว่าก็ให้ความเอ็นดูช่วยเหลือตามกำลังที่จะทำได้ไม่เคยละเลย

อนิจจา เมื่อน้องต้องจากพี่ไปมิได้มีวันกลับมาพบกันอีกได้ ทั้ง ๆ ที่น้องมีอายุน้อยกว่าพี่ เราเคยฟังเทศน์ด้วยกันมา รู้อยู่ว่าความตายใครจะไปก่อนหรือหลัง อายุจะน้อยหรือมากกว่าเราไม่อาจทราบได้ เป็นเรื่องที่หนีไม่พ้น ไม่ว่าจะมั่งมีเป็นมหาเศรษฐีมีทรัพย์สิ่งของนับหลายร้อยล้าน ก็เอาติดตัวไปไม่ได้สักนิดเดียว

น้องรำจวน ฯ เป็นคนใจบุญมาตั้งแต่สาว ๆ จนถึงแก่กรรมได้ทำบุญทำทานไว้มาก ไปวัด ฟังเทศน์ ถือศีล เท่าที่หญิงจะปฏิบัติได้ อันเป็นกุศลอยู่เสมอมิได้ขาด ด้วยผลบุญทานของน้องที่ได้กระทำไว้และจะเป็นที่พึ่งเมื่อเราจากกันไปดังที่เป็นอยู่นี้ ขอยกตัวอย่างที่ได้ฟังพระท่านเทศน์นานมาแล้ว จำไม่ได้ว่าวัดไหน แต่ข้อความยังจำได้บ้างดังนี้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสไว้ว่า "ทุกสิ่งทุกอย่างเมื่อมีการเกิดก็ย่อมมีการดับไปเป็นธรรมดา การคร่ำครวญเศร้าโศก ไม่มีอำนาจหน่วงเหนี่ยวไว้ได้ บุคคลจะต้องจากสิ่งที่รัก ที่พึงพอใจอันเป็นธรรมดาหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชีวิตจะต้องมีความพลัดพรากจากกันไปเป็นที่สุด ทั้งหลายแหล่ย่อมมีการแตกไปสลายไป จะประสงค์ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ดังตั้งใจไม่ได้ ย่อมมีความสลายตัว

อยู่ทุกขณะ” ข้อความเหล่านี้จำได้ไม่ลืมเลย จึงทำให้หักใจ หักความเศร้าโศก ความรักความคิดถึงได้ แต่ก็ยังอดระลึกถึงคุณงามความดีของน้องไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่ได้ระลึกถึงพระพุทธดำรัสดังกล่าวมาแล้วนั้นอยู่เสมอ

ในที่สุด ขออ้อนวอนและขอประทานพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และผลานิสงส์จากผลบุญทาน ของน้องรำจวน ฯ ที่ได้กระทำไว้ และญาติพี่น้องทั้งพี่และพี่ผู้หญิงได้กระทำไว้หรือจะกระทำต่อไป จงเป็นกำลังอันแรงสูงสุดส่งถึงน้อง *รำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา* ให้ได้ไปสู่สุขคติภพอันแสนสุขนั้นด้วย.

จากพี่

พล. จ. หลวงประเสริฐศัสตราวุธ

๑๒ ส.ค. ๑๖

คุณพี่รำจวน

สุภาพสตรีผู้งามสง่า สะอาดหมดจด สุภาพอ่อนโยน มีระเบียบเรียบร้อยเป็นผู้ดีทุกกระเบียดนิ้ว มีสัญญลักษณะของบุคคลผู้มีเกียรติในอดีตอยู่ครบครัน คือผู้ที่เราเรียกท่านว่า คุณพี่รำจวน

คุณพี่รำจวน ๆ มีเรือนร่างสูงโปร่ง ใบหน้างาม ผิวพรรณขาวสะอาดหมดจดคุณพี่แต่งกายงดงามสมสมัยอยู่เสมอ เมื่อไปในงานต่าง ๆ พวกเราจะเห็นคุณพี่งามเป็นพิเศษ และถ้าไม่จำเป็นอย่างยิ่งแล้ว คุณพี่จะไม่ยอมขาดงานที่เกี่ยวกับพวกน้อง ๆ เลย

น้อง ๆ รุ่นบางโพสังสรรค์ ระลึกถึงคุณพี่อยู่ไม่เสื่อมคลาย ด้วยเดชะผลบุญกุศลใด ๆ ที่พวกเราได้ประกอบมา ขอให้อานิสงส์ได้เป็นผลดลบันดาลให้คุณพี่รำจวนที่รักและเคารพยิ่งของเรา ได้มีส่วนรับด้วย น้อง ๆ หวังว่าคุณพี่ผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมได้ไปสู่สุขคติในสรวงสวรรค์ และโปรดทราบว่านานเท่านานกาลเวลาจะไม่ทำให้น้อง ๆ เลือนลางความระลึกถึงคุณพี่ไปได้เลย

น้อง ๆ กราบเท้าขออภัยในสิ่งที่ได้ทำให้ผิดพ้องหมองใจหรือได้มีส่วนล่วงเกินคุณพี่ ขอคุณพี่ได้โปรดกรุณาให้อภัย และถ้ามีทางใดที่คุณพี่จะมีส่วนช่วยให้คณะของเรารักใคร่ สามัคคีกลมเกลียวกันต่อไปดังที่คุณพี่ปรารถนาในขณะที่คุณพี่ยังมีชีวิตอยู่แล้วขอคุณพี่ได้โปรดช่วยให้เป็นไปด้วย

เมื่อประมาณ ๘ ปีมาแล้ว พวกเราคณะบางโพสังสรรค์ ซึ่งครั้งแรกมีจำนวนประมาณ ๑๐ กว่าคน ซึ่งบัดนี้ได้ทวีจำนวนขึ้นถึง ๒๙ คนได้กำเนิดจากความ

รักใคร่ใกล้ชิดที่จับกลุ่มขึ้น ณ บ้านพันเอกประดิลภ์ เครือคงคาและคุณบุญปั่น ได้อาศัยอัธยาศัยไมตรีของท่านเจ้าของบ้านพบปะสังสรรค์กันสม่ำเสมอตลอดมา ความเป็นปึกแผ่นของรุ่นได้อาศัยแรงสนับสนุนจากบ้านพันเอกสนัด แก้วมงคล กับคุณจำปี ซึ่งอยู่ใกล้ชิดกันอีกบ้านหนึ่ง สมาชิกในรุ่นทั้งหมดเป็นสุภาพสตรี มีสุภาพบุรุษอยู่ท่านเดียวคือ พล. ท. โกศล อ่อนสุวรรณ และทั้งหมดเป็นครอบครัวทหาร มีพลเรือนเพียงคนเดียว หลาย ๆ คนเป็นผู้มีสามีรุ่นเดียวกัน หรือเคยรับราชการอยู่ด้วยกันมาเป็นเวลานานและล้วนเป็นผู้ที่รู้จักสนิทสนมกันมานานทั้งสิ้น กิจกรรมของรุ่นมีการพบปะสังสรรค์ ประกอบการกุศล บำเพ็ญประโยชน์ และอื่น ๆ ประธานรุ่นได้แก่คุณพี่ชลอ แววประเสริฐ ในรุ่นมีผู้ใหญ่หลายท่าน เป็นต้น คุณหญิงกานดา อัตตนันท์ คุณหญิงประภา ธรรมศิริ

คณะของเราในรุ่นประกอบด้วยบุคคลวัยต่าง ๆ กันนี้ มีคุณพี่รำจวน ฯ เป็นผู้มีอาวุโสที่สุดรวมอยู่ด้วย กิจกรรมใดที่น้อง ๆ ทำ คุณพี่ก็ร่วมใจด้วย น้อง ๆ ว่าอย่างไร ต้องการอย่างไร คุณพี่ก็มักจะคล้อยตามและร่วมใจเสมอ แม้ว่าบางครั้งบางคราวจะไม่ถูกไม่ต้องนัก คุณพี่ก็จะขัดอย่างอ่อนหวานละมุนละม่อม ซึ่งทำให้เกิดผลดีในการเปลี่ยนแปลงในที่สุด แม้ว่าจะมีผู้ใดทำให้ขุ่นเคืองคุณพี่ก็จะไม่ถือ จะพูดกันอย่างตรงไปตรงมาและให้อภัย บางครั้งพวกเราก็ล้อเลียนคุณพี่กันอย่างสนุกสนาน คุณพี่ก็จะพลอยรื่นเริงไปด้วย

คุณพี่เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ใครมีธุระปะปังอันใดที่คุณพี่ช่วยได้ ก็จะเอาเป็นธุระของคุณพี่ และหาทางช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไป และแม้ว่าไม่ถึงกับจะต้องลงมือทำอย่างไร ในด้านให้การปรึกษาหารือ คุณพี่ก็ได้เป็นที่พึ่งของเราตลอดมา คุณพี่เป็นผู้ที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน เวลาพวกเราต้องการรู้เรื่องต่าง ๆ หรือมีปัญหาบางอย่างที่ต้องการทราบในด้านขนบธรรมเนียมประ

เพณีและวัฒนธรรม คุณพี่จะเป็นผู้ช่วยเหลือที่ดีที่สุดสามารถให้ความกระจ่างแจ้งได้ คุณพี่มีผู้ที่รู้จักมักคุ้นและรักใคร่นับถือในระดับต่าง ๆ มากมายทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย ส่วนมากเป็นกันเองและสนิทสนมกับคุณพี่เป็นอย่างดี คุณพี่เลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา เป็นแบบฉบับของพวกน้อง ๆ ในการประพฤติปฏิบัติและเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องพระราชวงศ์ จนพอที่จะให้ความรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตแก่น้อง ๆ ได้ พร้อมทั้งเทิดทูนพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง

ในด้านครอบครัวสมัยนี้พวกเราได้เห็น คุณพี่เป็นมารดาที่บุตรหลานเคารพรักและนอบน้อมเชื่อฟัง เป็นแม่บ้านที่มีชีวิตครอบครัวเป็นสุขและสงบ เป็นตัวอย่างอันดีของพวกเราในด้านการปกครองและเลี้ยงดูบุตร ใครไปบ้านคุณพี่จะพบความร่มเย็น น่าพักพิงและการต้อนรับที่อบอุ่นด้วยมิตรภาพ และอยากจะได้ไปอีกครั้งเสมอ คุณความดีของคุณพี่รำจวน ฯ ในความรู้สึกของน้อง ๆ เป็นทั้งความภาคภูมิและความอาลัยในการจากไปของคุณพี่ ผลแห่งคุณงามความดีของคุณพี่สมดังโคลงโลกนิติตอนหนึ่งว่า

"นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา"

เมื่อมีชีวิตอยู่คุณพี่เป็นผู้งดงามยิ่งมีความดีงามนานาประการ เมื่อล่วงลับไปแล้ว คุณพี่ได้ประดับความดีไว้เบื้องหลัง คุณความดีของคุณพี่จะอยู่กับบุคคลรุ่นหลังตลอดไป โลกนี้จะสวยสดงดงามยิ่ง แม้นว่าผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ได้ฝากแต่ความดีงามไว้เบื้องหลัง ดังเช่นชีวประวัติของคุณพี่รำจวน ฯ ผู้เป็นที่เคารพรักของพวกน้อง ๆ รุ่นบางโพสังสรรค์.

จากคณะน้อง ๆ

๔ ก.ย. ๑๖

ไว้อาลัยคุณอา

โอ้ ! คุณอารำจวนมาด่วนจาก
มรณะพรากชีวิตให้ผิดผัน
ไยมาดลคนดีดีที่สำคัญ
คุณอานั้นไม่ควรด่วนชีพวาย

แสนเสียดายใจหายไม่วายโศก
แสนวิโยคโศกเศร้าไม่รู้หาย
แสนอาลัยที่คุณอาต้องมลาย
แสนเสียใจไม่คลายอาลัยครวญ

สุดกำศรวลหวลระลึกถึงกาลก่อน
ให้อาวรณ์ความดีท่านสั่งสม
คุณอาเป็นเยี่ยงอย่างที่น่านิยม
ต่างชื่นชมใจเอื้อและเมตตา

คิดถึงความกรุณาที่มอบให้
แก่ครอบครัวหลานไซร้สุดเฉลย
เมื่อยามทุกข์คุณอารู้มิละเลย
ทั้งเอื้อนเอ่ยชวนชักพำนักเนา

จึงดวงจิตแสนเศร้าเฝ้าครวญหา
ขาดคุณอาดั่งคชาที่ขาดคอ
ทำให้หลานขาดคนดลชอบพอ
แต่นี้ต่อไปจะได้ใครช่วยคิด

ขอน้อมจิตวันทาอธิษฐาน
เทพเบื้องบนอภิบาลคุ้มรักษา
ทั้งผลบุญหนุนส่งให้คุณอา
เสวยสุขณแดนฟ้านิรันดร์ เทอญ.

"ปฐมลิขิต"

๒๐ ก.ย. ๑๖

อันพระคุณของแม่มีแก่บุตร
จะเปรียบดุจสิ่งใดก็ไม่สม
สุดจะสรรพรรณนาด้วยคารม
เอกอุดมเหลือตราคณานันต์
จะเปรียบด้วยดินฟ้ามหาสมุทร
ก็ไกลสุดฟ้าดินเมฆินคั่น
แม้เอาดินพื้นพิภพบรรจบกัน
มาเสกสรรให้เป็นเช่นปากกา
แล้วนำน้ำสิ้นสุดสมุทรลึก
ทำแทนหมึกหมดสมุทรจนสุดหา
จารึกคำไขขานคุณมารดา
บนแผ่นฟ้าแทนกระดาษเวียนวาดไป
จนสุดสิ้นดินฟ้ามหาสมุทร
จะสิ้นสุดพรรณนาก็หาไม่
พระคุณเลิศล้นฟ้าสุราลัย
แม่มอบให้ลูกรักประจักษ์จริง ฯ

ของ คุณวินัย ภู่เรือหงส์ จากหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

คุณแม่ของลูก

ในที่สุดวันนั้นก็มาถึงจนได้... ....วันที่ญาติพี่น้องและลูกหลานทุกคนหวั่นเกรงและไม่พึงปรารถนาเป็นที่สุด วันอังคารที่ ๑๗ เมษายน พ. ศ. ๒๕๑๖ นับเป็นวันแห่งการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของลูก ๆ และครอบครัวอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้สูญเสียคุณพ่อที่เคารพรักไปเมื่อ ๑๕ ปีก่อน คุณแม่ได้จากลูกไปแล้ว จากไปจริง ๆ อย่างไม่มีวันกลับมาเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของบรรดาลูกหลานอีกต่อไป

ใครเล่าจะคิดว่าคุณแม่ซึ่งยังแข็งแรงคล่องแคล่ว ออกงานอยู่เสมอ ไม่มีวี่แววของคนเจ็บไข้ได้ป่วยจะมาด่วนจากไปอย่างคาดไม่ถึงเช่นนี้ ทุกคนที่รู้จักคุณแม่พอทราบข่าวต่างก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า แทบไม่อยากจะเชื่อ เพราะคุณแม่ไม่ได้จากไปด้วยอุบัติเหตุแต่จากไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ทุกคนรู้ดีว่าคุณแม่เป็นผู้ที่ระวังรักษาสุขภาพอนามัยเพียงไร คุณแม่จึงไม่เคยเจ็บป่วยถึงล้มหมอนนอนเสื่อ เมื่อเทียบอายุกับคนวัยเดียวกันแล้ว คุณแม่จึงยังดูสาวกว่าวัย ประกอบกับคุณแม่เป็นผู้ที่พิถีพิถันในเรื่องการแต่งตัว จะต้องแต่งให้ถูกกาละเทศะด้วย หากคุณแม่ไปทำบุญหรือไปวัด คุณแม่จะนุ่งผ้าซิ่นไหมและสวมเสื้อแบบเรียบ ๆ ถ้าไปฟังเทศน์หรือถืออุโบสถศีลในวันธรรมสวนะ ผ้าซิ่นไหมจะต้องเป็นสีที่เรียบร้อยไม่ฉูดฉาดสวมเสื้อขาวแขนสามส่วน บางครั้งจะสะพัดผ้าสะไบทับเสื้ออีกชั้นหนึ่ง แต่ถ้าคุณแม่ออกงานสังคม ท่านก็จะแต่งตัวด้วยแบบและสีสรรค์สดสวยตามชอบ คุณแม่เกิดและเติบโตในกรุงเทพ ฯ ได้รับการอบรมแบบชาววังก็จริง

แต่เมื่อแต่งงานกับนายทหาร จำเป็นต้องโยกย้ายติดตามคุณพ่อไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ คุณแม่ก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพชีวิตครอบครัวทหารได้เป็นอย่างดี และรักที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชนบท รักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชนบทยิ่งเสียกว่าอยู่ในกรุงเทพฯ ลูกยังจำได้ถึงความสุขและความอบอุ่นในชีวิตครอบครัวของเราที่ได้อยู่กันพร้อมหน้าในกรมทหาร คุณแม่เป็นแม่บ้านที่สมบูรณ์แบบ บ้านเรือนสะอาดเรียบร้อย มีฝีมือในการปรุงอาหาร คุณพ่อกลับจากทำงาน ลูก ๆ กลับจากโรงเรียน จะได้รับประทานของว่างหรืออาหารที่อร่อยถูกปากเสมอ คุณแม่ไม่เพียงแต่ทำรับประทานกันในครอบครัวเท่านั้น ยังทำเผื่อแบ่งปันเพื่อนฝูงบ้านใกล้เรือนเคียงอีกด้วย ที่บ้านจะทำสวนครัวปลูกผักเป็นงานอดิเรก ตอนเย็น ๆ ก็จะช่วยกันรดน้ำพรวนดินเป็นการออกกำลังกายพร้อมทั้งได้ประโยชน์ เรามีผักสดรับประทานไม่เคยขาด บางวันก็จะเล่นกีฬา เช่นแบดมินตัน คุณแม่เล่นเป็นทั้งเทนนิสและแบดมินตัน แต่ชอบกีฬาแบดมินตันมากกว่าเพราะไม่หนักแรงเกินไป คุณแม่ไม่ชอบให้ลูกไปเล่นที่บ้านอื่น แต่ชอบให้เพื่อน ๆ ของลูกซึ่งส่วนมากก็เป็นลูกหลานนายทหารทั้งนั้นมาเล่นกันที่บ้าน คุณแม่จะเตรียมขนมผลไม้และของรับประทานไว้ให้อย่างสมบูรณ์ คุณแม่ชอบขี่ม้ามาก สามารถขี่ม้าได้เก่งไม่แพ้ผู้ชาย คุณพ่อเล่าให้ฟังว่า เมื่อลูก ๆ ยังเล็กอยู่ วันเสาร์หรือวันอาทิตย์บรรดานายทหารจะไปขี่ม้ากัน ก่อนไปจะให้คนไปทำเครื่องกีดขวางไว้เป็นระยะ ๆ ถ้าใครบังคับม้าให้ข้ามเครื่องกีดขวางไม่ได้ หรือม้าข้ามไปแต่คนตกจากหลังม้าจะต้องเสียเงิน แล้วเก็บเงินนั้นมาเลี้ยงกันอีกต่อหนึ่ง คุณแม่มักจะร่วมไปด้วยแทบทุกครั้ง แต่คุณแม่ไม่เคยต้องเสียเงินเลย เมื่อลูก ๆ โตขึ้นไม่ได้เห็นคุณแม่ขี่ม้าโลดโผน แต่คุณแม่ก็ยังรักการขี่ม้าอยู่ ลูก ๆ ทุกคนจึงขี่ม้าเป็นมาตั้งแต่เด็ก ๆ เร่งวันให้ถึงวันหยุดจะได้ขี่ม้าไปเที่ยวกันเป็นที่สนุกสนาน ชีวิตครอบครัวของเราจึงเต็มไปด้วยความสุขและความอบอุ่นตลอดมา

ภายหลังครอบครัวของเราได้ย้ายกลับเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ คุณพ่อพ่ายแพ้ต่อสังขาร และต้องจากพวกเราไปตั้งแต่มีอายุเพียงห้าสิบเศษ คุณแม่จึงเป็นตัวจักรกลสำคัญที่ทำให้พวกเราลูกหลานทุกคนมีความสนิทสนมกลมเกลียว ท่านมีชีวิตอยู่เพื่อทุกคนในครอบครัว ท่านให้ความรักความเมตตาปรานี ให้คำปรึกษาหารือและช่วยแก้ปัญหาให้ ลูก ๆ เติบโตมีครอบครัวไปแล้ว แต่เมื่อประสบปัญหาอะไรจะต้องรีบไปปรึกษาคุณแม่ ท่านจะแนะนำและหาทางออกที่ถูกต้องให้เสมอ การได้พบปะลูกหลานพร้อมหน้าเป็นความสุขใจอย่างหนึ่งของคุณแม่ พวกเราจึงต้องพากันไปหาคุณแม่ในวันหยุด หรือในวันที่เราจะขาดเสียไม่ได้คือ วันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ วันคล้ายวันเกิดของคุณแม่ และวันทำบุญครบรอบปีอุทิศส่วนกุศลให้กับคุณพ่อและบรรพบุรุษของเราเป็นต้น วันที่ ๓๑ ธันวาคมที่ผ่านมาก็เช่นกันลูกหลานไปชุมนุมกันที่บ้านคุณแม่ ต่างก็หาอาหารติดไม้ติดมือกันไป โดยปกติทุกปีคุณแม่จะเป็นผู้ดูแล จัดหาอาหารที่ลูกหลานชอบเตรียมไว้เอง ไม่ต้องให้หาไป แต่คราวนี้ลูก ๆ เห็นว่าคุณแม่ดูเหนื่อยและเพลียจึงไม่ต้องการให้คุณแม่เป็นภาระ ได้ขอร้องให้คุณแม่พักผ่อน แต่คุณแม่ก็อดที่จะเตรียมไว้เพิ่มเติมไม่ได้ วันส่งท้ายปีเก่ารับปีใหม่ปีนี้ไม่ใคร่สนุกสนานกันเช่นปีก่อน ๆ เพราะคุณแม่ไม่สดใสอย่างเคยมีท่าทางอ่อนเพลีย ลูกหลานรับประทานอาหารเรียบร้อยแล้ว บ้างก็นั่งคุยกัน บ้างก็นั่งดูโทรทัศน์ ไม่เล่นเกมสนุก ๆ กันเหมือนทุกปี พวกเราอยู่ที่บ้านคุณแม่จนถึงวันขึ้นปีใหม่ ฟังพระสวดชยันโตเสร็จก็เข้าไปกราบคุณแม่ คุณแม่ก็ให้ศีลให้พรลูกหลานจนครบทุกคน ไม่มีใครคาดฝันมาก่อนเลยว่าปีนี้จะเป็นปีสุดท้ายที่ได้รับพรจากท่าน นอกจากท่านจะให้ความเมตตากรุณาแก่ลูกหลานแล้ว น้ำใจอันดีงามของคุณแม่ยังมีเผื่อแผ่ไปถึงญาติพี่น้องอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นญาติทางคุณแม่เองหรือญาติทางคุณพ่อ คุณแม่ให้ความรักนับถือและความช่วยเหลือแก่ญาติทุกคนด้วยความเต็มใจ แม้คุณพ่อจะจากไปแล้วคุณแม่ก็

ยังบำเพ็ญตนต่อญาติของคุณพ่ออย่างเสมอต้นเสมอปลาย จึงเป็นที่เคารพรักตลอดมา

หลังจากวันขึ้นปีใหม่ คุณแม่มีอาการอ่อนเพลียมากขึ้น เมื่อแพทย์แนะนำให้เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล ลูก ๆ ก็เต็มอกเต็มใจเพื่อว่าท่านจะได้พักผ่อนได้เต็มที่เสียทีเพราะคุณแม่เป็นคนไม่ชอบอยู่นิ่ง ถ้ายังพักอยู่ที่บ้านก็อดที่จะหยิบโน่นทำนี่ไม่ได้ ลูกไม่ได้สังหรณ์ใจมาก่อนเลยว่า คุณแม่ออกจากบ้านไปเข้าโรงพยาบาลครั้งนี้จะเป็นการออกไปแล้วไม่ได้กลับมาอีก คุณแม่เองได้พูดกับลูกว่า "แม่กลัวว่าจะเป็นโรคที่รักษาไม่หาย" แต่ลูกก็ไม่ได้คิดว่าจะเป็นโรคร้ายแรงถึงขนาดนั้น

วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๑๖ คุณแม่เริ่มเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล หลังจากที่หมอได้ตรวจและวินิจฉัยโรคอย่างละเอียดอยู่หลายวัน จึงได้แจ้งให้ลูกทราบว่าคุณแม่ป่วยเป็นมะเร็งในเม็ดเลือด ลูก ๆ ทุกคนรับทราบด้วยความตกตะลึงและเศร้าสลด เวรกรรมอันใดหนอทำให้คุณแม่เป็นโรคร้ายแรง.... โรคที่ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ไม่มีใครกล้าปริปากบอกให้ท่านทราบว่าเป็นอะไร คุณแม่เองก็อาจจะทราบอาการดี จึงไม่เซ้าซี้ถามให้ลูกลำบากใจที่จะต้องพูดปดท่าน คุณแม่เป็นคนไข้ที่มีกำลังใจดี อดทน ให้ความร่วมมือในการรักษาด้วยดี และปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์ผู้รักษาทุกอย่าง ไม่ว่าจะถูกฉีด ถูกเจาะ ถูกผ่าตัดก็ไม่เคยบ่น พวกลูก ๆ สงสารท่านอย่างที่สุดจนต้องแอบร้องไห้อยู่บ่อย ๆ คุณแม่เข้มแข็งและยึดมั่นในคุณพระรัตนตรัย หมอหรือพยาบาลจะทำอะไรก็ตามขอให้ได้กำพระไว้บนหน้าอกมือหนึ่ง หมอเองก็เป็นห่วง คอยถามว่า เจ็บไหม ? ปวดไหม ? ท่านจะบอกว่าไม่ หรือส่ายหน้าแสดงว่าไม่เจ็บทุกครั้ง แม้แต่วันที่คุณแม่ต้องเข้ารับการผ่าตัดด่วน เนื่องจากมีเลือดคั่งในช่องท้อง เพื่อให้คุณแม่มีกำลังใจ ลูกได้ขอร้องกับคุณพยาบาล หัวหน้าห้องผ่าตัด ขอให้คุณแม่ได้กุม

พระไว้บนหน้าอกตลอดเวลาที่ยังรู้สึกตัวอยู่ ซึ่งก็ได้รับการยินยอม และยังได้กรุณาช่วยนำพระสอดไว้ในมือทันทีที่ท่านรู้สึกตัวหลังผ่าตัด ลูก ๆ คอยอยู่หน้าห้องผ่าตัดด้วยความวิตกห่วงใยและหวั่นเกรงไปต่าง ๆ นานา แต่พอพยาบาลเข็นเปลออกมา คุณแม่มองเห็นลูก ๆ ก็ยิ้มเหมือนไม่รู้สึกเจ็บปวด แพทย์ที่เดินตามออกมาด้วยยังล้อว่าจะหยุดคุยกันก่อนก็ยังได้ นับว่าคุณแม่มีกำลังใจดีและมีความอดทนอย่างยอดเยี่ยม ลูก ๆ รู้ดีว่าคุณแม่จะอยู่กับลูกไปไม่ได้นาน ทุกคนจึงได้พยายามเอาอกเอาใจ ปรนนิบัติพยาบาลและทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำให้คุณแม่มีความสุข ลูก ๆ ได้ผลัดเปลี่ยนกันมาเฝ้าพยาบาลคุณแม่ทั้งกลางวันและกลางคืน เป็นโอกาสสุดท้ายที่ลูกจะได้ทดแทนพระคุณของคุณแม่ ผู้มีพระคุณต่อลูกอย่างล้นเหลือสุดที่จะนำมาพรรณนาได้หมด

เมื่อก่อนป่วยคุณแม่ได้ปรารภว่าต้องการจะหล่อพระประธานสักองค์หนึ่ง ตอนแรกลูกก็ยังหวังว่าคุณแม่อาจจะค่อยยังชั่ว พอที่จะกลับไปบ้านได้สักครั้งหนึ่ง ค่อยคิดดำเนินการในตอนนั้น แต่เมื่อเห็นคุณแม่มีอาการทรุดลงโดยลำดับ จึงได้ปรึกษาหารือกันว่าจะรอถึงทำพิธีหล่อพระเองตั้งแต่ต้นแล้วอาจจะไม่ทันการณ์ ตกลงไปหาเช่าพระที่เขาได้ทำพิธีหล่อไว้เรียบร้อยแล้ว ได้ขนาดหน้าตัก ๓๐ นิ้ว งามพอสมควร ก่อนอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ณ วัด**บุษยบรรพต** หัวหิน ได้นำพระพุทธรูปบรรทุกรถมาจอดข้างตึกให้คุณแม่ได้ชื่นชม และบูชาอุทิศส่วนกุศลตามที่คุณแม่ปรารถนา ขณะนั้นคุณแม่นอนอยู่ในห้องคนไข้หนัก ลูกได้ไขเตียงให้คุณแม่ลุกขึ้นนั่งพอได้เห็นองค์พระ คุณแม่ก็แสดงความพอใจ และยังอุตส่าห์เป็นห่วงว่าระหว่างเดินทางไปวัดเกรงพระท่านจะร้อนให้หาผ้าคลุมเสียก่อน ลูกบอกว่าได้เตรียมไว้เรียบร้อย แล้วก็พยักหน้ารับทราบ ลูก ๆ ดีใจที่ทำให้คุณแม่มีความสุข และแล้ววาระสุดท้ายของคุณแม่ก็มาถึง ๐๓.๑๕ นาฬิกา ของเช้าวันอังคารที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๑๖ พยาบาลห้องคนไข้หนักได้โทรศัพท์ตามลูกซึ่ง

นอนอยู่ตึกติดกันแจ้งว่าคุณแม่อาการเพียบหนัก ลูกวิ่งไปถึงห้องคนไข้หนักภายใน ๑๐ นาที ทันทีที่ลูกได้เห็น ลูกทราบว่าคุณแม่คงจะต้องจากลูก ๆไปในคราวนี้แน่แล้ว หมอและพยาบาลยังช่วยกันเต็มที่เพื่อช่วยให้คุณแม่มีชีวิตยืนยาวต่อไปอีก แต่หมดหวัง หมอสันนิษฐานว่ามีเลือดออกในสมองด้วย คุณแม่ทำบุญไว้เพียงเท่านี้ คุณแม่จึงจากลูก จากหลานและทุกคนไปอย่างไม่มีวันกลับ เสียงเครื่องกระตุ้นหัวใจให้ทำงานยังคงก้องในหูลูกยากที่จะลืมเลือนได้จนทุกวันนี้

แม้การจากไปของคุณแม่ยังความเศร้าโศกสลดใจ และอาลัยรักอย่างสุดซึ้งแก่ลูกหลานเพียงใดก็ตาม แต่ทุกคนก็อดที่จะภูมิใจมิได้ว่าได้ให้การรักษาพยาบาลและทำอย่างดีที่สุดที่จะทำได้แล้ว ด้วยกุศลผลบุญของคุณแม่ที่ได้สร้างสมความดีไว้ ยังผลให้ได้รับความเมตตากรุณา ความเอาใจใส่ดูแลรักษา และความสะดวกนานาประการ จากนายแพทย์ พยาบาล และเจ้าหน้าที่ทุกท่านตลอดระยะเวลาที่คุณแม่เข้ารับการรักษาอยู่ในโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ซึ่งป่วยอยู่นานถึง ๙๓ วัน ลูกหลานของคุณแม่จะขอจดจำพระคุณอันนี้ไว้อย่างไม่รู้ลืม จึงขอขอบพระคุณไว้ในโอกาสนี้อีกวาระหนึ่ง

ขอให้วิญญาณของคุณแม่จงรับทราบว่า ลูกหลานทุกคนมีความรักอาลัยคุณแม่เป็นที่สุด และความรู้สึกนี้จะติดตรึงใจลูก ๆ ไปชั่วชีวิต คุณแม่จากลูกไปแต่เพียงกายเท่านั้น แต่ความผูกพันทางจิตใจระหว่างคุณแม่และลูก ๆ ไม่มีวันขาดจากกันได้ ลูกขอตั้งจิตอธิษฐานขออำนาจแห่งกุศลบุญราศีทั้งทางโลก และทางธรรมที่คุณแม่ได้บำเพ็ญไว้ในชาตินี้ ตลอดจนผลานิสงส์ที่ลูก ๆ ได้สร้างมาและที่จะสร้างต่อไปในภายหน้า จงเป็นพลวปัจจัยส่งผลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณแม่ผู้เป็นที่รักยิ่งของลูก จงสถิตในสุคติภพประสบอิฏฐวิบูลย์มนุญผลในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

จากลูก ๆ ทุกคนของคุณแม่

แด่................ **คุณยาย – คุณย่า** ด้วยอาลัยยิ่ง

....................ไม่มีคุณยาย คุณย่าอยู่ในโลกนี้สำหรับหลาน ๆ อีกต่อไป เป็นความจริงที่ทารุณจิตใจหลาน ๆ ทุกคน และพวกเราก็จำต้องยอมรับด้วยความเศร้าสลดและอาลัยอย่างสุดซึ้ง....................

แต่คุณยายจะไม่มีวันจากไปจากความรู้สึกของหลาน ๆ ได้ พวกเราจะมีคุณยายคุณย่าอยู่ในใจใกล้ ๆ ตัวตลอดไป ด้วยหลานทุกคนซาบซึ้งและสำนึกในพระคุณอันมิอาจจะทดแทนได้

ภาพของคุณยายที่เจิดจ้าอยู่ในความคิดของหลาน ๆ อย่างไม่รู้เลือนนั้นเป็นภาพที่ยิ่งใหญ่ งดงามและบริสุทธิ์เหนือคำพูดใด ๆ ทุกครั้งที่หลานนึกถึงคุณยาย ทุกคนยังคงระลึกถึงบรรยากาศอันอบอุ่น ความใกล้ชิดสนิทสนมที่เต็มไปด้วยความรัก ความเข้าใจตลอดจนความเมตตากรุณา และการอบรมสั่งสอนที่คุณยายได้ให้หลานทุกคนมาแต่เล็กแต่น้อย...............คุณยายเป็นผู้เลี้ยงดูเป็นผู้ให้พ่อแม่แก่เรา และยังคงเลี้ยงดูพวกเราต่อมาอีก พวกเราเคยคิดเคยฝันกันว่าเหลนของคุณยายคงมีบุญพอที่จะได้เห็นคุณยาย และได้รับการอบรมที่ดีจากคุณยายต่อไปอีกเพราะคุณยายของพวกเรา ยังสาว ยังสวย และแข็งแรงอยู่มาก คุณยายไม่เคยเจ็บป่วย หรือมีวี่แววมาก่อนเลย เรามีโอกาสได้ทดแทนพระคุณท่านแต่เพียงเล็กน้อย เพราะปกติคุณยายแข็งแรงไปไหนมาไหนอยู่เสมอ เป็นครั้งแรกที่คุณยายเข้าป่วยในโรงพยาบาล แต่แล้วก็ไม่ได้กลับออกมาอีกเลย พวกเราทุกคนไม่เคยคาดคิดมาก่อน เรามั่นใจอยู่เสมอว่าคุณยายจะหายเป็นปกติดีในไม่

ช้า......คุณยายเองก็ยังคงยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ แม้ว่าจะมีอาการอ่อนเพลียลงทุกวัน ใจคุณยายยังคงเข้มแข็งเสมอ สองสามวันก่อนที่คุณยายจะจากไป คุณยายยังเอ่ยชวนพวกเราไปหัวหิน และบ่นรำคาญที่ต้องอยู่ในโรงพยาบาลนาน ๆ ตลอดเวลาที่เจ็บคุณยายก็ยังนึกถึงแต่คนอื่นและพยายามทำตัวไม่ให้เป็นภาระ คุณยายเป็นคนไข้ที่ไม่ทำให้คนเฝ้าไข้หนักใจ ใครมาเยี่ยมเยียนคุณยายก็ยังพูดคุยด้วยอย่างดี คอยดูแลให้เด็กหาน้ำหาท่ามาต้อนรับไม่ให้ขาดตกบกพร่องได้ จำได้ว่ามีอยู่วันหนึ่งคุณยายรับประทานอาหารเรียบร้อยแล้ว แต่น้าของเราอุตส่าห์ไปหาของรับประทานมาให้คุณยาย บังเอิญมาช้าไปเพราะรถติด คุณยายก็ไม่บอกให้เสียน้ำใจว่ารับประทานเสร็จแล้วท่านแข็งใจรับประทานอีกครั้งหนึ่ง ถึงแม้จะรับประทานได้น้อย แต่ก็ทำให้คนซื้อชื่นใจ คุณยายยังนอนป่วยอยู่ในโรงพยาบาลในเวลาที่หลาน ๆ สอบไล่ ทุกครั้งที่พบหน้าหลานคุณยายจะสนใจไต่ถามแสดงความห่วงใยในการสอบของหลาน ๆ ทุกคน และแม้แต่สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกี่ยวกับตัวหลานคุณยายก็สังเกตเห็น เช่น เมื่อหลานนุ่งกางเกงตัวใหม่ไปเยี่ยมคุณยายก็ทักว่ากางเกงสวยดี

คุณยายเป็นคนรุ่นเก่าที่ก้าวทันโลก สมัยใหม่อยู่เสมอ คุณยายวัย ๖๙ กับหลาน ๆ วัยรุ่นคุยกันรู้เรื่องเข้าใจและสนุกสนานเสมอ เราชอบฟังคุณยายเล่าเรื่องชีวิตสมัยก่อนๆ คุณยายเองก็รู้สึกสนุกและตื่นเต้นที่จะฟังเราเล่าเรื่องราวของเด็ก ๆ สมัยนี้ โต้ตอบปัญหาต่าง ๆ กับพวกเรา ในขณะเดียวกันก็จะแนะแนวยกเหตุผลให้พวกเราฟัง และพร้อมที่จะฟังเหตุผลของหลาน ๆ คุณยายจึงเป็นที่พึ่งของพวกเราเสมอมา.......คุณยายทำกับข้าว ทำขนมเก่ง รู้ใจหลาน ๆ ทุกคนดีว่าใครชอบอะไร นอกจากนี้คุณยายยังแต่งตัวเก่ง ชอบสีสรรค์สดใส หลาน ๆ จะคอยดูคุณยายแต่งตัวไปงานต่าง ๆ ด้วยความชื่นชอบ แต่พอถึงวันพระพวกเรา

จะเห็นคุณยายนุ่งผ้าไหมสีสุภาพ สวมเสื้อขาว ห่มขาว ดูสวยสะอาดบริสุทธิ์ ถือดอกไม้ ธูปเทียนไปวัด และถือศีล ๘ อย่างเคร่งครัด พวกเราชอบติดสอยห้อยตามไปด้วยเสมอในระหว่างโรงเรียนหยุดเทอม ไปนั่งพับเพียบเรียบร้อยอยู่ข้างๆ คุณยาย มีความหวังตามประสาเด็กแฝงอยู่ว่า พอออกจากโบสถ์จะได้รับประทานข้าวแช่อร่อย ๆ ในวัดมหาธาตุ บางทีอาจได้ไปซื้อของต่อที่ตลาดนัดสนามหลวง วันหยุดเสาร์ หรืออาทิตย์ ทุกครอบครัวจะพากันไปชุมนุมที่บ้านคุณยาย คุณยายจะเตรียมทำอาหารแปลก ๆ รับประทานกัน โดยเกณฑ์เด็ก ๆ ให้ช่วยกันทำ เด็กผู้ชายก็จะให้ตำน้ำพริก, สับหมู ฯลฯ เด็กผู้หญิงก็จัดผัก หรือทำอื่น ๆ และมักจะมีเสียงหยอกล้อเย้าแหย่กัน หรือทะเลาะกันสลับฉากบ่อย ๆ พอตกเย็นก็จะนั่งล้อมวงช่วยกันจัดดอกไม้บูชาพระให้คุณยาย

เมื่อหลานคนใดเจ็บป่วย จะมีคุณยายเฝ้าอยู่ใกล้ ๆ ตลอดเวลา หลานยังจำได้ถึงมืออันอบอุ่นที่แตะที่หน้าผากหลาน หรือเสียงเบ่ากระหม่อม "เพี้ยง...หาย" เหมือนเป็นกำลังใจให้แก่หลาน แต่ต่อนี้ไปหลาน ๆ จะไม่มีวันได้พบคุณยายของพวกเราอีกต่อไปแล้ว ภาพเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้จะไม่มีวันเลือนหายไปจากความทรงจำของหลาน ๆ ได้เลย หลานทราบดีว่าคุณยายจากพวกเราไปพบกับความสุขอันแท้จริงบนสวรรค์ คุณความดีและวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณยายจะคอยเป็นกำลังใจ และปกป้องคุ้มครองพวกเราตลอดไป หลาน ๆ จะพยายามเป็นเด็กดีให้สมกับความรักความปรารถนาดีที่มีต่อหลาน เชื่อว่าชาติหน้าหลานทุกคนคงมีบุญพอได้ไปเกิดเป็นหลานของคุณยายอีก.

ด้วยความรักและอาลัยอย่างสุดซึ้ง

จากหลานของ คุณยาย คุณย่า ทุกคน

คำบรรยาย

เรื่อง "พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคม"
โดย ท่าน เจ้าคุณอุดรคณาภิรักษ์ (กิตติวุฑโฒภิกขุ)
ในการประชุมสภาสังคมสงเคราะห์แห่งชาติครั้งที่ ๗
วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๑๖

ขอเจริญพร ท่านประธาน สภาสังคม สงเคราะห์แห่งประเทศไทย คณะกรรมการอำนวยการ การประชุม และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

อาตมารู้สึกมีความยินดีที่ทางสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย อาราธนาให้มาแสดงธรรมอีกครั้งหนึ่ง จำได้ว่าเมื่อคราวประชุมสภาสังคมสงเคราะห์ครั้งที่ ๖ ที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย อาตมาได้มาบรรยายในหัวข้อเรื่อง "ประชาชนกับความรับผิดชอบต่อสังคม" ในครั้งนี้จึงรู้สึกมีความยินดีเมื่อได้รับอาราธนาให้มาแสดงธรรมอีกครั้งหนึ่งแก่มวลสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมครั้งที่ ๗ ณ สถานที่นี้ เมื่อได้ทราบหัวข้อของการประชุมในปีนี้ว่าจะประชุมเรื่อง "บทบาทของงานสังคมสงเคราะห์และการแก้ไขปัญหาสังคม" อาตมาเห็นว่าหัวข้อนี้เหมาะสมกับภาวะของสังคมในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง รู้สึกดีใจมากที่ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการประชุม และได้เห็นท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับงานสังคมสงเคราะห์ได้มาร่วมประชุมกันมากหน้าหลายตาด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบและความห่วงใยในปัญหาทั้งปวงที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ อาตมารู้สึกอบอุ่นใจขึ้นที่เห็นบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ที่จะช่วยเหลือปัญหาสังคมต่างๆ ซึ่ง

เกิดขึ้นมากมายในปัจจุบัน และยิ่งอนุโมทนาอย่างยิ่งที่ท่านได้เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาว่าจะมีส่วนช่วยเหลือแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ได้เป็นอย่างดี จึงได้อาราธนาให้อาตมามาบรรยายในภาควิชาการซึ่งจะเน้นหนักถึงเรื่องปัญหาประชากร สุขภาพจิตและภาวะแวดล้อม ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดผลในด้านการแก้ปัญหาสังคมดังที่ได้กล่าวแล้ว

ท่านทั้งหลาย คงจะทราบแล้วว่าสังคม ในปัจจุบันนี้ มีปัญหาหลาย อย่างที่สร้างความหนักใจให้แก่นักสังคมทั่วไป ในฐานะที่เราอยู่ร่วมโลกเดียวกัน ทุกคนย่อมไม่พ้นจากความเดือดร้อนในสังคมที่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน ฉะนั้นการที่เราได้มาร่วมปรึกษาหารือ รวมพลังแห่งความคิดที่จะช่วยขจัดปัญหาทั้งปวงในสังคมนั้นจึงถือว่าเป็นการกระทำที่มีความรับผิดชอบร่วมกัน แม้แต่ในทางพระพุทธศาสนาก็มิได้นิ่งนอนใจ โดยเฉพาะท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชองค์สกลมหาสังฆ-ปรินายก แม้ในขณะนี้จะอยู่ในระหว่างการพักฟื้นและอยู่ในระหว่างการควบคุมของแพทย์เพื่อรักษาสุขภาพให้ดีขึ้นก็ตาม ก็ยังทรงห่วงใยต่อประชาชนที่ต้องประสบกับปัญหามากมายในสังคมปัจจุบัน ได้มีพระบัญชาให้คณะสงฆ์ดำเนินงานช่วยเหลือสังคมในด้านต่าง ๆ เช่นปัญหาความประพฤติของเยาวชน ปัญหายาเสพติดปัญหาการศึกษาในชนบทที่ตกต่ำและปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะปัญหาด้านเยาวชนนั้นทรงห่วงใยมากเป็นพิเศษ ได้ย้ำให้พระสงฆ์สนใจอบรมศีลธรรมแก่เยาวชนมากขึ้น ในระหว่างปิดภาคฤดูร้อนก็ทรงบัญชาให้วัดต่าง ๆ บรรพชาเยาวชนให้มากขึ้นซึ่งจะถือเป็นโครงการระดับชาติให้ปฏิบัติกันต่อไปทั่วทุกจังหวัดขณะนี้กำลังวางโครงการร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการอยู่ ทางด้านการศึกษานั้นได้วางโครงงานช่วยเหลือการศึกษาแก่เด็กในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเด็กที่มีอายุ

ก่อนเกณฑ์เข้ารับการศึกษาในระดับชั้นประถมให้สามารถอ่านออกเขียนได้ โครงการนี้เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยที่จะให้พระสงฆ์ได้ช่วยเหลือในการศึกษาระดับนี้ในชนบทมากขึ้น ส่วนทางด้านเศรษฐกิจนั้นทรงห่วงใยที่ราคาสินค้าขึ้นมากมาย ท่านทั้งหลายคงจะทราบแล้วว่าเมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม ซึ่งเป็นวันคล้ายวันประสูติ คณะศิษยานุศิษย์เตรียมจะจัดงานสมโภชด้วย แต่ก็ทรงมีบัญชาว่าไม่ควรจะจัดในภาวการณ์เช่นนี้ เพราะว่าของทุกอย่างแพงเหลือเกิน การจัดงานอันใดที่สิ้นเปลืองก็ควรที่จะงดเว้น นี่แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยที่สมเด็จพระสังฆราชองค์สกลมหาสังฆปรินายก ได้มีความห่วงใยต่อปัญหาสังคมและได้ทรงติดตามอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะมีปัญหาอะไรเกิดขึ้น ถึงแม้จะอยู่ในโรงพยาบาล ก็ได้ติดตามข่าวจากสื่อมวลชนทั้งในด้านวิทยุและหนังสือพิมพ์

สังคมของคนไทยเราในปัจจุบันและในอดีตที่ผ่านมานั้น เรามีพระพุทธ-ศาสนาเป็นแกนกลางเป็นที่ยึดเหนี่ยวของสังคมตลอดมา และโดยเหตุที่เรามีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางนี้เอง จึงทำให้คนไทยเรารอดพ้นจากความหายนะมาหลายยุคหลายสมัยด้วยกันซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับปัญหาที่มีอยู่ในต่างประเทศทั่วโลกแล้ว ประเทศไทยเรายังนับว่ามีปัญหาน้อยที่สุดนับว่าเราได้อยู่กันอย่างเป็นสุขมากที่สุดในโลกด้วย และสามารถที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ข้อนี้เราจะเห็นได้เด่นชัดเช่นเมื่อวันสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช วันนั้นกลุ่มโจรอาหรับที่ตั้งชื่อว่าคณะกันยายนทมิฬได้ก่อเหตุร้ายขึ้นในประเทศของเรา โดยจับเจ้าหน้าที่สถานทูตอิสราเอลขังไว้เพื่อเป็นตัวประกันต่อรองในการเรียกร้องความต้องการต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อพิพาทระหว่างประเทศอิสราเอลกับกลุ่มประเทศอาหรับ และเป็นการทำในลักษณะของการจองเวรจองกรรมที่ยาวนาน

เหตุการณ์วันนั้นสร้างความวิตกกังวลให้แก่คนไทยเป็นอย่างมาก นับแต่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าขบวนกันยายนทมิฬนี้ก่อเหตุขึ้นที่ไหนก็จะต้องเสียเลือดเนื้อและชีวิตในประเทศนั้น ๆ ทุกครั้งไป ในครั้งนี้ทุกคนจึงวิตกกังวลห่วงใยในชีวิตของบุคคลทั้งสองฝ่าย ทางรัฐบาลได้ระดมกำลังเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายวางแผนเพื่อระงับเหตุร้ายครั้งนี้อย่างดีที่สุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเตือนเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานครั้งนี้ให้ใช้สติสัมปชัญญะความสุขุมรอบคอบแก้ปัญหาเหล่านี้ให้ดีที่สุดเท่าที่จะดีได้ ทั้งยังทรงชักชวนผู้ใกล้ชิดให้ส่งกระแสจิตมาช่วยอีกทางหนึ่งด้วย จนทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียเลือดเนื้อและชีวิต ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ลงไปอย่างละเอียดแล้วจะพบว่าที่เราสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นให้สำเร็จลงได้ นอกจากจะเป็นด้วยพระบารมีแล้วก็เป็นด้วยอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ฝังรากลงในจิตใจของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน เราจะพบว่าเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานนั้นแม้จะไม่ทราบเลยว่าตนเองได้ใช้หลักธรรมะข้อใดบ้างในการดำเนินงานแก้ปัญหาครั้งนี้ แต่เท่าที่สังเกตดูถึงการกระทำทุกครั้งตลอดระยะเวลานั้น เป็นวิธีการทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นเริ่มต้นตั้งแต่วิธีการที่เราจะต้องเอาชนะคนชั่วด้วยความดีความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ความสุขุมรอบคอบตลอดจนความเป็นผู้มีน้ำใจในสังคหวัตถุธรรม เริ่มต้นตั้งแต่ทาน ปิยวาจา อัตถจริยาและสมานัตตา ทำให้เราสามารถแก้ปัญหาเหล่านี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจนชื่อเสียงของประเทศไทยเราแผ่กระจายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว นายกรัฐมนตรีของอิสราเอลถึงกับกล่าวยกย่องประเทศไทย ชักชวนชาวโลกให้ศึกษาวิธีการแก้ปัญหา และให้ถือเป็นแนวทางการปฏิบัติ นับว่าคนไทยเป็นที่สนใจของชาวต่างชาติอย่างรวดเร็วและไม่ต้องลง

ทุนโฆษณามากด้วย เพราะโลกสนใจว่าคนไทยนี้มีบุคลิกลักษณะอย่างไรจึงสามารถแก้ปัญหาร้าย ๆ เหล่านี้ให้สำเร็จลงได้ เมื่อรัฐบาลของอิสราเอลได้ส่งผู้แทนมาขอบใจรัฐบาลไทย ทางรัฐบาลยังขอร้องให้รัฐบาลอิสราเอลส่งศพของกองโจรอาหรับคืนให้แก่ญาติ โดยให้เหตุผลตามหลักพระพุทธศาสนาว่าคนไทยนั้นมีประเพณี มีวัฒนธรรมประจำใจอยู่ว่าคนที่ตายแล้วควรได้รับอโหสิกรรม ในที่สุดรัฐบาลอิสราเอลยอมคืนศพโจรอาหรับให้แก่ญาติทางฝ่ายอาหรับไป ข้อนี้ก็เพราะว่าเราถือหลักอโหสิกรรม และอหิงสาคือการไม่เบียดเบียนกันนั่นเองเราจึงสามารถแก้ปัญหาทั้งปวงได้สำเร็จ ทั้งนี้เรามาคิดดูว่าถ้าเราจะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งทั้งปวงในโลกนี้แล้วก็เชื่อว่าคงจะแก้ได้สำเร็จ เพราะปัญหาเหล่านั้นยังน้อยกว่าปัญหาที่เราแก้เรื่องกลุ่มโจรอาหรับ ขอให้เรานำมาแก้ให้ถูกกาลถูกสมัยก็คงจะแก้ได้สำเร็จ ทั้งนี้เพราะเรามีความเชื่อมั่นว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นได้ทรงแก้ปัญหาที่ยากที่สุดในชีวิตก็คือปัญหาของความทุกข์ได้สำเร็จมาแล้ว ผู้ปฏิบัติตามจะสามารถนำตนให้พ้นทุกข์ได้ ฉะนั้นปัญหาสังคมปัจจุบัน ถ้าเราจะใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาแก้กันแล้วก็เชื่อว่าคงจะแก้ได้สำเร็จ แต่ที่มีปัญหามากมายในปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในด้านสังคมด้านเศรษฐกิจ หรือด้านวัฒนธรรม ก็เพราะคนไทยเรามิได้ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เกิดประโยชน์นั่นเอง แม้จะมีพระพุทธศาสนาอยู่ก็ช่วยอะไรไม่ได้เพราะเราไม่ได้นำมาใช้ ยิ่งคนสมัยปัจจุบันนี้มีทัศนคติในทางที่เห็นว่าพุทธศาสนานั้นเสมือนหนึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ เป็นของที่ครึล้าสมัย ไม่สามารถจะช่วยเหลืออะไรตัวเองได้เลย ทั้ง ๆ ที่ตัวเองก็ยังไม่เคยศึกษาว่าพระพุทธศาสนานั้นมีดีอย่างไรบ้าง ฉะนั้นเมื่อเกิดปัญหาในปัจจุบัน เด็กหนุ่มสาวสมัยใหม่จึงแสวงหาศาสนาใหม่ของตัวเอง

ขึ้น เช่นกล่าวกันว่าเวลานี้เด็กสมัยใหม่เขามีศาสนาใหม่เป็นของตนเองแล้ว ศาสนาใหม่ดังกล่าวนั้นก็คือยาเม็ด ผงขาว กัญชา ซึ่งเมื่อเสพเข้าไปแล้วก็เห็นสวรรค์ เห็นนิพพานร่ำไรจนก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากขึ้น ทีนี้เราจะทำอย่างไรจึงจะสามารถชักจูงคนหนุ่มสาวสมัยนี้ให้หันเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนากันมากขึ้น ให้เขาเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปแก้ปัญหาในชีวิตของเราได้ เช่นอย่างปัญหาที่เราถือว่าเป็นความสำคัญระดับโลก แม้แต่องค์การสหประชาชาติก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญคือ

๑. **ปัญหาประชากร** การที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วนั้น ทั่วโลกต่างยอมรับว่าก่อให้เกิดปัญหานานาประการ และเห็นพ้องต้องกันว่า ควรจะได้มีการวางแผนครอบครัวขึ้น เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ความจริงปัญหานี้มิใช่เป็นปัญหาใหม่ พระพุทธองค์ท่านตรัสสอนมาสองพันกว่าปีแล้ว ว่าความเกิดเป็นทุกข์ ที่ว่าความเกิดเป็นทุกข์นั้นก็เพราะว่าเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย ทั้งชีวิตที่ดำรงอยู่ในโลกนี้ก็ต้องดิ้นรนต่อสู้กับอันตรายทุก ๆ ด้านเพื่อให้ชีวิตของตนเองอยู่รอด มิได้ทรงสรรเสริญความเกิดว่าเป็นความดี แต่ได้สอนให้ทุกคนปฏิบัติตนไปสู่ความพ้นทุกข์ คือความไม่เกิด แม้จะไม่สามารถไปสู่ความพ้นทุกข์ได้แต่ก็สอนให้เราได้เข้าใจในสภาพของชีวิต เพราะทรงทราบเป็นอย่างดีว่าในฐานะที่สรรพสัตว์ทั้งปวงเกิดขึ้นในโลกนี้ ทางพุทธศาสนานั้นเรียกว่าเป็นกามโลก หรือเป็นกามภูมิ เป็นภูมิที่ทุกคนแสวงหาความสุขทางกาม และก็ได้ชี้ให้เห็นว่าความสุขทางกามนั้นมีน้อย แต่มีผลเป็นทุกข์ยาวนาน เพราะความสุขทางกามนั้นก็เหมือนความฝัน สอนวิถีทางให้เบื่อหน่ายคลายกำหนัดสอนให้เรารู้จักยับยั้งตนเอง รู้จักบังคับใจตนเองด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่นสอนให้เรารู้จัก

รักษาศีล อย่างผู้ที่รักษาศีล ๘ หรือศีลอุโบสถนั้นก็เป็นวิธีชลอการเกิดได้อย่างดีวิธีการหนึ่ง ตลอดจนวิธีที่สอนให้เราประพฤติปฏิบัติในเนกขัมมะคือการปลีกตนเองจากการพัวพันในกาม สอนให้เราพิจารณาถึงสภาพความจริงของชีวิต ความปฏิกูลของร่างกายทั้งปวงว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกูลอย่างไร สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ก็เพื่อที่จะให้เราเบื่อหน่ายคลายกำหนัด ไม่ได้เพิ่มพูนความรู้สึกกำหนัดยินดีในโลกทั้งปวงแต่อย่างใด ซึ่งถ้าหากว่าเรามาพิจารณาถึงปัญหาของประชากรในปัจจุบันเราก็พบว่าวิธีการอย่างนี้เป็นวิธีการควบคุมใจของตัวเองซึ่งเป็น การควบคุมที่ ยากแต่ว่าเป็นการควบคุมที่ได้ผลดีที่สุด ไม่ยุ่งยากใจเหมือนวิธีการที่เราปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นเรื่องปัญหาของประชากร ที่เพิ่มพูนมากขึ้นนั้น พระพุทธ-ศาสนาได้ชี้ให้เห็นโทษมานานแล้วถึง ๒๕๐๐ กว่าปี เพราะประชากรที่เพิ่มจำนวนมากนั้นจะก่อให้เกิดปัญหาในทุก ๆ ด้าน นักเศรษฐศาสตร์ก็คงจะใช้วิชาการของตนเองมาสร้างสรรค์ความสะดวกสบายต่าง ๆ ให้แก่สังคมแต่ก็ไม่สามารถจะทำได้ดังนั้นในสังคมปัจจุบัน ถ้าเราใช้หลักพระพุทธศาสนามาควบคุมใจตัวเองแล้วก็คงจะสัมฤทธิผลอย่างแน่นอน ดังเช่นบรรพบุรุษของเราได้เคยปฏิบัติกันมา ในสมัยก่อนนั้น การเพิ่มพูนของประชากรมีน้อย และก็ช้ามาก ทั้งนี้เพราะเหตุว่าคนไทยในอดีตนั้นเคร่งครัดในศาสนา วันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำต้องถือศีลอุโบสถ วันเกิดของตัวเอง วันสำคัญในทางพระศาสนา บรรพบุรุษของเราจะเว้นจากความสุขทางกามโดยประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนรู้จักสำรวม รู้จักข่มใจตนเองได้ จึงทำให้การเพิ่มจำนวนของประชากรเราช้า แต่ปัจจุบันนี้เมื่อเราห่างเหินวัด เมื่อเรามีสิ่งเย้ายวนมากขึ้น มีสิ่งภายนอกมากระตุ้นเตือนก็เป็นเหตุทำให้เราดิ้นรนขวนขวายแสวงหาความสุขทางกามมากขึ้น ทั้งปัจจุบันกลับเป็นที่นิยมชมชอบในสังคมทั่วไป ฉะนั้น

ปัญหาเหล่านี้ถ้าหากว่าเราจะเน้นหนักทางด้านจิตใจโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาช่วยแล้ว เชื่อว่าจะเป็นทางหนึ่งที่ช่วยแก้ปัญหาประชากรเพิ่มขึ้นจำนวนมากเช่นนี้ได้สำเร็จ ตลอดจนวิธีการในทางขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยเราในอดีตนั้นอายุยังไม่บรรลุนิติภาวะ จะไม่อยู่ในฐานะครองเรือน ยังไม่คิดครองเรือน การครองเรือนนั้นหมายถึงว่าทุกคนจะต้องพร้อมหมดทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว ทั้งในด้านที่จะเป็นหัวหน้าครอบครัว และในด้านฐานะ ที่ตนเองจะรับผิดชอบต่อบุตรธิดาที่จะเกิดตามมา จึงทำให้การเพิ่มของประชากรช้าลง ถ้าเราจะส่งเสริมหลักธรรม ในพระพุทธศาสนาเพียงแค่รักษาศีลอุโบสถ เสริมวัฒนธรรมของไทยเราให้มั่นคงแข็งแรงขึ้นก็เชื่อว่าจะมีส่วนได้มาก แทนที่เราจะใช้วิธีการเหมือนชาวตะวันตก เราก็จะได้ใช้วิธี แบบไทย ๆ ของเราและวิธีในทางพุทธศาสนาก็คงจะทำได้สำเร็จ

๒. **ปัญหาทางด้านสุขภาพจิต** อาตมาได้ทราบจากจิตแพทย์ว่าคน-ไทยเราเมื่อกล่าวโดยถัวเฉลี่ยแล้ว ในอดีตคนไทย ๑,๐๐๐ คน จะมีโรคจิตเพียง ๑ คนซึ่งในยุคนั้นถ้าเปรียบเทียบกับคนในกรุงลอนดอนในอังกฤษ กล่าวกันว่าคนที่นั่งบนรถเมล์คันหนึ่งจะมีคนเป็นโรคจิตอย่างน้อย๒คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ห่างจากของคนไทยเรามาก แต่ในปัจจุบันนี้กล่าวโดยถัวเฉลี่ยแล้วคนไทย ๑,๐๐๐ คน จะมีคนเป็นโรคจิตถึง ๔ คนหรือ ๕ คน ซึ่งจำนวนที่เพิ่มขึ้นนี้จะเป็นเพราะจำนวนของประชากรเพิ่มขึ้นหรืออย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่เราจะต้องศึกษาหาสาเหตุกันต่อไป เป็นที่น่าสนใจว่าเมืองไทยนี้เป็นเมืองพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่สอนให้ชาวโลกเข้าใจในเรื่องของจิต และการฝึกฝนอบรมจิตให้มีความสุขความสงบ ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง คือ โลภ โกรธ หลง ริษยา พยาบาท

เป็นต้น คนไทยส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนากลับเป็นโรคจิตมากขึ้น จึงเป็นเรื่องที่ทุกคนควรให้ความสนใจ อาตมาเข้าใจว่าผู้ที่เป็นโรคจิตนั้นส่วนมากไม่เข้าใจในเรื่องของพระพุทธศาสนาถึงแม้จะเป็นพุทธศาสนิกชนก็ตาม หรือแม้แต่บางท่านซึ่งเข้าใจในคำสอนของพระพุทธองค์ แต่ไม่นำคำสอนนั้นมาปฏิบัติก็จะไม่เกิดผลแต่อย่างใด เคยมีจิตแพทย์ถามว่า "ทำไมพระภิกษุจึงเป็นโรคจิตหรือโรคประสาทกันมาก จะเป็นเพราะเคร่งเครียดในการปฏิบัติธรรมจนเกินไปหรืออย่างไร ?" อาตมาตอบว่า "ธรรมะของพระพุทธองค์นั้นสอนให้คนหายบ้าหายจากโรคจิตหรือโรคประสาท เพราะคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปเพื่อการขัดเกลากิเลส มุ่งพัฒนาจิตให้ผ่องใสหลุดพ้นจากอุปาทานทั้งปวง" เหตุที่พระภิกษุเป็นโรคประสาทมากนั้น ถ้าสอบดูภูมิหลังของแต่ละท่านก็จะทราบว่าท่านเป็นมาก่อนบวชทั้งสิ้น ท่านเข้าใจว่าเมื่อบวชแล้วโรคดังกล่าวก็จะหาย โดยที่ตนเองไม่ได้ศึกษาปฏิบัติโรคก็เลยกำเริบมากขึ้น เพราะการบวชนั้นถ้าไม่ศึกษาพระธรรมวินัย ไม่เข้าใจมาก่อนว่าบวชเพื่ออะไร และไม่ปฏิบัติธรรมอบรมจิตด้วยแล้วเวลาก็จะว่างมาก พระภิกษุที่มีเวลาว่างมากเช่นนี้ก็จะคิดถึงเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เมื่อคิดมากจิตก็ฟุ้งซ่านมาก ผลสุดท้ายก็ตกเป็นทาสของโรคประสาท ฉะนั้นจึงควรเข้าใจให้ถูกต้องว่าคำสอนของพระพุทธองค์นั้นไม่ได้ทำให้คนเป็นบ้าหรือเป็นโรคจิต ที่พระภิกษุเป็นโรคเหล่านี้มากนั้นก็เกิดจากความเชื่อถือของพุทธศาสนิกชนที่ว่าเมื่อใคร ๆแก้ไม่ได้แล้ว ก็ขอพึ่งพระพุทธศาสนา คนเคยติดสุรา หรือยาเสพย์ติดก็คิดมาบวชเพื่อหวังให้อดได้ คนเกเรก็คิดมาบวชเพื่อให้กลับตัวเป็นคนดี พระพุทธศาสนาจึงไม่ต่างอะไรกับถังขยะเทศบาล สิ่งใดที่ชาวบ้านไม่ต้องการก็นำมาทิ้งไว้ พระพุทธศาสนาจึงดู

เลอะเทอะมากขึ้น เมื่อมีปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นบ้างแล้วขอให้เราได้สนใจช่วยป้องกันด้วย เพราะถ้าพุทธสาวกพิการมากพระพุทธศาสนาจะอยู่ไม่ได้นาน สาธุชนก็จะหมดที่พึ่งทางใจเพราะจะต้องมาพะวงรักษาพระภิกษุกันเป็นการใหญ่ พระพุทธองค์เองได้ทรงบัญญัติวินัยในการรับกุลบุตรเข้ามาสู่พระพุทธศาสนาไว้อย่างเข้มงวด ควรจะนำมาใช้ให้ได้ผลอย่างจริงจัง

ภาวะของสังคมปัจจุบันนี้ก็เหมือนกับสังคมในอดีต ความทุกข์จึงไม่ต่างจากอดีต มีเรื่องปรากฏในพระคัมภีร์ชี้ให้เห็นสภาพของสังคมในอดีตอยู่เรื่องหนึ่ง มีสตรีกลุ่มหนึ่งมีความทุกข์ลักษณะเดียวกัน คือสามีประพฤติตัวไม่ดี เป็นต้นว่าชอบดื่มสุรา เล่นการพนัน เที่ยวชมมหรสพ ทอดทิ้งแม่บ้านให้ว้าเหว่ขาดการเอาใจใส่ แม่บ้านทั้งหลายที่ถูกทอดทิ้งจึงหาทางออกด้วยการปรับทุกข์ซึ่งกันและกันอยู่เป็นประจำ ถ้าจะพูดอย่างปัจจุบันก็คือตั้งเป็นสมาคมหรือชมรมก็ได้ แต่ในสมัยโน้นไม่มีชื่อว่าเป็นชมรมอะไรเท่านั้น แต่กิจกรรมก็คือการประชุมปรับทุกข์นินทาสามีของกันและกัน ทุกคนปรึกษากันว่าเราจะหาวิธีแก้โดยหนามยอกต้องเอาหนามบ่ง เมื่อสามีเที่ยวนอกบ้านเราจะเที่ยวบ้าง เราจะไม่ยอมเฝ้าบ้านเหมือนอย่างในอดีตอีกแล้ว สามีดื่มสุราเราจะดื่มสุราบ้าง สามีเล่นการพนันเราก็ตั้งบ่อนเล่นการพนันกันบ้าง สามีเที่ยวชมมหรสพเราก็เที่ยวชมมหรสพบ้างสามีเป็นนักเลงหญิง เราก็จะเป็นนักเลงชายบ้าง วันหนึ่งคุณเธอทั้งหลายก็นัดประชุมดื่มสุรากัน มีสตรีท่านหนึ่งนึกถึงนางวิสาขาขึ้นมา นางวิสาขานี้เป็นยอดอุปัฏฐายิกาในพระพุทธศาสนา เป็นสตรีที่เด่นที่สุดในนครสาวัตถี เธอทั้งหลายคิดว่า ถ้าหากจะเชิญนางวิสาขามาร่วมอีกท่านหนึ่ง จะทำให้สังคมของเรานี้สนุกสนานมากขึ้น และคิดจะเชิญนางวิสาขามาเป็นนายกสมาคม จึงชวนกันเดินทางไปบ้านนางวิสาขา

นางวิสาขาเธอได้เห็นอาการของเพื่อนหญิงของเธอก็สงสารและเกิดความสังเวช เพราะระหว่างที่เดินทางไปบ้านนางวิสาขานั้น ไปกันด้วยอาการที่เมามายและร้องรำทำเพลงกันไปตามถนนโดยไม่มีความอาย วิสาขาจึงเตือนสติเพื่อนเธอว่าเราเป็นสตรี ทำไมจึงได้ประพฤติตนอย่างนี้ มีปัญหาคับอกคับใจอย่างไรหรือ ต่างคนต่างก็ระบายความทุกข์ให้นางวิสาขาฟัง นางวิสาขานั้นเธอเป็นผู้เคร่งครัดในพระพุทธศาสนา เธอเห็นว่าปัญหาเช่นนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเป็นที่พึ่งของเราได้ พระพุทธองค์จะช่วยแก้ไขได้เป็นอย่างดี อย่ากระนั้นเลย เราจะชวนเพื่อนหญิงเหล่านี้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดเชตวัน เพื่อที่จะได้ฟังธรรม จึงเอ่ยปากชวนเพื่อนหญิงเหล่านั้น ซึ่งบางคนก็เต็มใจไปบางคนก็ไม่เต็มใจ แต่ด้วยความเกรงใจนางวิสาขา ทุกคนก็ต้องไป ไปทั้งที่ยังเมาอยู่ บางคนเดินไปตามถนนก็เอาขวดสุราหนีบไปด้วย ดื่มไป เดินไป แล้วก็ร้องรำทำเพลงกันไปจนถึงวัดเชตวัน ขณะนั้นพระพุทธองค์กำลังประทับท่ามกลางพุทธบริษัท กำลังแสดงธรรมอยู่ ก็ทราบด้วยพระญาณว่าวันนี้จะมีสุภาพสตรีกลุ่มที่เมามายขึ้นมาฟังธรรม จึงหยุดแสดงธรรมปรากฏว่าที่เมาน้อยหน่อยก็เข้าไปถึงธรรมสภา บางคนก็ยืนพิงกำแพงวัดล้ม เมาโดยสิ้นสติสัมปชัญญะอยู่ตามขอบกำแพงวัดนั่นเองก็มี แต่เมื่อส่วนใหญ่เข้าประชุมเรียบร้อยแล้ว พระพุทธองค์ก็ตรัสสั้น ๆ ในรูปของบาลี ท่านตรัสว่า "โก นุหาโส กิมานันโท นิจจัง ปัชปลิเต สติ อันกาเลนะ โอนันต ปทีปัง นขเวสถะ" ซึ่งแปลว่า "เธอจะมัวร่าเริงไปใย จะมัวเพลิดเพลินไปใย ในเมื่อโลกอันสันนิวาสนี้กำลังลุกโพลงอยู่เป็นนิจ เธอทั้งหลายถูกความมืดหุ้มห่ออยู่ ไฉนจึงไม่แสวงหาดวงประทีปคือธรรมะเป็นที่พึ่งกันเล่า" ตรัสเพียงสั้น ๆ แค่นี้ สตรีที่เมาน้อยก็สร่างเมา ได้สติสัมปชัญญะขึ้นมาทันที ได้เปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัย

เป็นสรณะที่พึ่ง สตรีที่มีสติดีอยู่แล้วก็ได้สำเร็จมรรคผล เมื่อฟังธรรมเพียงสั้น ๆ จบลง เกิดความรู้สึกผิดชอบชั่วดีขึ้นในหมู่สตรีเหล่านั้น จากนั้นพระพุทธองค์ก็แสดงธรรมให้สตรีเหล่านั้นมีจิตสงบลง เหตุการณ์ในครั้งโน้นเมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีกับเหตุการณ์ในครั้งนี้ซึ่งมีขึ้นในสังคมของเรา ถ้าจะนำมาเทียบเคียงกันแล้วก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ปัจจุบันนี้เรามีปัญหาในการครองเรือนมากขึ้น เราเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ เพื่อความเสมอภาคกับบุรุษซึ่งจะเป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไรนั้นก็น่าจะได้พิเคราะห์กันดู เราแสวงหาทางออก ในทางที่ผิดเมื่อเกิดความทุกข์ เช่นปรากฏว่ามีจำนวนไม่น้อย เมื่อรวมกลุ่มกันติดแล้ว ครบขาแล้วก็นั่งเล่นไพ่กัน มีจำนวนไม่น้อยที่หมกมุ่นในอบายมุขซึ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาในชีวิตแต่อย่างใดเลย ทำให้สุขภาพจิตเสื่อมโทรมลง ก่อให้เกิดปัญหาในครอบครัวกว้างขวางมากขึ้น อันนี้แหละเป็นปัญหาที่ทำให้สุขภาพจิตเสื่อมโทรมทางหนึ่ง ยิ่งความทุกข์ของบุคคลทั่ว ๆ ไปในสังคมปัจจุบันแล้วมีปัญหามากมายทั้งในด้านเศรษฐกิจบีบคั้น ความยากจนคืบคลานเข้ามาความทะเยอทะยานปรารถนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วตนเองไม่ได้สิ่งนั้นก็ก่อให้เกิดความทุกข์ขึ้นจึงต้องหาทางออกด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน บุคคลเหล่านี้มีความทุกข์มาก แต่เราก็ไม่ได้เคยใช้พุทธศาสนาให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใดเลย เมื่อเพื่อนผู้หวังดีชวนไปวัด ก็ยังแสดงความฉลาดว่าพระเทศน์ไม่รู้เรื่อง ฟังแล้วก็ไม่เข้าใจ ผู้ที่ไปกลับมาก็ไม่ได้อะไร นอกจากไปนอนน้ำลายยืดแล้วก็กลับบ้านแถมคุยกันฟุ้งว่าไปฟังเทศน์วัดนั้นวัดนี้มา ไม่เห็นว่าจะเกิดประโยชน์อะไร จึงไม่อยากจะฟังซึ่งความจริงแล้วอาตมาได้พูดหลายครั้งในที่หลายแห่งเวลาไปแสดงธรรม ถึงกับบอกก่อนว่าถ้าท่านผู้ใดง่วงนอนก็เชิญหลับได้ตามสบายเพราะว่าการหลับในครั้งนี้จะทำให้เราได้ประโยชน์ทางสุขภาพจิต

มากมาย เพราะปัจจุบันคนเราที่เป็นโรคจิตโรคประสาทนั้นมักจะเกิดมาจากนอนไม่หลับ คิดมาก เมื่อคิดมากก็ต้องไปซื้อยาระงับประสาทมารับประทาน ยาระงับประสาทนี้สถิติจำหน่ายสูงมากในปัจจุบัน มีคนนิยมไปซื้อมารับประทานเพื่อระงับประสาทของตนเองที่ฟุ้งซ่านอยู่ตลอดวันตลอดคืน ถ้าหากเราจะมองพระพุทธศาสนาในแง่ดีเสียบ้าง แม้แต่การไปฟังเทศน์นั่งหลับก็ยังมีประโยชน์อยู่นั่นเอง อย่างน้อยก็ทุ่นค่ายาได้หลายบาท ตื่นขึ้นมาสุขภาพจิตก็ยังดีขึ้น จะรู้เรื่องหรือไม่รู้เรื่องก็ตาม ก็ขอให้ไปฟังเถิด วิธีแก้ปัญหาสุขภาพจิตเสื่อมทรามนั้นแม้ว่าเราจะแก้ด้วยวิธีการอย่างนี้ อาตมาก็ยังเห็นว่าเป็นประโยชน์อยู่นั่นเอง เห็นประโยชน์ของพระพุทธศาสนาว่ายังช่วยแก้ปัญหาสังคมได้ หลายประการในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาสุขภาพจิต และยิ่งถ้าหากว่าผู้นั้นมีความสนใจในคำสอนทางพระพุทธศาสนามากขึ้น ศึกษาค้นคว้าหาความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธองค์แล้วนำมาปฏิบัติก็จะเกิดความสงบในชีวิตมากขึ้น เพราะว่าคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าไม่ได้สอนเรื่องนอกโลกเลย ไม่ได้สอนเรื่องนอกกายตัวเรา ทุกเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของเราทั้งสิ้น แม้แต่คำสอนขั้นปรมัตถธรรมหรือขั้นอภิธรรมก็ไม่ใช่สอนเรื่องเทวดาฟ้าดิน แต่สอนเรื่องชีวิตของเราทุกคน ท่านสอนละเอียดส่วนมากแล้วเราไม่เข้าใจว่าชีวิตเรานี้คืออะไร เราทุ่มเทการศึกษาและความสนใจในปัญหานอกตัวเป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าเราศึกษาในเรื่องพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่าศึกษาเพื่อย้อนหาตัวเองสอนให้เราเข้าใจในชีวิตเข้าใจในโลกที่เราเกิดมาว่าเราเกิดมาเพื่ออะไรได้ดีขึ้น ซึ่งอันนี้จะทำให้เรามีความสงบ มีความสุขใจมากขึ้น ถ้าเราทุกคนสนใจศึกษาทางพุทธศาสนามากกว่านี้ปัญหาสุขภาพจิตนั้นจะไม่เกิดขึ้น และคนไทยที่เป็นโรคประสาทนั้นก็คงจะลดน้อยลง สงฆ์จะเป็นจิตแพทย์ในที่นี้คิดว่า

พระสงฆ์เองก็เป็นโรคจิตอยู่มากมาย ข้อนี้อาตมาขอให้ข้อเท็จจริงว่าพระที่ท่านเป็นโรคประสาท เป็นโรคจิตนั้นท่านไม่ได้เป็นเมื่อตอนบวช ส่วนมากเป็นก่อนบวช และก็คิดว่าเมื่อบวชแล้วก็จะหาย แต่ความจริงเมื่อบวชแล้วถ้าศึกษาปฏิบัติจริง ๆ ก็อาจจะหาย แต่เมื่อบวชในสำนักที่ขาดการศึกษา การปฏิบัติ โรคจิตก็กำเริบมากขึ้น ยิ่งในสำนักที่มีการปฏิบัติผิด ๆ แล้ว ผลสุดท้ายก็เลยควบคุมสติตนเองไม่อยู่ กลายเป็นบ้าไปเลยก็มีจำนวนไม่น้อยเหมือนกัน นั่นก็เป็นเพราะเหตุว่าเป็นมาก่อนบวชไม่ใช่บวชแล้วจึงเป็น ทั้งการปฏิบัตินั้นก็ปฏิบัติผิด ๆ เช่นพอนั่งสมาธิก็คิดว่าเราจะต้องเห็นเลข ๓ ตัวงวดหน้าออกเลขอะไร พอหลับตาก็จะเห็นสวรรค์เห็นนิพพาน เห็นนรก เห็นโน่นเห็นนี่ ซึ่งไม่ใช่เรื่องพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนานั้นหลับตาเพื่อให้เกิดปัญญา ให้เห็นตัวเอง ให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาไม่ใช่เพื่อให้เห็นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ซึ่งเราเข้าใจกันผิด ฉะนั้นถ้าหากว่าเราจะใช้พระพุทธศาสนาช่วยแก้ปัญหาทางสุขภาพจิตแล้วอาตมาเชื่อว่าเราสามารถจะทำได้ แต่ในภาวะปัจจุบันนี้เป็นที่น่าเสียดายว่าในสังคมที่เจริญแล้วเช่นในกรุงเทพมหานครนี้วัดมีส่วนช่วยสังคมน้อยเหลือเกิน ที่มีส่วนช่วยสังคมน้อยนั้นเพราะเหตุว่าประชาชนไปพึ่งวัดไม่ได้ วัดทุกวัดแวดล้อมด้วยร้านค้า ห้องแถว ถ้าหากว่าเรานั่งเครื่องบินดูทางอากาศ ดูตรงไหนเป็นแอ่ง ก็ขอให้เข้าใจว่าตรงนั้นแหละคือวัดถูกแวดล้อมด้วยตึกรามบ้านช่องมากมาย แล้วในวัดนั้นก็ไม่เป็นปูชนียสถานกลายเป็นที่อาศัยของคนที่ไม่ได้ทำประโยชน์อะไรเลย ซึ่งน่าเสียดายอย่างยิ่งว่าบรรพบุรุษของเราสร้างวัดมากมายนั้นเพื่อให้เป็นที่พึ่งของสังคม ให้เป็นที่พักพิงทางด้านจิตใจ แต่ปัจจุบันมิได้เป็นเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจะศึกษาได้ว่าวัดในกรุงเทพมหานครนี้มีจำนวนเกือบ ๔๐๐ วัด ในจำนวนนี้ประชาชนพึ่งได้มากเท่าไร และ

วัดแต่ละวัดนั้นลงทุนสร้างจำนวนเท่าไร ซึ่งน่าเสียดายเหลือเกิน ไม่ทราบว่าเราจะแก้ไขกันได้อย่างไร นี่เป็นเรื่องที่ถ้าหากว่าเราจะสร้างความสุขทางจิตใจแล้วก็ต้องอาศัยสถานที่เหล่านี้เป็นที่พึ่งส่วนหนึ่ง แต่เป็นเพราะว่าสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดจนเราขาดการควบคุม ขาดการปรับปรุงให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม สภาพก็คืออย่างในปัจจุบันที่แก้ไขได้ยากอย่างยิ่ง เห็นยังมีบังไม่ได้มีเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ก็คือภูเขาทอง เพราะบังเท่าไรก็คงจะไม่มิด โตเหลือเกิน นอกนั้นบังมิดเกือบจะเห็นแต่ประตูวัดเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เป็นปัญหาที่เราขาดที่พึ่งทางจิตใจ แต่ถ้าเราจะสนใจและแสวงหาวัดอันเป็นที่พึ่งในชนบทให้มากขึ้นแล้วก็เชื่อว่าคงพึ่งได้ ทางด้านจิตใจนั้นเราจะเกิดความสุขมากขึ้น

๓. **ปัญหาภาวะแวดล้อม** ภาวะแวดล้อมนี้อาตมาสนใจมาก เมื่อไม่นานมานี้ ทางโรตารี่ได้นิมนต์ให้ไปพูด ก็ได้พูดถึงภาวะแวดล้อมเหล่านี้ อาตมาสร้างความตกใจในที่ประชุมว่าปัจจุบันโลกของเรากำลังเน่า ที่ประชุมก็นั่งมองตาว่า โลกเน่าอย่างไร โลกของเราที่อาศัยอยู่รวมกันนี้กำลังเน่า เพราะว่าส่วนประกอบของโลกนั้นเกิดมาจากธาตุใหญ่ ๆ ๔ ธาตุ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นี่เรายังไม่พูดถึงเรื่องวิญญาณธาตุ แม้แต่ชีวิตของเรานี้ในส่วนที่เป็นรูปหรือร่างกายเราก็อาศัยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ซึ่งเป็นมหาภูตรูปแล้วจึงมีอุปาทายรูปเกิดขึ้น คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้อาศัยธาตุทั้ง ๔ มาเกิดแล้วก็มีวิญญาณธาตุเข้ามาประกอบ เราจึงเป็นสัตว์ประเภทที่มีทั้งรูปและมีทั้งนามประกอบกันและก็เคลื่อนไหวไปมาได้ โลกของเราที่อาศัยอยู่นี้ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ แต่เวลานี้ธาตุ ๔ กำลังเน่า โดยเฉพาะแผ่นดิน แผ่นดินกำลังเน่า ท่านทั้งหลายคงจะทราบข่าวว่าสวนจังหวัดนนทบุรีนั้น ทุเรียนรากเน่าหรือสวน

ส้มทางเพชรบูรณ์นั้นพบปัญหารากเน่า ทางจันทบุรีก็พบปัญหารากเน่า ทำไมต้นไม้จึงรากเน่า ต้นไม้อาศัยแผ่นดินเกิด ที่เน่านั้นก็ปรากฏว่าแผ่นดินนั้นเน่า แผ่นดินเป็นพิษขึ้นมา อะไรที่ทำให้แผ่นดินเป็นพิษแผ่นดินนี้ในทางพระไตรปิฎก ในพระพุทธองค์ได้ยกมาเป็นข้ออุปมาสอนมนุษย์หลายเรื่องด้วยกัน สอนให้เราทำใจหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน แผ่นดินนั้นใครจะทิ้งของโสโครกหรือไม่โสโครกลงไปอย่างใดก็ตาม แผ่นดินไม่เคยบ่นเลย ไม่เคยบ่นด้วยความระอิดระอา ข้อนี้ฉันใด ถ้าเราสามารถทำจิตให้หนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ชีวิตของเราจะมีความสุขมาก และธรรมชาติของแผ่นดินก็เป็นอย่างนั้น สมัยก่อนเราทิ้งของปฏิกูลลงไปในแผ่นดิน แผ่นดินจะปรับธรรมชาติเหล่านั้นให้กลายเป็นประโยชน์ขึ้นมาทันที ยิ่งของนั้นปฏิกูลมากเท่าไร แผ่นดินยิ่งดีขึ้น จะแปรสภาพไปเป็นปุ๋ยสร้างความเจริญงอกงามให้แก่ต้นผลหมากรากไม้ แต่ปัจจุบันไม่เป็นอย่างนั้น แม้แต่ส้วมที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบันก็ยังไม่ค่อยจะซึม ปัญหาจึงมีว่ามันเกิดมาจากไหน ก็เกิดมาจากที่เราใช้ปุ๋ยเคมี เราใช้ยาปราบศัตรูพืชโดยขาดการควบคุม ขาดการค้นคว้าวิจัย เราใช้ผงซักฟอกในการซักฟอกเสื้อผ้ามากขึ้น ท่านจะสังเกตได้ว่าถ้าห้องน้ำห้องส้วมอยู่ติดกันแล้ว ท่านซักผ้า นำผงซักผ้าเทลงไปในแผ่นดิน ส้วมของท่านจะอืดขึ้นมาไม่ซึมลงไป ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าเคมีต่าง ๆ เหล่านี้ได้ไปทำลายจุลินทรีย์ในดินตายจนหมด ไส้เดือนก็ตาย ซึ่งไส้เดือนนั้นมันไชแผ่นดินให้โปร่ง ให้เกิดอ๊อกซิเจ็นขึ้นมา ไส้เดือนก็ตาย อันนี้แหละเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้แผ่นดินเน่า ใครบ้างที่รับผิดชอบต่อภาวะเช่นนี้ เรามีนักวิทยาศาสตร์มากมาย เรามีโครงการนโยบายตั้งหลายโครงการ แต่ไม่มีใครไปช่วยชาวสวนได้ ไม่มีใครไปช่วยแก้พื้นดินที่มันกำลังเน่าให้คืนสู่สภาพดีขึ้นมาได้ยังไม่ทราบว่าเราจะต้องนั่งประชุมกันอีกกี่ปีจึงจะ

แก้ปัญหานี้ได้สำเร็จ ส่วนปัญหาเรื่องน้ำ ธาตุน้ำก็เน่า เน่าแม้แต่น้ำทะเล ซึ่งเดิมทีเดียวไม่เคยเน่า ทะเลนั้นมีความเค็มอยู่เป็นสมบัติ ของโสโครกที่ตกลงไปในทะเลนั้น ทะเลจะซัดขึ้นฝั่งโดยไม่มีของปฏิกูลอะไรที่จะอยู่ในทะเลได้ นี่เป็นความอัศจรรย์ของทะเล ที่พระพุทธองค์เองก็ตรัสไว้เปรียบเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาว่าในธรรมวินัยของตถาคตนั้น คนชั่วก็อยู่ไม่ได้จะต้องพ่ายแพ้ไปในที่สุดเหมือนของโสโครกที่อยู่ในมหาสมุทรไม่ได้ฉันนั้น ถูกทะเลซัดขึ้นฝั่งแต่เวลานี้น้ำทะเลก็เน่า ที่วิทยาลัยจิตตภาวันเองก็เน่า หาดเสียหมดเกิดเพราะโรงงานอุตสาหกรรม แม่น้ำลำคลองก็เน่าเพราะเกิดมาจากอุตสาหกรรมบ้าง เกิดมาจากคนไทยเราเป็นคนมักง่ายบ้าง ชอบทิ้งสิ่งโสโครกลงในแม่น้ำลำคลอง ขาดความระมัดระวัง น้ำก็เน่า นอกจากน้ำเน่าแล้วเราจะพบปัญหาน้ำน้อยต่อไป น้ำน้อยนั้นก็เกิดมาจากเพราะเหตุว่าป่าซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารถูกทำลายลงเป็นจำนวนมากด้วยกัน ถ้าท่านไปเที่ยวเขื่อนยันฮีหรือเขื่อนไหน ๆ ก็ตาม เวลานี้แม้แต่เขื่อนน้ำงึมในประเทศลาว อาตมาก็เคยไปดูมาแล้ว น้ำแห้งเขื่อนยันฮีเอง พลังน้ำที่เคยวางโครงการเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจว่าจะสามารถผลิตกำลังไฟฟ้าได้เท่านั้นเท่านี้ ถ้าท่านลองไปถามดูจะทราบว่าผลิตไม่ได้แล้ว เพราะเหตุใด เพราะไม่มีน้ำ ทำไมจึงไม่มีน้ำ ก็เพราะเหตุว่าป่าถูกทำลาย ความแห้งแล้งเริ่มครอบงำขึ้นมา เราต้องไม่ลืมว่าต้นน้ำลำธารเหล่านี้อยู่ทางภาคเหนือแล้วก็ได้แปรสภาพมาเป็นแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ท่าจีน เป็นแม่น้ำแม่กลอง หลายสายด้วยกัน ที่เป็นสายเลือดอันสำคัญหล่อเลี้ยงชีวิตของคนไทยอยู่ แต่ต้นน้ำเหล่านี้กำลังแห้งผากเชื่อว่าแม่น้ำต่าง ๆ ก็จะแห้งผากลงเช่นกัน ไม่ช้าประเทศไทยเราก็คงจะมีแต่ทะเลทรายเราจะทำกันอย่างไรและเมื่อเป็นดังนั้นภาวะทางเศรษฐกิจก็จะทรุดลง เพราะการ

ผลิตทางเกษตรนั้นไม่บังเกิดผล แล้วเราจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจกันได้อย่างไร เพราะเมืองไทยเป็นเมืองเกษตรกรรมที่จะต้องอาศัยผลิตผลทางการเกษตรมาหล่อเลี้ยงชีวิตเป็นส่วนใหญ่ นี่เป็นภาวะเกี่ยวกับเรื่องของธาตุน้ำซึ่ง ถ้าหากว่าเราช่วยกันรณรงค์กันอย่างจริงจังก็จะสามารถแก้ปัญหาอันนี้ได้สำเร็จ อาตมาเองเคยพบท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตร คือพลตำรวจโท พิชัย กุลละวณิชย์ ฝากข้อสังเกตอันนี้ไว้ว่าจะทำอย่างใดจึงจะทำงานให้รัดกุมขึ้น ท่านรัฐมนตรีบอกว่า ท่านเหนื่อยเหลือเกิน ทำเต็มที่ยังไม่ทราบว่าจะชนะหรือไม่ เพราะว่าป่าเมืองไทยเราถูกทำลายมานานแล้ว พูดแล้วเราก็รู้สึกอาย อายในความด้อยพัฒนาทุก ๆ ด้าน ป่าของเราถูกทำลายมากมาย ในสมัยก่อนนั้นมีบริษัทใหญ่ ๆ หลายบริษัทโค่นป่าเมืองไทยไปขายเมืองนอก ไม้สักนั้นลากเอาไปเป็นซุง เป็นจำนวนหลายสิบปี ซึ่งเราไม่ต้องเอ่ยว่าเป็นบริษัทอะไรบ้าง จนกระทั่งเกือบไม่มีไม้สักใช้กันแล้ว ในปัจจุบันเราส่งออกไปเป็นซุงซึ่งไม่มีประโยชน์อะไรเลย ถ้าเราจะนำไม้เหล่านี้มาแปรรูปต่อเป็นเรือขายหรือทำเป็นเครื่องเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ ที่สำเร็จรูปออกไป ก็จะทำให้ราคาสูงขึ้นทำให้คนไทยมีรายได้มากขึ้น ทำให้เราชลอป่าของเราให้ถูกทำลายช้าลงและปลูกชดเชยได้ทันกับการทำลาย แต่เมื่อเราไม่ได้คำนึงถึงข้อนี้ ผลสุดท้ายไม่ช้าบ้านเราก็จะกลายเป็นทะเลทราย นี่เป็นภาวะแวดล้อมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจที่น่าห่วงใยเป็นอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน ขอให้เรามองดูกว้าง ๆ ออกไปเราจะพบว่าแม่น้ำทางภาคเหนือหลายตอนแห้งผากแล้ว แต่ก่อนเคยมีน้ำ เดี๋ยวนี้ตื้นเขินขึ้น และตอนใต้ก็จะตื้นเขินตามลำดับ นี่เกิดมาจากภาวะแวดล้อมที่ถูกทำลายและจะมีผลสะท้อนต่อชีวิตของคนไทยต่อไปในอนาคต

ธาตุที่ ๓ ก็คือธาตุไฟ สมัยก่อนเราบ่นกันว่าไฟฟ้าไม่ค่อยจะสว่าง เราเพิ่มกำลัง

ไฟฟ้าขึ้นเป็น ๒๒๐ สมัยก่อนเราใช้ ๑๑๐ อาตมาถามชาวอเมริกันว่าอเมริกันใช้ไฟเท่าไร เครื่องใช้ไฟฟ้าของเขาทั้งหมดใช้ ๑๑๐ แต่ของเราใช้แรงถึง ๒๒๐ เพราะฉะนั้นไฟไหม้หลายครั้งเกิดจากไฟฟ้าช้อตเพราะกำลังไฟแรงเกินไป ปัญหาที่เกิดขึ้นจากไฟปีหนึ่ง ๆ เราสิ้นเงินจำนวนหลายร้อยล้านบาทจากไฟไหม้ ซึ่งส่วนมากก็เกิดจากไฟฟ้าช้อต นี่เป็นธาตุไฟที่พิการ ส่วนธาตุลมนั้นไม่ต้องสงสัยเราอยู่ในกรุงเทพ ฯ ต้องสูดอากาศที่เป็นพิษกันทุก ๆ วัน ถ้าเรามองไปตามถนน-หนทางที่แออัดด้วยยวดยานพาหนะแล้วเราจะพบแต่หมอกควันตลอดเวลา นี่คืออากาศที่เป็นพิษ ธาตุลมเสีย อาตมาจึงกล่าวว่าเวลานี้โลกกำลังเน่าและก็โดยเฉพาะซีกโลก คือประเทศไทยเรากำลังเน่า ที่กำลังเน่านั้นก็เพราะว่าเราขาดการควบคุมเอาใจใส่ แล้วจะเกิดปัญหาต่อไปในอนาคตซึ่งเรื่องนี้นักสังคมสงเคราะห์ทั้งหลายควรช่วยเหลือกันว่ามีทางใดที่เราจะรณรงค์แก้ความเน่าของโลกอันนี้ได้บ้าง นี่พูดถึงเรื่องวัตถุธรรม ทีนี้เรามาพูดถึงองค์ประกอบของโลก โดยเฉพาะสัตว์โลก เวลานี้คนในโลกก็เริ่มเน่าแล้ว คนเน่า นี่ยิ่งร้ายกว่าโลกเน่า น่าห่วงใยมากที่สุด อาตมาเองพบปัญหาเยาวชนทุกปี เพราะทุกปีนี้เด็กที่ไปบวชที่จิตตภาวันระหว่างปิดภาคฤดูร้อนนั้นจะมีทั้งเด็กดีและเด็กมีปัญหา เด็กมีปัญหาเราก็แก้ไขให้ดีขึ้น เด็กดีอยู่แล้วเราก็เสริมสร้างให้แกดียิ่งขึ้น เพื่อสร้างความดีให้มากขึ้น ปรากฏว่าเด็กที่อยู่ในวัยศึกษาระดับมัธยมศึกษาอายุเพียง ๑๕– ๑๖ ปี เป็นโรคสตรี เน่าเสียแล้ว อาตมาเองต้องนำส่งโรงพยาบาลและต้องไปปรับความเข้าใจกับแพทย์ว่าเด็กนี่ หมอโปรดเข้าใจก่อนนะว่า เณรนี่เพิ่งบวชและก็โรคที่เป็นนี่เป็นก่อนบวชเดี๋ยวจะสงสัยว่า เอ ทำไมเป็นเณรแล้วถึงได้เน่า เด็กเณรนี้ซุกซน แล้วก็เกิดปัญหาขึ้นมา เพราะฉะนั้นเรื่องคนเน่านี่ก็เป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง และที่น่าห่วง

มากที่สุดก็คือใจเน่า เราจะพบอาชญากรที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมีหลายลักษณะด้วยกัน แต่ละลักษณะที่เกิดขึ้นนั้นถ้าเราศึกษาถึงภาวะแวดล้อมแล้วเป็นการกระทำที่เลียนแบบเป็นส่วนใหญ่ อย่างเมื่อเร็ว ๆ นี้ที่จี้รถบัสจะไปมอสโคว์ ก็เลียนแบบกันยายนทมิฬ ดูสารรูปแกแล้วก็น่าสงสาร ไม่ทราบว่าออกมาจากป่าไหน นี่ก็คือการเลียนแบบ ใช้พฤติการณ์ต่าง ๆ เพื่อเลียนแบบเขา เห็นเป็นของเก๋ ในสมัยก่อนนั้นเราจะไม่พบเด็กหนุ่มไว้ผมยาว อาตมาจำได้ว่าในสมัยที่มีนักดนตรีคณะ ๔ เต่าทองฮิตขึ้นมาปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์ ไม่ช้าไม่นานเด็กไทยไว้ผมทรงเต่าทอง นักดนตรีไทยก็ไว้ผมทรงเต่าทองบ้าง วงชาโดว์ต่าง ๆ ก็-เต่าทองทั้งนั้น หนัก ๆ เข้าทรงเต่าทองนี่ก็แปรสภาพเป็นทรงรากไทร เป็นทรงอะไรต่ออะไรมากมาย ไม่ใช่ระบาดแต่เฉพาะในหมู่ศิลปินเท่านั้น แม้แต่ในวงสถาบันการศึกษาในสถานที่ราชการทั่ว ๆ ไปก็ไว้ผมอย่างนี้ นี่เราจะเห็นได้เด่นชัดว่าการเลียนแบบวัฒนธรรมทางตะวันตกนั้น คนไทยเราเปลี่ยนแปลงได้ง่ายเหลือเกิน และสาเหตุที่เปลี่ยนแปลงได้ง่ายเช่นนี้ก็เนื่องมาจากเรายึดมั่นในวัฒธรรมของเราไม่มั่นคง คลอนแคลนเกินไป จึงถูกอิทธิพลต่าง ๆ ครอบงำจนดูหน้าตาคนไทยแล้วก็เสียบุคลิกลักษณะไปเป็นอันมาก ซึ่งไม่ใช่ของสวยของโก้เก๋แต่อย่างใด ยิ่งผู้ชายไว้ผมยาวด้วยแล้ว มองไปก็เหมือนกับกระเทย เวลานี้ถ้ามองข้างหลังก็มองไม่ออกว่าเป็นผู้หญิงหรือเป็นผู้ชาย เพราะเครื่องแต่งกายก็คล้ายคลึงกันมิหนำซ้ำยังไว้ผมยาวด้วย อาตมาเองเคยเดินหลีกเสียไกล แต่มองไปที่เท้ามีขนหน้าแข้งคงจะเป็นผู้ชายหรือบางทีมองเห็นหนวดอยู่ที่ริมฝีปากก็นึกว่าอ้อนี่เป็นผู้ชาย มันสับสนไปหมดในสังคม แม้แต่การแต่งกายก็เริ่มสับสน ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากเพราะว่าเราเลียนแบบวัฒนธรรมทางตะวันตกและเหตุที่เราเลียนแบบนั้นก็

เนื่องมาจากว่าเราไม่เข้าใจในวัฒนธรรมของเรา หลายสิบปีเราไม่ได้ย้ำเรื่องวัฒนธรรมไทย อาตมาเองยังนึกถึงท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม นึกถึงอยู่ตลอดเวลาว่าท่านผู้นี้ยังทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติมากมาย ยังเสียดายกระทรวงวัฒนธรรมว่าเมื่อไรจะเกิดเป็นกระทรวงขึ้นมาอีก ซึ่งจะช่วยสร้างเอกลักษณ์ของชาติไทยได้เป็นอย่างดี เพราะวัฒนธรรมของไทยเรานั้นเป็นวัฒนธรรมที่ดีเหลือเกิน ถ้าเราจะนำเอาวัฒนธรรมในสมัยสุโขทัยมาใช้ เราจะสร้างบุคลิกของคนไทยได้ดีที่สุดในโลกปัจจุบันนี้ เราจะไม่พบคนไทยไว้ผมยาวประบ่าหน้าซีดอกแฟบ เดินแทบจะปลิวไปตามลม แต่เราจะพบคนไทยที่มีลักษณะแต่งตัวสะอาดสะอ้าน มีความสง่าผ่าเผย มีร่างกายแข็งแรงซึ่งเป็นลักษณะของคนที่จะเป็นกำลังของชาติต่อไป อาตมาเคยพูดในที่ประชุมสัมมนาหลายแห่งว่าควรที่จะได้แทรกวัฒนธรรมลงไปให้มาก นักวิชาการบางท่านก็บอกว่าวัฒนธรรมไม่เห็นจะจำเป็นอะไรถ้าเราจะต้องมาแต่งตัวแบบเซิ้งกระติบทางภาคอีสานหรือจะต้องมาแต่งตัวแบบฟ้อนทางเชียงใหม่ หรือแต่งตัวแบบไทยจิตรลดาสมัยนั้นสมัยนี้แล้วก็คงจะไม่ถูกกับยุคกับสมัย อาตมาได้ให้ข้อคิดว่าลักษณะวัฒนธรรมนั้นไม่ใช่หมายความว่าเราจะต้องแต่งกายอย่างนั้น ไม่ใช่หมายถึงว่าจะต้องเกณฑ์ชายไทยทั้งหลายมานุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนหรือใส่เสื้อราชปาแตนท์กระดุม ๕ เม็ดอย่างที่คนไทยเราเคยแต่ง ไม่จำเป็นเลย แต่ถ้าเราจะแต่งอย่างนั้นในกาลสมัยอันสมควร เช่นในวันสงกรานต์ก็คงจะน่าดูขึ้น จะทำให้เย็นตาขึ้น แต่ในยามที่เราจะต้องทำงานต้องใช้ความเคลื่อนไหวในร่างกายก็น่าจะปรับปรุงเครื่องแต่งกายของเราให้เหมาะสมกับภาวอากาศกับภูมิประเทศของไทยเรา ไม่จำเป็นเลยที่เราจะต้องไปใส่สูทใหญ่ ๆ ที่แสนจะร้อนอบอ้าว แล้วก็ทำให้เราต้องหนีความร้อนเข้าหาความเย็น เป็นการสิ้นเปลืองในสิ่งที่ฟุ่มเฟือยมากขึ้น

เช่นเราต้องสร้างห้องแอร์ สร้างห้องเย็น ครั้นเย็นมาก ๆ ขึ้นหัวใจก็จะวายตาย เราก็จะต้องออกไปเดินตากแดดตีกอล์ฟกันเล่น ไม่รู้ว่าคนไทยนี่จะหนีทุกข์กันไป ถึงไหน หนีจากโน่นมาพบปัญหาอันนี้ พบปัญหาอันนี้แล้วก็หาทางออกว่าถ้าขืนอยู่ในห้องแอร์ตลอดเวลา เหงื่อไม่ออกนี่หมอบอกไม่ช้าหัวใจจะวายตาย ก็ต้องไปตีกอล์ฟกัน ถ้าเราจะอยู่อย่างร้อน ๆ เป็นร้อน หนาวเป็นหนาวก็อยู่ได้ เราก็ลดเครื่องแต่งกายลง แต่งให้มันถูกกับภาวะของบ้านเมืองเรา เราก็ไม่ต้องสิ้นเปลืองที่จะต้องซื้อเครื่องทำความเย็นเข้ามาจนกระทั่งเสียดุลย์การค้ามากมายในปัจจุบัน เพราะเราทำเองก็ทำไม่ได้ อากาศของเราก็ไม่ใช่ว่าจะทารุณจนเกินไป เมืองไทยเรานี้สบายที่สุด ร้อนก็ไม่ร้อนจนเกินไป หนาวก็ไม่หนาวจนเกินไปและความร้อนนี้เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย อย่างน้อยที่สุดทำให้เหงื่อออก เรายอมให้เหงื่อออกก็เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย ภาวะแวดล้อมในปัจจุบันนี้เราไม่ได้คิดปรับปรุงให้ดีขึ้น ฉะนั้นการเสริมสร้างวัฒนธรรมของชาตินั้นอาตมาเห็นว่าจะเป็นลักษณะอันหนึ่งที่ทำให้ลักษณะของไทยดำรงอยู่ ทำให้ชาติไทยดำรงอยู่ เราจะศึกษาได้จากชนชาติต่าง ๆ เช่นชนชาติจีน ชาวจีนในโพ้นทะเลจะไปอยู่ที่ไหนก็ตามเขาไม่ทิ้งวัฒนธรรม ฉะนั้นเราไปสู่ประเทศไหนก็ตามเราเห็นย่านคนจีนอยู่ เราก็รู้ทันทีว่านี่เป็นย่านของคนจีน เราจะพบไชน่าทาวน์ในหลาย ๆ ประเทศเพราะอะไร เพราะคนจีนไม่ทิ้งวัฒนธรรม อยู่ที่ไหนก็รักษาความเป็นจีนเอาไว้ คนไทยเราถ้าไปเจอะกันในต่างประเทศ บางทีเราไปทักฟิลลิปปินส์ว่าเป็นคนไทย เลยดูไม่ออกว่าคนไทยนี่เราควรจะสังเกตตรงไหนว่านี่คือคนไทยเพราะชาวเอเซียรูปร่างหน้าตาเหมือนกันตั้งหลายประเทศ ทักกันผิด ๆ ก็หลายครั้ง สิ่งที่จะบอกลักษณะได้ดีที่สุดนั้นก็คือวัฒนธรรมฉะนั้นควรจะเสริมสร้าง

วัฒนธรรมขึ้น ในสมัยมีการปฏิวัติ คณะที่ปรึกษาร่างโครงการเรื่องอุดมการณ์ของชาติส่งโครงการมาให้อาตมาได้พิจารณาฉบับหนึ่งก็เห็นว่าดี อุดมการณ์ของชาตินั้นก็คือการรักษาวัฒนธรรมไทย ๆ เอาไว้ เป็นการสร้างบุคลิกของคนไทยขึ้นมา ซึ่งไม่มีชาติไหนที่มีบุคลิกน่ารักและมีบุคลิกดีเท่ากับชนชาติไทย แต่ที่คนไทยเราต้องเสียบุคลิกไปนั้นก็เนื่องมาจากเพราะว่าเราทิ้งวัฒนธรรมของเรา ถ้าเราจะฟื้นฟูวัฒนธรรมขึ้นมาแล้วเชื่อว่าคงจะมีส่วนช่วยได้มาก และจะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และเราจะไม่อ่อนไหวไปตามวัฒนธรรมของชาวตะวันตกซึ่งปัจจุบันกำลังหลั่งไหลเข้ามามากโดยขาดการควบคุม เพราะถ้าควบคุมไปก็จะทำได้ไม่สำเร็จ โดยเฉพาะรัฐบาลทำไม่สำเร็จ เพราะไม่มีรัฐบาลไหนจะเสี่ยงต่อความเกลียดชังจากประชาชน ฉะนั้นอาตมาจึงเห็นว่าพวกเราที่เป็นนักสังคมสงเคราะห์นี้มีทางทำได้สำเร็จ ปัญหานี้พวกเราแก้ได้ ไม่ต้องถึงระดับรัฐบาล เพราะถ้ารัฐบาลแก้แล้วก็อาจจะกระทบกระเทือนต่อสถานะความมั่นคงของรัฐบาล เพราะการปฏิวัติในเรื่องของคนนั้นมีแต่สร้างความเกลียดชังให้เกิดขึ้นในหมู่ชน แต่ถ้าเราจะยอมให้คนเกลียดชังบ้างในขั้นต้น ต่อไปเขาเห็นประโยชน์ เขาก็จะนึกรักเราขึ้นมาทันทีว่าเพราะเราได้เคี่ยวเข็ญ ได้ช่วยกันรักษา เขาจึงมีมรดกของตนเองสืบต่อไปชั่วกาลนาน

ปัจจุบันนี้ท่านทั้งหลายจะสังเกตได้ว่าภาวะแวดล้อมหลายอย่างที่โน้มน้าวจิตใจของคนไทยเราไปในทางที่เสื่อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว เรื่องภาพยนต์ เราจะสังเกตได้ว่าถ้าภาพยนต์เรื่องใดเรื่องหนึ่งเข้ามาฉายในเมืองไทย ภาพยนต์นั้นหนักไปในทางอาชญากรรมทางเพศ ไม่ช้าไม่นานก็จะมีคดีข่มขืนกระทำชำเรา มีการฆ่ากันตาย ถ้าหากว่าภาพยนต์เรื่องใดเกี่ยวกับเรื่องอาชญากร มีการปล้นทอง มี

การปล้นรถเมล์ ปล้นรถไฟ ไม่ช้าร้านทองก็ถูกปล้น รถเมล์ก็ถูกจี้ รถไฟก็ถูกจี้ บุคคลเหล่านี้เลียนแบบมาจากภาพยนต์ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นอาตมาพูดอย่างไม่เกรงใจว่าโรงภาพยนต์ในเมืองไทยเหมือนกับเป็นวิทยาลัยสอนให้คนไทยเป็นอาชญากร แล้วใครบ้างที่รับผิดชอบต่อการที่จะตรวจตราดูแลสิ่งเหล่านี้ ละครสมัยก่อนนั้นเราส่งเสริม การดนตรี การแสดงก็มีจุดมุ่งหมายแสดงเพื่อเร้าใจคนในชาติให้เกิดความรักชาติ เร้าใจให้คนเสียสละ ให้เคารพในบรรพบุรุษให้ใฝ่ฝันในการสร้างความดี เวลานี้เป็นเช่นนั้นหรือเปล่า พระเอกแต่ละคนที่โผล่หน้าออกมาหน้าจอก็ดูไม่ได้ ล้วนแล้วแต่เป็นพวกเพลย์บอยทั้งนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลที่ไม่มีบุคลิกที่จะเป็นคนไทยที่จะทำอะไรด้วยเท้าของตนเอง แล้วเราก็จะพบว่าในสังคมของไทยก็จะมีบุคคลที่มีลักษณะอย่างนี้ ทำอย่างไรเราจึงจะสร้างพระเอกของไทยให้เป็นไทยแท้ ๆ ที่ไม่ใช่ไทยประเภทนี้ ให้เป็นคนไทยที่มีบุคลิกลักษณะที่ดีจริง ๆ และมีอุดมคติในทางสร้างสรรค์ ไม่ใช่ในทางทำลาย เพราะว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ ชาติใหญ่ ๆ ที่เขามีการปฏิวัติสังคมนั้นเขาจับเรื่องปัญหานี้ ตัวอย่างเช่นจีนแดงเขาจะมีแสดงละครกันไม่กี่เรื่อง ผู้ที่ไปเที่ยวมา เล่าให้ฟังว่าจะมีแสดงละครไม่กี่เรื่อง มีเพลงร้องไม่กี่เพลง ซึ่งจะร้องเหมือน ๆ กัน สมัยก่อนนั้นเราได้ดูละครของ ฯพณฯ หลวงวิจิตรวาทการซึ่งก็เห็นว่ามีประโยชน์ เพราะเอานิยายที่มีประโยชน์ที่เร้าใจให้เรารักชาติรักแผ่นดิน เพลงแต่ละเพลงที่ออกมาก็เป็นเพลงที่มีคติธรรม เร้าใจคนไทยให้สามัคคีกลมเกลียว ให้เราเสียสละ ให้เรารักแผ่นดิน ปัจจุบันนี้เพลงออกมาแต่ละเพลงก็คือเด็กเลี้ยงควายร้องกันนั่นเอง และก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร บางเพลงยังสัปประดีสีประดน ก็ยังออกมาได้ เราจะทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาอันนี้ได้สำเร็จ เพราะอันนี้เป็นภาวะแวดล้อมที่โน้ม-

น้าวจิตใจของเด็กในสมัยปัจจุบันให้เสื่อมทรามลงตามลำดับ คิดว่านักสังคมสงเคราะห์เท่านั้นที่สามารถจะทำงานเช่นนี้ได้สำเร็จ อาตมาไม่อยากจะให้เป็นภาระของรัฐบาล เพราะว่าการปฏิวัติบุคคล การสร้างคนชั่วให้เป็นคนดีนั้นเป็นเรื่องที่เสี่ยงต่อความเกลียดชังดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น เห็นมีอยู่ก็คือพวกเราที่เป็นเอกชนที่มีความห่วงใยในสังคม จะได้ช่วยกันสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น เราจะต้องยอมรับอยู่ประการหนึ่งว่าลักษณะของสังคมไทยนั้นเป็นลักษณะที่ผู้น้อยชอบเดินตามผู้ใหญ่ ยิ่งผู้ใหญ่นั้นเป็นผู้มีอำนาจด้วยแล้วผู้น้อยชอบตาม ผู้น้อยมักจะมองดูผู้ใหญ่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมไทย พระพุทธองค์ท่านตรัสว่าโคฝูงหนึ่ง โคหัวหน้าฝูงจะว่ายน้ำข้ามฟากถ้าโคตัวนี้ว่ายตรง โคในฝูงนั้นก็ว่ายตรง ถ้าโคตัวนี้เดินตรง โคในฝูงก็เดินตรง เพราะฉะนั้นปัญหาเยาวชนในปัจจุบันถ้าผู้ใหญ่เราจะเดินให้ตรงทางสักหน่อย ไม่อยู่ในฐานะเป็นแม่ปูสอนลูกปูก็คงจะทำให้สังคมไทยดีขึ้น เป็นการแก้ที่ผู้ใหญ่ แทนที่เราจะไปแก้ที่เยาวชนอย่างปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อเร็วๆ นี้ นักเรียนหญิงนักเรียนชายระดับอาชีวศึกษาพอแกสอบเสร็จแกก็นัดประชุม เข้าไนท์คลับ ดื่มเบียร์ดื่มเหล้าแล้วก็เต้นรำพร่ำพรอดกันในไนท์คลับต่าง ๆ เห็นเป็นของโก้เก๋นั้น เป็นเรื่องที่น่าสงสาร เด็กเหล่านี้เลียนแบบมาจากไหน ก็เลียนแบบมาจากผู้ใหญ่ทั้งนั้น อาตมาเคยพูดหลายแห่งว่าสมาคมศิษย์เก่าต่าง ๆ ที่เราก่อตั้งกันขึ้นในปัจจุบันมีส่วนยั่วเย้าให้เยาวชนของชาติเสีย เพราะว่าศิษย์เก่าแต่ละคนเวลาประชุมกันแต่ละทีก็ชูแก้วเหล้าชนกัน มิหนำซ้ำยังกอดพาร์ทเนอร์ มีฟลอโชว์อะไรต่าง ๆ มากมาย ทั้งยังช่วยเผยแพร่ตามสื่อมวลชนด้วยซ้ำไป เด็กแกก็มองเห็นว่าผู้ใหญ่ทำได้ เราก็น่าจะทำได้ เรา

ศิษย์ใหม่ก็น่าจะทำได้แกก็ต้องทำตามประสาเด็ก กรั้นไม่มีเงินไปจ้างพาร์ทเน่อร์ แกก็ต้องจับคู่กันเองระหว่างนักเรียนหญิง นักเรียนชาย ใครบ้างเล่าที่จะรับผิดชอบ เชื่อว่าพ่อแม่ทุกคนคงห่วงใยในปัญหานี้ ฉะนั้นขอให้เราช่วยกันรณรงค์ว่าศิษย์เก่าทั้งหลายหรืองานบอลล์ต่าง ๆ งานวันเกิดของท่านผู้ใหญ่ผู้มีอำนาจนั้นจะลดสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ลงเสียบ้างจะได้หรือไม่ หรือถ้าจะมีก็ขอให้ลับหูลับตาสักหน่อย อย่าประเจิดประเจ้อให้เด็กเห็น เพราะถ้าประเจิดประเจ้อให้เด็กเห็นแล้ว เด็ก ๆ ก็จะเสียคน ขอให้เราได้จัดกันให้เรียบร้อยขึ้น ซึ่งจะทำให้สังคมนี้น่าอยู่เพราะเด็กนั้นมักจะตามผู้ใหญ่ ตลอดจนสื่อมวลชนก็ไม่ควรจะแพร่ภาพเหล่านี้ ไม่เห็นจะเป็นประโยชน์อะไร เพราะผู้ใหญ่ก็เสเพลอย่างนี้ไม่ใช่เป็นตัวอย่างที่ดีของเด็ก ฉะนั้นถ้าเราจะแก้เราต้องแก้ที่ผู้ใหญ่ด้วย ถ้าเราจะช่วยกันแก้สิ่งทั้งหลายเหล่านี้แล้วก็จะมีผลสะท้อนมาสู่สังคมได้มากมาย ท่านทั้งหลายจะเห็นได้ว่าปัญหาของสังคมไม่ว่าจะเป็นปัญหาประชากร ปัญหาสุขภาพจิตและปัญหาภาวะแวดล้อมล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องหนักใจทั้งสิ้นที่จะต้องเป็นภาระของพวกเราในที่ประชุมนี้จะพึงใช้มันสมอง ใช้ความนึกคิดว่าเราจะทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ให้สำเร็จลงและให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติ

พระพุทธศาสนานั้นเป็นที่พึ่งของเราได้เป็นอย่างดี สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านวางแนวนโยบายไว้ให้เป็นแนวทางปฏิบัติหลายอย่างที่เราน่าจะนำเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์ เริ่มต้นตั้งแต่การกล่อมเกลาชีวิตของเด็กไทยที่ยังอยู่ในเยาว์วัย กำลังจะเจริญเติบใหญ่เป็นผู้ใหญ่ต่อไปในอนาคต เราจะกล่อมเกลาจิตใจของเด็กเหล่านี้ด้วยวิธีการอย่างไร โดยเฉพาะในศาสนานั้นเรามีวิธีปฏิบัติหลายอย่าง ในทางวัฒนธรรมก็มีวิธีปฏิบัติหลายอย่างที่เราจะสร้างคนของเรา

นี้ให้เป็นคนอย่างไร เช่น อย่างสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นใคร ๆ ก็เลื่อมใส โลกยกย่องว่าเป็นบุรุษที่ประเสริฐจริง ๆ แต่ความประเสริฐอย่างนี้เกิดมาได้อย่างไร ถ้าเราศึกษาดูพุทธประวัติแล้ว จะทราบว่ากว่าพระพุทธองค์จะได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณนั้นต้องบำเพ็ญมาถึง ๔ อสงไขยแสนกัปป์ ท่านคงนึกถึงคำว่าบารมีได้ และคงจะได้ยินได้ฟังบ่อย ๆ ว่าท่านผู้นั้นมีบารมีมาก ท่านผู้นี้มีบารมีมาก ปัญหาที่เราจะต้องศึกษากันในที่นี้ก็คือบารมีนั้นคืออะไร ทำไมพระพุทธองค์จะสำเร็จสัมมาสัมโพธิญาณนั้นจึงต้องอาศัยบารมี แม้แต่ในระหว่างที่จะสำเร็จสัมมาสัมโพธิญาณนั้นต้องผจญกับมาร และที่ชนะมารได้ก็เพราะบารมี บารมีนั้นมีดีอย่างไร เราน่าจะได้ศึกษากันดู

บารมีนั้นมีอยู่ ๑๐ ข้อ บารมีก็คือวิธีการหล่อหลอมจิตใจของบุคคลให้ประเสริฐขึ้นไปตามลำดับ จากชาติหนึ่งไปอีกชาติหนึ่งจนกระทั่งเป็นผู้ประเสริฐที่สุดถึงกับเป็นพระพุทธเจ้าได้ พระพุทธเจ้านั้นใคร ๆ ก็เป็นได้ ทุกท่านที่นั่งในที่นี้อยากจะเป็นพระพุทธเจ้าก็ได้ แต่ท่านต้องบำเพ็ญบารมี ต้องหล่อหลอมจิตใจด้วยการบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการ อาตมาสนใจในเรื่องนี้เป็นพิเศษ และกำลังเรียบเรียงขึ้นว่าเราน่าจะสร้างบุคคลิกของคนไทย โดยให้ทุกคนสร้างบารมีหรือเป็นนักบำเพ็ญบารมี บารมีนั้นมีอยู่ ๑๐ ข้อด้วยกัน

ประการแรกคือ**ทาน** ทานได้แก่การให้ การเสียสละ การเสียสละนั้นเป็นวิธีหล่อหลอมจิตใจวิธีหนึ่ง คนเราถ้าสามารถเสียสละสิ่งต่าง ๆ ออกไปจากตัวได้ ความเห็นแก่ตัวก็จะลดน้อยลง จะไม่เห็นแก่ตัว จะมีแต่การเสียสละเห็นประโยชน์จากการเสียสละ ถ้าเราศึกษาวรรณคดีเรื่องพระเวสสันดร เราจะเห็นได้ว่าพระเวสสันดร ท่านเสียสละมากมายเหลือเกินจนบางคนประณามว่า พระเวสสันดร นี้งมงาย

เป็นคนเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นการเข้าใจพระเวสสันดรผิด พระเวสสันดรนั้นท่านเสียสละแม้แต่ลูกเมียของตัว และเสียสละเพื่ออะไร ก็เพื่อโพธิญาณ โพธิญาณนั้นเพื่อใคร ก็เพื่อสัตว์โลก เราปฏิเสธไม่ได้ว่าในสังคมปัจจุบันที่เดือดร้อนหรือที่เราคับแค้นกันอยู่ในปัจจุบันนี้เนื่องมาจากเราขาดการเสียสละ เราขาดการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันเราจึงต้องเดือดร้อนอยู่โดยทั่วไป ฉะนั้นการบำเพ็ญทานนี้จึงถือว่าเป็นวิธีกล่อมเกลาวิธีหนึ่งถ้าเราจะหัดเด็กของเราตั้งแต่เล็กว่าควรจะหัดบริจาคทานให้แก่รู้จักเสียสละ และการเสียสละนี้ไม่ใช่หมายความว่าจะต้องสละทั้งหมดมีเท่าไรให้ทั้งหมด ไม่ใช่อย่างนั้น เป็นแต่เพียงว่าให้แบ่งเป็นส่วนหนึ่งเพื่อการเสียสละ อย่าเก็บไว้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทองหรือของกินของใช้ เราควรเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน นี่เป็นวิธีหล่อหลอมจิตใจของพระโพธิสัตว์วิธีหนึ่ง คือการบริจาคทาน ใคร่จะขอให้พวกเราหล่อหลอมวิธีการอย่างนี้แก่เด็กของเราบ้าง

ประการที่ ๒ ก็คือหล่อหลอมด้วยศีล ศีลนั้นคือการเว้น เว้นจากความประพฤติชั่วทางกายและวาจาการตั้งเจตนาเว้น ไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกาย ด้วยวาจานั้น เรียกว่าศีล ศีลจะควบคุมคนให้มีกายสะอาด วาจาสะอาด ไม่เบียดเบียนกัน เราควรจะหล่อหลอมชีวิตจิตใจของคนไทยด้วยการให้รู้จักรักษาศีล

ประการที่ ๓ **เนกขัมมะ** เนกขัมมะคือการปลีกตัวเองออกจากกามการปลีกตัวเองออกจากกามนั้นเป็นการหล่อหลอมจิตใจให้ทุกคนได้เห็นโทษของกามารมณ์ว่ากามนั้นมีโทษอย่างไร แทนที่จะคิดว่ากามนั้นเป็นประโยชน์ เป็นความจำเป็นแก่ชีวิต ก็เห็นว่าโทษของกาม กามนั้นมีแต่โทษแก่ชีวิต ไม่มีสิ่งใดเป็นประโยชน์เลย และสอนให้คนปลีกตนเองออกจากความพัวพันในกามารมณ์เหล่า

นี้ด้วยเนกขัมมะวิธี จะรักษาอุโบสถศีลด้วยการออกบวชก็ตาม หรือการจะปลีกตนเองอยู่เป็นโสดคนเดียวก็ตาม ก็เป็นการบำเพ็ญเนกขัมมะทั้งสิ้น

ประการที่ ๔ **ปัญญา** คือหล่อหลอมใจคนให้ฉลาดมีความรอบรู้ทั้งในเรื่องตัวเองและเรื่องนอกตัวเอง ให้มีความเฉลียวฉลาดทั้งภายนอกและภายในเป็นวิธีการที่ ๔

ประการที่ ๕ คือ**วิริยะ** หล่อหลอมใจตนให้มีความเพียรสูงสุดเหมือนกับพระมหาชนกที่บำเพ็ญความเพียรด้วยการว่ายเข้าหาฝั่ง ทั้ง ๆ ที่มองไม่เห็นฝั่งในมหาสมุทร แต่ก็เพียรไปตามวิสัยของบุรุษว่าจะไม่ยอมทอดทิ้งความเพียรแม้ตนเองจะจมน้ำตายก็ขอให้ตายอย่างคนที่ใช้ความเพียรโดยสมบูรณ์แล้ว ถ้าเราจะหล่อหลอมเด็กของเราให้มีความเพียร มีความพยายาม อย่าให้อะไรแก่ง่ายเกินไปนัก ให้แกหัดใช้ความพยายามบ้าง นี่เป็นวิธีการอันหนึ่งที่จะหล่อหลอมใจของเด็กให้เป็นคนขยันหมั่นเพียรขึ้น

ประการที่ ๖ **ขันติ** ขันติคือความอดทน เราจะหล่อหลอมเด็กของเราอย่างไรให้เป็นคนอดทน ทนต่อความเย็นความร้อน ความหิวกระหาย ทนต่อความยากลำบาก ทนต่ออารมณ์ที่ตนเองไม่พึงพอใจ วิธีการที่จะหล่อหลอมขันติธรรมนั้นเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้คนเรามีบุคลิกลักษณะดีขึ้น

ประการที่ ๗ คือ**สัจจะ** สัจจะนั้นเราจะต้องหล่อหลอมเด็กของเราให้เคารพความจริง เคารพความสัตย์ อย่างวิธีการที่เราใช้อบรมคือให้เด็กเป็นลูกเสือหรือยุวชนของชาตินั้นก็คือให้บำเพ็ญความสัตย์ แต่เป็นการบำเพ็ญบารมีเพียงข้อเดียว คือสัจจะถ้าเราจะสอนให้เด็กเราถือสัจจะอย่างมั่นคง ให้มีความเชื่อ

ความสัตย์ทั้งในหน้าที่การงานในทุก ๆ อย่างที่ตนเองรับผิดชอบอยู่ก็จะทำให้เราได้คนดีที่มีสัจจะ มีความสัตย์ขึ้นมา

ประการที่ ๘ **อธิษฐาน** คือความตั้งใจแน่วแน่ ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตามต้องมีความตั้งใจและตั้งใจโดยไม่เปลี่ยนแปลง เป็นคนมีจิตใจมั่นคงในการกระทำเรื่องราวต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปโดยไม่เป็นคนมีจิตใจอ่อนไหวโลเล แต่ให้เป็นคนที่มีจิตใจมั่นคงในงานการที่ตนเองทำอยู่อย่างนี้เรียกว่าอธิษฐาน

ประการที่ ๙ คือ**เมตตา** ได้แก่ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น เราอาจจะหล่อหลอมเด็กของเราให้มีความปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าได้อย่างไร แม้ว่าผู้นั้นจะไม่ใช่สายโลหิตของเราจะไม่ใช่เพื่อนของเรา แต่เป็นสัตว์โลกนี้ เราก็ต้องมีความปรารถนาดีต่อบุคคลเหล่านี้อย่างไม่มีขอบเขตนั่นคือการบำเพ็ญเมตตาบารมี

ประการที่ ๑๐ ก็คือ**อุเบกขาบารมี** เราจะต้องฝึกฝนเด็กของเราให้มีใจเป็นกลาง รู้จักวางเฉย โดยเชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อในการกระทำทั้งปวงว่าเมื่อทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว เราจะหล่อหลอมอย่างไร นี่เป็นเรื่องบารมี ๑๐ ประการที่พระพุทธองค์หล่อหลอมมาทุกชาติจนกระทั่งสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ถ้าเราจะใช้วิธีการอย่างนี้มาหล่อหลอมจิตใจของเด็กเราก็เชื่อว่าจะเป็นวิธีการอันหนึ่งที่ทำให้เด็กของเรานั้นเป็นเด็กดี มีบุคลิกที่สมบูรณ์ต่อไป อันนี้เป็นวิธีการที่เราจะแก้ปัญหาสังคมด้วยอาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือนำตัวอย่างจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเป็นแนวทางการปฏิบัติ ถ้าทุกคนที่เกิดมาเป็นโพธิสัตว์ มุ่งสร้างบารมีกันแล้วสังคมนี้จะน่าอยู่ยิ่งขึ้นเพราะพระโพธิสัตว์นั้นมุ่งบำเพ็ญความดี มุ่งบำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดแก่สังคม อย่างนักสังคมสงเคราะห์นี้ก็

เป็นโพธิ์สัตว์อ่อน ๆ แล้ว ถ้าจะถือทั้ง ๑๐ ข้อนี้ อาตมาเชื่อว่าจะเป็นโพธิสัตว์ที่เข้มแข็งขึ้น เพราะทุกคนก็มุ่งประโยชน์ต่อผู้อื่นมากกว่าประโยชน์ของตนเอง เป็นวิธีการอันหนึ่งซึ่งจะทำให้สังคมของเรามีความผาสุก

อีกปัญหาหนึ่งก็คือปัญหาความยากจน ปัญหาของแพงในปัจจุบันพระพุทธศาสนาจะมีทางแก้ไขได้อย่างไร เรื่องการแก้ปัญหาความยากจนเหล่านี้พระพุทธองค์ได้วางหลักปฏิบัติไว้แล้ว และหลักปฏิบัติอันนี้ คนไทยไม่เคยนำมาใช้เลย เมื่อไม่เคยนำมาใช้บางทีเราก็มองไปว่าพระพุทธศาสนานั้นใช้ไม่ได้ ทำให้คนไทยนี่มืออ่อนเท้าอ่อน สอนให้คนไทยเกียจคร้านไม่ขวนขวายในการสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ซึ่งอันนี้เป็นเพราะว่าเราไม่เข้าใจว่าพระพุทธศาสนานั้นท่านสอนอะไรบ้าง เราก็เลยพูดไปว่าที่เราต้องยากจนนี้ก็เพราะว่าอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ความจริงไม่ใช่ พระพุทธองค์ท่านสอนไว้โดยสมบูรณ์ เช่นการแก้ปัญหาความจนนั้นเราจะแก้ด้วยวิธีอื่นอย่างไรก็ไม่สำเร็จ ประการแรกที่สุดต้องแก้ที่ตัวคน ก็คือคนไทยทุกคนต้องมีอุฏฐานสัมปทา คนไทยต้องขยันหมั่นเพียรในการประกอบการงานและอาชีพ เวลานี้คนไทยเรายังไม่ได้ขยันหมั่นเพียรเท่าที่ควร เพราะฉะนั้นแม้เราจะตัดถนนออกไปมากมายสักเพียงใดก็ตาม คนไทยก็ยังคงนิยมนอนตอนบ่ายอย่างสบาย ๆ เฉื่อยชาอยู่นั่นเอง เราไม่ได้ใช้หลักปฏิบัติอันนี้เลย ฉะนั้นถ้าเราจะขยันขึ้นมาสักนิดหนึ่ง เมืองไทยนี้ไม่ยากจน คนขยันที่อยู่เมืองไทยก็จะไม่จน ไม่อดตาย เพราะเมืองไทยเรานี้อุดมสมบูรณ์ทุกอย่าง เราขาดอย่างเดียวเท่านั้นคือความขยันหมั่นเพียรในการประกอบการงานทุก ๆ ด้าน และเราถือว่าการทำงานนั้นเป็นเรื่องของความทุกข์ยาก เป็นเรื่องของคนมีบาปมีกรรม เราไม่ได้คิดว่าการทำงานนั้นเป็นชีวิต ฉะนั้นคนไทยเราจึงนิยมว่าถ้าเราไม่

ทำงานเลยนั้นเป็นความสุขอย่างยิ่ง อาตมาได้ยินโยมพูดบ่อย ๆ ว่า ถ้าเรามีกินมีใช้สมบูรณ์แล้วเราจะไม่ทำอะไรละ จะนั่งกินนอนกินให้สบาย หาได้คิดไม่ว่าคนที่นอนกินคือคนกำลังป่วย คนเป็นอัมพาต คนที่กำลังไม่สบายเขาจึงต้องนอนกิน คนทำงานต่างหากเป็นคนสบาย แต่เราก็คิดว่าถ้าเรามีอะไรพร้อมแล้ว เพียงแค่มีเงินก็คิดจะไม่ทำงานเสียแล้ว หรือแม้แต่จะทำงานที่ใดที่หนึ่งก็ดูเสียก่อนว่างานนั้นมากไหม ถ้างานมากก็ไม่อยากจะทำ ถ้าใครเลี่ยงงานมากได้ก็รู้สึกว่าเป็นคนเก่งเหลือเกิน เรียนหนังสือหนังหาก็มีจุดมุ่งหมายว่าจะต้องไม่ทำงาน ทำงานให้น้อยที่สุดนั่นคือผลสำเร็จของการศึกษา บางคนบอกว่าพยายามเรียนให้เป็นด็อกเตอร์ให้ได้ เราเป็นด็อกเตอร์แล้วเราไม่ต้องทำอะไรมาก เรามีหน้าที่อย่างเดียวคือนั่งโต๊ะสั่งงานเซ็นชื่อ เซ็นชื่อนี่จะต้องถึงขั้นด็อกเตอร์ด้วยหรือเรียนแค่ ป. ๔. ก็เซ็นชื่อเป็นแล้ว ไปเรียนทำไมด็อกเตอร์ ให้เสียเวลา ถ้าเรียนแล้วทำอะไรไม่เป็น ไปเรียนทำไม เรียนแล้วต้องทำอะไรเป็น คนไทยเรายังคิดว่าจุดสุดท้ายหรือผลสำเร็จของการศึกษานั้นคือไม่ทำอะไรเลย นี่เป็นปัญหาเรื้อรังมาจนกระทั่งเราทุกคนนั้นต่างก็มุ่งที่จะเป็นขุนนางกัน ผลสุดท้ายก็ปรากฏว่าเรามีคนสำเร็จระดับปริญญาตรีมากมาย แต่ว่าทำอะไรไม่เป็นเลย คนทำคือคนที่มีการศึกษาระดับต่ำเจ้าของประเทศนั้นก็คือชาวนาในชนบทที่รับผิดชอบต่อประเทศชาติอย่างน่าชื่นชม หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน ไม่เคยบ่น น้ำไม่มีก็ไม่เคยไปเรียกร้องกับใคร แต่เราชาวกรุงน้ำประปาไหลอ่อนหน่อยก็โวยวายแล้วมีปัญหานิดหน่อยก็โวยวาย แต่คนในชนบทนั้นถนนไม่มีก็อดทน น้ำไม่มีใช้ก็อดทน ไม่เคยเรียกร้องอะไร นั่นคือเจ้าของประเทศ เพราะฉะนั้นเราควรที่จะได้เพิ่มพูนความขยันหมั่นเพียรให้มากขึ้นซึ่งจะเป็นทางหนึ่งที่จะแก้ความจนได้ เวลานี้บางคนก็ขยัน แต่ขยันไม่ได้เรื่อง

คือขยันไม่เป็นเรื่องเป็นราว อาตมาสงสารเหลือเกิน ที่ต้องขับรถไปไกล ๆ เพื่อไปตีกอล์ฟกัน สงสารจริง ๆ เพราะบางคนไปก็ไปไม่ถึง และก็ถามว่ามันได้ประโยชน์อะไร ก็บอกว่า มันออกกำลัง เหงื่อออก ได้เดินไกล วันหนึ่งตีได้มากหลุมเท่าไรก็ยิ่งดีมากขึ้นเท่านั้น จับไม้กอล์ฟดูแล้วมันก็ไม่วิเศษยิ่งไปกว่าด้ามเสียม เราจะทำสวนครัวกันไม่ดีกว่าหรือ อย่างน้อยเรายังมีพืชผักบริโภคช่วยลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวของเราให้ลดน้อยลง ออกกำลังเหมือนกัน จับจอบก็เหมือนกับจับไม้กอล์ฟ รดน้ำพรวนดิน ทำสวนครัวจะช่วยความจนได้มาก และบ้านที่เราอยู่ก็ไม่ควรจะใช้อยู่อย่างเดียว ควรจะมีที่ปลูกอะไรขึ้นมาบ้าง อาตมาไปเห็นในสิงคโปร์ พวกที่อยู่แฟลตสูง ๆ เขาไม่มีแผ่นดินจะอยู่เลย ยังอุตส่าห์นำกระถางมาใส่ดินขึ้นแล้วก็ปลูกพริกในกระถาง ปลูกผักในกระถาง แล้วก็ได้รับประทานไปมื้อหนึ่ง ๆ ชาวจีนไหหลำที่ค้าขายอยู่ในลำน้ำเจ้าพระยานี้ บนหลังคาจะมีลังใส่ดินปลูกกุ้ยช่ายบ้าง ปลูกต้นหอมบ้าง ปลูกผักบ้าง มีเล้าไก่อยู่บนหลังคาเขาอยู่ในน้ำแต่เขายังสามารถทำสิ่งทั้งหลายเหล่านี้พอกินได้ ไม่เดือดร้อนอะไร คนไทยอยู่บนแผ่นดิน บ่นว่าอด ไม่มีอะไรจะกิน ทั้ง ๆ ที่แผ่นดินนั้นปลูกอะไรก็ขึ้น แต่ทำไมเราจึงไม่ปลูกทำไมเราจึงไม่ทำสวนครัวกัน ทำไมเราจึงไม่เลี้ยงสัตว์ซึ่งไม่จำเป็นต้องไปฆ่าสัตว์ เลี้ยงไก่ไว้กินไข่ก็ไม่เห็นจะบาปอะไร ถ้าไข่นั้นไม่มีเชื้อตัวผู้ผสมก็ไม่เป็นปาณาติบาต ไก่ก็ไม่ถูกฆ่าตาย ทั้งยังเป็นอาหารที่โอชะเป็นประโยชน์แก่ร่างกายด้วย เราไม่ทำ แต่เรามาบ่นกันว่าเราจนพอข้าวสารแพงก็บ่นว่าข้าวสารแพง อาตมานั้นมีความรู้สึกตลอดเวลาว่าข้าวสารยังไม่แพง และที่วิทยาลัยใช้มากด้วย วันหนึ่งพระเณรฉันข้าววันละ ๑ เกวียน เป็นข้าวเปลือกวันละ ๑ เกวียน ข้าวสารวันละ ๖ กระสอบกว่า เวลานี้พระเณรสองพันกว่ารูป

วันหนึ่งเกือบ ๑๐ กระสอบ อาตมายังรู้สึกว่าไม่แพง ทำไมจึงกล่าวว่าไม่แพง แม้ข้าวสารถังละ ๕๐ บาท ก็ยังไม่แพง เพราะว่าสิ่งอื่นมันแพงกว่านี้ ทำไมเราไม่บ่นเราไปดูหนังรอบหนึ่งกี่สิบบาท ไม่เคยบ่นว่าแพง เราไปซื้อสุรามาดื่มขวดหนึ่งเบียร์ขวดหนึ่งกี่สิบบาท เราไม่บ่นว่าแพง แต่ถ้าเราจะซื้อข้าวสารกินสักถังหนึ่งเราบ่นว่าแพง ซึ่งความแพงของข้าวสารนั้นมันช่วยให้ฐานะของชาวนาซึ่งเป็นเพื่อนร่วมชาติของเรามีฐานะดีขึ้น ทำไมเราไม่ช่วยกัน แต่สิ่งอื่นนั้นเป็นของฟุ่ม-เฟือยเราไม่เคยบ่นเลยว่ามันเป็นของแพง นี่เป็นสิ่งที่น่าเสียใจอย่างยิ่งที่เราคิดว่าของที่เราผลิตได้ในประเทศอย่างนี้แพง แต่ว่าสิ่งอื่นเราไม่เคยบ่น ฉะนั้นขอให้เรานั้นมองทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความเป็นธรรมและเห็นประโยชน์ของส่วนรวมให้มากที่สุด อาตมายังรู้สึกตลอดเวลาว่าถึงเวลานี้ข้าวสารก็ยังคงไม่แพงอยู่นั่นเอง แต่ว่าอย่างอื่นแพงและน่าเสียดาย ไม่อิ่มด้วย ไปดูหนังรอบหนึ่งอิ่มที่ไหน ยังต้องนั่งรถ ยังต้องแต่งตัวมา ซึ่งมันแพงกว่า ยิ่งถ้ามองถึงปัญหาการฟุ่มเฟือยด้วยแล้วเช่นอย่างเครื่องแต่งกาย เครื่องสำอางต่าง ๆ ยิ่งแพงหนักขึ้นไปอีก แล้วก็ไม่ได้อิ่มเลย การแต่งกายคืออะไร ก็คือซื้อของแพง ๆ มาป้ายให้ร่างกายสกปรก ทำให้ร่างกายมันเปื้อนแล้วบอกว่าสวยดี แต่แล้วก็ต้องไปล้างทิ้ง อย่างนี้เราไม่บ่น-ว่าแพง ฉะนั้นขอให้เรามองด้วยความเป็นธรรมและคิดหาเหตุผลให้ดีว่าอะไรแพงและอะไรไม่แพง เราควรจะปรับตัวกันอย่างไร ฉะนั้นจึงขอฝากว่าความขยันหมั่นเพียรเป็นปัจจัยสำคัญที่เราจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในลักษณะของคนไทยเราพยายามเร่งเร้าให้ทุกคนขยันหมั่นเพียรให้มาก เราจะไม่จนแน่นอน

ประการที่ ๒ ความเป็นผู้รู้จักรักษา คนไทยเราขาดการรักษา ไม่ค่อยจะรักษาสมบัติของชาติ เราจะพบว่าของสาธารณะหลายอย่างถูกทำลาย อย่างเช่น

สายไฟฟ้า สายโทรศัพท์ สายโทรเลข แม้แต่ไฟที่จุดอยู่ตามข้างถนน โคมไฟต่าง ๆ มักจะถูกทำลาย คนไทยมองไม่เห็นคุณค่าของสาธารณสมบัติ ชอบทำลายสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ให้เสียหาย เราจะทำอย่างไรจึงจะปลูกนิสัยของคนไทยให้ช่วยกันรักษาสมบัติอันนี้ไว้ด้วย ช่วยกันรักษาความสะอาดของบ้านเมือง ช่วยกันรับผิดชอบ รักษาความสะอาดของแม่น้ำลำธาร ของสถานที่ต่าง ๆ ให้ดีขึ้น ตลอดจนรู้จักรักษามรดกของชาติ มรดกของบรรพบุรุษของเราที่เคยสร้างสรรค์มาอย่างไรขอให้ช่วยกันรักษาไว้ เพราะว่าสร้างยากเหลือเกิน อะไรที่เราควรรักษาควรซ่อมแซมได้ก็ควรจะช่วยกันรักษาซ่อมแซมไว้ ความเป็นผู้รู้จักรักษานั้นก็คือรักษาของที่เราสร้างขึ้น ของที่เราหามา เราต้องรู้จักรักษา ถ้ามองในด้านของการเงินแล้ว คำว่า "อารักขสัมปทา" นี้ก็คือพระพุทธองค์สอนให้เรารู้จักใช้เงินให้เป็น คนไทยเก่งในทางหาเงิน แต่ไม่เก่งในการใช้เงิน บางคนใช้เงินไม่เป็น และจากการใช้เงินไม่เป็นนี้เองก็เป็นบ่อเกิดของปัญหา บางคนยังไม่มีสตางค์ก็ยังไม่เสียคน แต่พอมีสตางค์แล้วก็กลายเป็นคนเสียคน แสดงว่ายังใช้เงินไม่เป็น ฉะนั้นเราจะทำอย่างไรจึงจะสอนให้ลูกหลานของเรานั้นรู้จักใช้เงินเป็นด้วย ไม่ใช่สอนแต่ว่าให้หาเงินตลอดเวลา เวลานี้เราเรียนเศรษฐศาสตร์ เราก็เรียน–แต่ว่าทำอย่างไรถึงจะหาเงินให้มากที่สุด พ่อแม่ก็สอนว่าลูกจงขยันทำมาหากิน โดยเราไม่ได้สอนว่าเวลากิน กินอย่างไรถึงจะถูกเรื่อง กินอย่างไรถึงจะไม่ถูกเรื่อง เราไม่ได้สอนรายละเอียด ฉะนั้นเราหามาเราก็กิน กินชนิดที่ว่ากินไม่เป็น กินทิ้งกินขว้าง แล้วก็กินในทางที่ไม่เป็นประโยชน์ เรื่องความเป็นผู้รู้จักรักษานั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญ พระพุทธองค์ท่านสอนไว้แล้วขอให้เราใช้เงินให้เป็น

ประการที่ ๓ ก็คือคบคนดี คนดีในที่นี้หมายถึงกัลยาณมิตร ทั้งเป็นมิตรส่วนตนและมิตรส่วนรวม มิตรส่วนตนนั้นเราจะคบใครก็ตาม ผู้นั้นต้องเป็นมิตรที่ดี ไม่ชักชวนไปในทางที่เสื่อม จะต้องเกื้อกูลกันในทางประโยชน์ ในทางสร้างสรรค์ความเจริญให้เกิดขึ้น ในทางส่วนรวมถึงมิตรประเทศนั้นเราก็ต้องคำนึงถึงว่ามิตรประเทศของเรานี้เป็นมิตรดีหรือไม่ คบแล้วจะทำให้ชาติล่มจมหรือไม่ คบแล้วทำให้วัฒนธรรมเสื่อมหรือไม่ เราต้องเลือกคบ คนไหนที่คบแล้วทำให้ชาติบ้านเมืองปลอดภัย คบแล้วทำให้วัฒนธรรมของเราดำรงอยู่เราก็ควรจะคบ ขอให้เขาเป็นมิตรดีของเรา

ประการที่ ๔ ก็คือรู้จักประมาณในการดำรงชีวิต หมายถึงรู้จักประมาณในการใช้จ่าย เรื่องการใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีวิตนั้นเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเวลานี้แม้แต่การดำรงชีวิตอยู่เราก็ไม่เข้าใจว่าอะไรบ้างที่มันเป็นปัจจัยที่จำเป็นแก่ชีวิตจริง ๆ เพื่อชีวิตอยู่รอด ถ้าคนไทยเรารู้จักดำรงชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วเราจะไม่เดือดร้อนอะไรเลย พระพุทธองค์นั้นท่านสอนถึงปัจจัย ๔ ใหญ่ๆ อย่างพระเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา นี้ท่านจะสอนเลยว่า พระจะต้อง มีเครื่อง อาศัยอะไรบ้าง ประการที่ ๑ คืออาหารบิณฑบาต ประการที่ ๒ เครื่องนุ่งห่มคือผ้าบังสุกุล ประการที่ ๓ ที่อยู่ที่อาศัย ประการที่ ๔ ยารักษาโรค ปัจจัยใหญ่ ๆ ในชีวิตของมนุษย์ทั่วโลกเป็นอยู่อย่างนี้ เราอาศัยปัจจัย ๔ นี้เพื่ออะไร ก็เพื่อชีวิตนี้ดำรงอยู่อย่างเช่นการบริโภค เราบริโภคเพื่ออะไร เราบริโภคเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ การบริโภคที่เป็นประโยชน์นั้นบริโภคอย่างไร พระพุทธศาสนานั้นสอนให้พิจารณาถึงการบริโภคว่าเหตุใดเราจึงต้องบริโภค และผลจากการบริโภคนั้นมันจะเกิดประโยชน์มากน้อยอย่างใดก่อนจะฉันภัตตาหารนั้นพระต้องพิจารณาก่อน

แล้วว่าอาหารที่อยู่ภายนอกนั้นงดงามเหลือเกิน กลิ่นหอม แต่ท่านก็สอนให้พิจารณาว่าที่สวย ๆ งาม ๆ อย่างนี้ ที่มีรสชวนรับประทานอย่างนี้ เมื่อใส่ปากเคี้ยวแล้วก็จะกลายเป็นของปฏิกูล ถ้าคายออกมาแล้วก็จะตักเข้าไปอีกไม่ได้ และถ้าไปหมักหมมในร่างกายแล้วก็จะอยู่เพียงชั่วคืนเท่านั้นก็จะกลายเป็นของปฏิกูลไปทันที นี่คือเรื่องของอาหาร ฉะนั้นถ้าเราเข้าใจอย่างนี้แล้วไม่จำเป็นเลยที่เราจะต้องไปรับประทานในสิ่งที่ฟุ่มเฟือย ในสิ่งที่สิ้นเปลืองโดยไม่มีประโยชน์ คนมีสตางค์ก็ไม่จำเป็นจะต้องไปรับประทานอาหารฮ่องเต้ให้อายุสั้นเสียเปล่า ๆ เราอาจจะรับประทานอาหารอะไรก็ได้ที่มันเป็นเครื่องดำรงชีวิตอยู่ อยู่เพื่อทำการงานที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ ให้สำเร็จ เพราะถ้าหากเราบริโภคไม่เป็น เรารับประทานไม่เป็นแล้ว เราก็จะเกิดปัญหาเพราะการรับประทาน เครื่องนุ่งห่มก็เหมือนกันไม่ต่างอะไรกับอาหาร อาหารก็ไม่ต้องรับประทานมาก จานสองจานก็อิ่ม ถึงแม้จะสั่งมามากมายก็รับประทานไม่หมด สิ่งที่เรารับประทานไม่ได้นั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์แก่ร่างกาย เสื้อผ้าอาภรณ์ก็เหมือนกัน เราจะมีสักกี่สิบชุดก็ตาม แต่ชุดที่ได้ประโยชน์จริง ๆ คือชุดที่ท่านกำลังสวมอยู่ขณะนี้ ถ้าท่านจะสวมสัก ๑๐๐ ชุด ท่านก็ต้องฆ่าตัวตาย ฉะนั้นเราก็ได้ประโยชน์ตรงชุดที่เราสวมนั่นเอง แต่เราไปอายในสิ่งที่ไม่ควรอาย เราอายว่าถ้าใส่เสื้อผ้าซ้ำชุดแล้วน่าอายเหลือเกิน วันหนึ่งควรจะเปลี่ยนหลาย ๆ ชุด แต่เวลาเราเป็นหนี้สินเราไม่อาย เวลาเรายากจนเราไม่อาย เรามาอายว่าเราจะใส่เสื้อผ้าซ้ำชุด คนไทยเราอายในสิ่งที่ไม่ควรอาย เพราะฉะนั้นเราจึงเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจขึ้นมา ขอให้เราเข้าใจในปัจจัยที่เราอาศัย ปัจจัยที่ ๓ คือที่อยู่อาศัยก็เหมือนกัน ที่อยู่นั้นเราอยู่เพื่ออะไร เราจำเป็นหรือไม่ที่จะต้องอยู่ใหญ่โตมโหฬาร ประโยชน์ที่เราได้จริง ๆ ก็คือเตียงที่เรานอน

ยาว ๒ เมตร กว้าง ๙๐ เซ็นต์พอแล้ว นั่นคือที่นอนของเรา เมื่อเรายังมีชีวิตมีวิญญาณอยู่ ถ้าใหญ่โตมากมายก็เป็นภาระเกิดทุกข์ขึ้นแก่เรา เมื่อถึงที่สุดจริง ๆ แล้วถึงจะมีที่อยู่มากมายใหญ่โตอย่างไรท่านก็ไม่ได้อยู่ ไปเดินดูที่วัดธาตุทองก็ได้ ตั้งหลายคน มีบ้านใหญ่ ๆ ได้อยู่ที่ไหน พอตายแล้วก็ต้องมานอนเรียงกันเป็นตับอยู่ที่วัดธาตุทอง อาตมาไปเห็นโยมแล้วก็สงสาร มีบ้านปลูกเอาไว้ก็ไม่ได้อยู่ ก็ต้องมาอยู่อย่างนี้ มีที่ดินมากมายก็ไม่ได้ใช้ ต้องมาอยู่อย่างนี้ ทำไมเราจึงไม่คิดให้เกิดความฉลาดในชีวิตขึ้นมาว่าเราอยู่กันเพื่ออะไร แม้แต่ในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บก็เหมือนกัน โรคภัยไข้เจ็บนั้นเมื่อเกิดขึ้นแก่เรา มันเป็นของธรรมดาเหลือเกินว่าเราจะต้องรักษาให้หาย จุดมุ่งหมายก็คือรักษาโรคให้หาย แต่เวลานี้แม้แต่การรักษาโรคก็ดูว่าฟุ่มเฟือยเหลือเกิน โรงพยาบาลในกรุงเทพฯ ถ้าคนจนเข้าไปก็คงจะหมดเนื้อหมดตัว เห็นหมอแล้วก็น่าสังเวชว่าทำไมต้องใช้เครื่องมือฟุ่มเฟือยอย่างนี้ จำเป็นหรือไม่ที่จะต้องทำอย่างนั้นทำอย่างนี้ เพราะว่าจุดมุ่งหมายของการรักษานั้นก็คือบำบัดโรคให้หายทำไมจึงต้องลงทุนมากมาย เราไม่เข้าใจว่าการรักษาโรคนั้นคืออย่างใด เพราะฉะนั้นเราก็สิ้นเปลืองสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นจำนวนมากด้วยกัน นี่คือเรื่องปัจจัย ๔ ฉะนั้นความเป็นผู้รู้จักประมาณในการใช้จ่าย ในการดำรงชีวิตนั้นเป็นเรื่องสำคัญในปัจจุบัน ถ้าคนไทยแก้นิสัยอันนี้ไม่สำเร็จเรื่องการแก้ปัญหาเศรษฐกิจนั้นก็ไม่สำเร็จด้วย เพราะปัญหานี้อยู่ที่จริยธรรม นักเศรษฐศาสตร์คนไหนก็แก้ไม่สำเร็จ ถ้าเราบริโภคกันไม่เป็น แต่ถ้าเราบริโภคเป็นแล้วเรานี่แหละจะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้สำเร็จ อาตมาเคยพูดในการประชุมครั้งที่ ๖ ให้เราหันมาสนใจใช้ของไทย ถ้าเราถือสันโดษ นิยมใช้ของไทย ตลอดจนการบริโภคสิ่งต่าง ๆ ให้เราคิดว่าไม่มีของบริโภคชาติไหนที่จะดีเท่ากับของชาติ

ไทย ไม่มีผลไม้ชาติไหนมากเหมือนชาติไทย มีทุกฤดูกาล หน้าร้อนเราก็มีผลไม้เหมาะกับหน้าร้อน เช่นเวลาร้อน ๆ อย่างนี้เราจะไปดูตามสวนชมพู่ออกดอกออกผลสะพรั่งไปหมด เรามีสับปะรด เรามีผลไม้ตั้งหลายอย่างที่เราจะนำมาคั้นก็ได้ นำมารบประทานก็ได้ ที่มันเหมาะกับฤดูกาล หน้าหนาวเราก็มีผลไม้สำหรับฤดูหนาว หน้าฝนเราก็มีผลไม้สำหรับฤดูฝนแล้วรสชาติก็โอชา คุณค่าทางอาหารก็ไม่ด้อยไปกว่าผลไม้ของต่างประเทศ เราควรจะได้พิจารณากันอย่างนี้ แล้วก็บริโภคกันให้เป็น ซึ่งก็จะช่วยแก้ปัญหาความยากจนของชาติได้เป็นอย่างดี นี่คือความเป็นผู้รู้จักประมาณ หลักธรรม ๔ ข้อนี้แหละเป็นวิธีที่เราจะใช้แก้ปัญหาความยากจนที่เราจะใช้ต่อสู้กับภาวะที่เราต้องเผชิญกับเศรษฐกิจที่รัดตัวอย่างนี้ เผชิญกับข้าวของที่แพงขึ้นทุกวัน ๆ ถ้าเราใช้ ๔ ข้อนี้แล้วเชื่อว่าแก้ปัญหาได้สำเร็จ ทีนี้นักสังคมสงเคราะห์ที่จะปฏิบัติงานการแก้ปัญหาเหล่านี้ได้สำเร็จนั้นเราก็ต้องยึดมั่นในหลักธรรมเป็นส่วนปฏิบัติเหล่านี้อย่างเคร่งครัด ในภาวะที่เราประสบกับปัญหาของชีวิตความวุ่นวายในด้านจิตใจ พระพุทธองค์ก็ชี้ทางแห่งสันติให้แก่เรา ให้เราฝึกใฝ่ต่อสันติธรรมคือความสงบ ความสุขของคนนั้นไม่ใช่อยู่ที่ความอึกทึกครึกโครม ไม่ใช่อยู่ที่การฟังดนตรี การดูภาพยนต์หรือการเข้าสังคม แต่อยู่ที่ว่าเราจะทำอย่างไรจิตของเรานี้จึงจะสงบ จึงจะผ่องใสเป็นสุข วิธีการอันนี้แหละพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ เราจะได้สันติมาด้วยวิธีการปฏิบัติภาวนา จะเจริญสมถะหรือวิปัสสนาก็ตาม นั่นเป็นทางแห่งความสุขใจ ขอให้เราแสวงหาความสุขทางนี้กันด้วย ซึ่งเป็นความสุขที่ไม่ต้องลงทุน อยู่ที่บ้านเราก็มีความสุขได้ เพียงแต่ว่าเรามีที่บูชาพระไว้สักแห่งหนึ่ง ทุกวันเราบูชาพระ และทำความสงบให้แก่จิตก่อนนอน ชีวิตก็เป็นความสุขมากมายแล้ว นี่คือทางที่เราจะได้บรรลุถึงซึ่งสันติ

ธรรมคือความสงบ ในฐานะที่ท่านทั้งหลายทำงานการสังคมสงเคราะห์ พระพุทธองค์ก็ตรัสหลักธรรมสำหรับนักสังคมสงเคราะห์ไว้ว่า นักสังคมสงเคราะห์นั้นต้องถือธรรมปฏิบัติ ๔ ข้อนี้อย่างเคร่งครัด

ข้อแรกก็**คือทาน** ทานได้แก่การให้ นี่ไม่ใช่หมายความว่าเราจะต้องให้ทุกสิ่งทุกอย่างจนผู้รับนั้นไม่ต้องทำอะไรซึ่งการให้เช่นนั้นจะเป็นการส่งเสริมให้คนเกียจคร้านอ่อนแอ และการให้นั้น ไม่ใช่หมายถึงว่าเราให้แต่วัตถุสิ่งของเพียงประการเดียว เราอาจจะให้แนวทาง อาจจะให้วิชาความรู้ อาจจะให้ข้อคิดเห็นใด ๆ ซึ่งก็ถือว่าเป็นทานเหมือนกัน แนวความคิดอันใดที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลที่รับ เราก็ควรจะให้ นี่คือการบำเพ็ญทาน

ประการที่ ๒ **ปิยวาจา** คือวาจาที่ไพเราะอ่อนหวาน เพราะวาจานั้นเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าเราให้อย่างกระโชกโฮกฮาก ให้อย่างไม่เต็มใจโดยขาดวาจาที่ไพเราะ ผู้รับก็ไม่ต้องการจะรับ ฉะนั้นวาจาจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้นได้

ประการที่ ๓ **อรรถจริยา** คือทำตนให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น ได้แก่การที่ท่านทั้งหลายได้ใช้เวลาว่างของท่าน มาช่วยเหลืองานด้านสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ เหล่านี้ชื่อว่าได้บำเพ็ญอรรถจริยาแล้ว ทำชีวิตให้มีค่ามีประโยชน์ขึ้นมาในสังคมแล้วชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักที่พระพุทธองค์วางไว้

ประการที่ ๔ คือ**สมานัตตา** ได้แก่การวางตนให้เหมาะสม หมายถึงว่าเราวางตนให้เข้ากับเขาได้ ให้เข้ากับสังคมนั้น ๆ ที่เราไปสงเคราะห์ได้ การปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมได้นั้นเป็นเรื่องสำคัญ เรียกว่าสมานัตตา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในขณะที่ทำงาน เรามองเห็นอุปสรรคร้อยแปดพันอย่างว่างานอัน

นี้คงจะไม่สำเร็จ เช่นอย่างปัญหาที่อาตมานำมาพูดในวันนี้ บางท่านอาจจะคิดว่าสำเร็จยากเหลือเกิน ความจริงแล้วถ้าเรารู้แนวทาง วิถีทางที่จะปฏิบัติกันแล้วเราก็สามารถทำอะไรได้สำเร็จ พระพุทธองค์นั้นท่านค้นคว้าสิ่งที่ยากแสนยาก แต่ท่านก็ทำได้สำเร็จ ท่านสำเร็จด้วยวิธีการอย่างไร ท่านตรัสไว้ว่าท่านสำเร็จด้วยวิธีอิทธิบาท ใช้อิทธิบาทแล้วต้องสำเร็จ คือประการต้นเราต้องใช้**ฉันทะ** ปลูกฉันทะในงาน ในสิ่งที่เราทำขึ้นมาและก็ใช้ **วิริยะ** คือความเพียรให้มาก ใช้ **จิตตะ** คือมีจิตจดจ่ออยู่กับงานอันนั้นที่เรากำลังทำอยู่ ใช้**วิมังสา** หรือการไตร่-ตรองหาเหตุผล หาวิธีการที่ถูกที่ดีเพื่อความสำเร็จอันนั้น นี่คืออิทธิบาททั้ง ๔ ประการที่เป็นแนวทางให้เราบรรลุถึงซึ่งความสำเร็จ จึงขอให้เราใช้อิทธิบาทนี้ให้มากที่สุด บางครั้งเราอาจจะท้อแท้ใจ กำลังกายก็ถดถอย กำลังใจก็ตกต่ำ เราก็ควรจะเพิ่มพลังขึ้น วิธีที่จะสร้างกำลังภายในให้เกิดขึ้นนั้นก็คือเราจะต้องสร้างกำลังใจด้วยพระธรรมที่พระพุทธองค์ได้วางไว้ ธรรมะที่จะเพิ่มพลังภายในนั้นประการแรกที่สุดคือ**ศรัทธา** ศรัทธานี้แปลว่าความเชื่อมั่น ถ้าท่านท้อแท้ใจขอให้ท่านสร้างความเชื่อมั่นในตัวเองให้เกิดขึ้น เชื่อในการกระทำของเราว่าเราทำดีแล้วต้องได้ดี อย่าลังเลใจ ปลูกศรัทธาให้แรงกล้าและก็ปลูก**วิริยะ**คือความเพียรให้มากขึ้น ใช้ **สติ** คือความระลึกชอบ ความรอบคอบ ความไม่ประมาทให้มากขึ้น ใช้**สมาธิ**คือความมั่นใจให้มากขึ้น ใช้**ปัญญา**คือความรอบรู้ความเฉลียวฉลาด การหาเหตุผลให้มากขึ้น อันนี้เป็นการเพิ่มพลังกายพลังใจให้เกิดขึ้นในขณะที่เราทำงาน

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นหลักธรรมที่อาตมายกมาเป็นตัวอย่างเพื่อให้ท่านทั้งหลายได้พิจารณานำเอาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมและในการประกอบกิจการ-

งานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไป เพราะว่าการทำงานที่เราจะต้องอาศัยธรรมะนั้นก็อยู่ที่สภาพของงานว่าเราทำงานอะไร บางคนที่ทำงานที่จะต้องอาศัยความอดทนก็ขอให้ท่านใช้ขันติธรรมให้มากแล้วท่านก็จะทำงานได้สำเร็จ งานของท่านที่ต้องอาศัยความซื่อสัตย์ก็ขอให้ท่านใช้ความซื่อสัตย์อย่างมั่นคง แล้วงานของท่านก็จะสำเร็จ ธรรมะนั้นใช้ได้ในงานในกรณีต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ที่หยิบยกมาพูดในวันนี้ชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนานั้นสามารถแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ ได้ ขอให้เราได้นำหลักธรรมนั้นมาใช้อย่างจริงจังก็จะแก้ไขได้สำเร็จ และหลักธรรมที่หยิบยกมานี้ก็เป็นส่วนน้อยอันมีอยู่จำนวนมากมายในพระพุทธศาสนา ถ้าจะอุปมาแล้วก็เหมือนกับอาตมาเอาฝ่ามือฝ่าหนึ่งไปตักทรายในมหาสมุทรมาให้ท่านทั้งหลายได้ดู แต่ทรายนั้นยังมีอยู่มากมายในมหาสมุทร ข้อนี้ฉันใด คำสอนในพระพุทธศาสนานั้นยังมีมากซึ่งถ้าท่านทั้งหลายสนใจศึกษาค้นคว้านำมาปฏิบัติแล้วก็จะเกิดประโยชน์แก่ท่านทั้งหลายโดยทั่วกันในการงานทุก ๆ ด้าน เพราะฉะนั้นในการประชุมครั้งนี้อาตมาจึงขอฝากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อจะเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาสังคมต่อไป

การบรรยายคงจะพอสมควรแก่กาลเวลา อาตมาต้องขอยุติลงไว้แต่เพียงนี้ ขออนุโมทนาขอบใจทุกท่านและผู้ที่ร่วมรับผิดชอบในการประชุม อาตมาขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยจงได้คุ้มครองรักษาทุกท่านที่ได้เข้าร่วมประชุมครั้งนี้จงเกิดพลังกาย พลังใจ มีแนวความคิดในการที่จะช่วยกันขจัดปัญหาทั้งปวงในสังคมให้หมดไป ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยจงบันดาลความสำเร็จให้เกิดขึ้นแก่ท่านทั้งหลายโดยทั่วกันทุกท่านด้วยเทอญ.

คำนำ

ร.อ. หญิงวีรวรรณ อิ่มอภัย ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง "การใช้ถ้อยคำ" เพื่อเป็นบรรณาการในการฌาปนกิจศพ คุณรำจวน อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้เป็นมารดา ข้าพเจ้ายินดีอนุญาต เพื่อเป็นโอกาสให้ ร.อ. หญิงวีรวรรณ อิ่มอภัย ได้บำเพ็ญกุศลในวิทยาทานเป็นการแสดงกตเวทิคุณต่อบุพการี ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันดีงาม และในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ ก็เท่ากับได้ช่วยเผยแพร่ระเบียบอันเป็นวัฒนธรรมของชาติให้เป็นที่ทราบกว้างขวางออกไปอีก เป็นคุณประโยชน์ส่วนหนึ่ง ด้วยกุศลเจตนาประกอบกับคุณประโยชน์จากวิทยาทานนี้ จงเป็นผลานิสงส์ส่งให้วิญญาณของท่านผู้วายชนม์ได้ประสบสุขในสัมปรายภพสม เจตนาของท่านผู้ขออนุญาตทุกประการ.

(ม.ล. ปิ่ย์ มาลากุล)

สำนักพระราชวัง

๒๖ กันยายน ๒๕๑๖

การใช้ถ้อยคำ

ปัจจุบันนี้ ปรากฏว่ามีผู้สนใจในเรื่องกิริยามารยาทและการใช้ถ้อยคำเป็นอย่างมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมอันเป็นสมบัติอันดีงามประจำชาติไทยกำลังเจริญขึ้น มิได้เสื่อมลง ทั้ง ๆ ที่ศิลปและวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ ได้แพร่หลายอยู่ในประเทศไทยขณะนี้ สังเกตเห็นว่าความจริงแล้วการแสดงกิริยามารยาท หรือการใช้ถ้อยคำตามระเบียบประเพณีของไทยนั้นมิได้ถูกทอดทิ้งหรือไม่มีผู้ใดสนใจ แทบทุกคนประสงค์ที่จะทำกิริยามารยาทแบบไทย พูดจาแบบไทยแต่โดยที่ประเพณีไทยยังนิยมถือความลดหลั่นกันในทางชาติวุฒิ วัยวุฒิ และคุณวุฒิ ซึ่งแสดงว่าเป็นชาติที่มีความอ่อนน้อมเป็นคุณสมบัติ การแสดงกิริยามารยาทต่อกันก็ดี การพูดจาต่อกันก็ดี ย่อมมีลดหลั่นสูงต่ำแตกต่างกันตามวุฒิของแต่ละบุคคล เช่น จะไหว้หรือจะพูดกับผู้สูงอายุกว่า หรือฐานะสูงกว่า เช่นเป็นพระภิกษุ หรือผู้บังคับบัญชา กิริยาไหว้หรือถ้อยคำที่ใช้พูดก็ย่อมแตกต่างกับเมื่อพูดหรือแสดงกิริยาต่อบุคคลที่เท่า ๆ กัน อีกประการหนึ่ง เวลานี้ประเทศไทยมีการคบค้ากับนานาชาติมาก ขนบประเพณีและวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ จึงมาผสมผสานและปะปนกับของไทย ทำให้เกิดลังเลใจในการที่จะแสดงกิริยาอาการหรือการใช้ถ้อยคำในเมื่อเป็นทางการ ว่าจะใช่หรือไม่ ถูกหรือไม่ เมื่อเกิดปัญหาใช่หรือไม่ ถูกหรือไม่ขึ้นเช่นนี้ ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องขวนขวายค้นคว้าเพื่อให้ได้คำตอบว่าใช่หรือไม่ใช่ ถูกหรือไม่ ฉะนั้น เมื่อมีคำอธิบายเกี่ยวกับระเบียบประเพณี จึงได้รับการสนใจเป็นอย่างมาก เป็นข้อพิสูจน์ว่า ขนบประเพณีไทย

ไม่ได้อยู่ในสมัยเสื่อม หากอยู่ในสมัยลังเลใจ คือสมัยของการค้นคว้านั่นเอง และโดยกฎธรรมดา เมื่อมีการค้นคว้าแล้วก็ย่อมมีการยึดถือ ดังนั้น เมื่อมีผู้สนใจในคำอธิบายเรื่องกิริยามารยาทก็ดี การใช้ถ้อยคำก็ดี ในอีกไม่ช้าประชาชนไทยทุกคนย่อมเป็นผู้ที่แสดงกิริยามารยาท และใช้ถ้อยคำถูกต้องตามระเบียบแบบแผนประเพณีไทยทุกประการ

ความแตกต่างในการใช้ถ้อยคำ

การใช้ถ้อยคำในภาษาไทยแตกต่างกว่าภาษาอื่น คือไม่ใช้คำเดียวกันต่อบุคคลที่ต่างวุฒิกัน ขอย้ำอีกครั้งว่า คำว่า "วุฒิ" ในที่นี้หมายความชาติวุฒิ วัยวุฒิ และคุณวุฒิ เช่นเมื่อจะกราบบังคมทูล กราบทูล พูดกับพระภิกษุ ผู้บังคับบัญชา บิดา มารดา ครูอาจารย์ ก็ใช้ถ้อยคำแตกต่างกันออกไป เช่นคำว่า ฉัน ใช้ ข้าพระพุทธเจ้า กระหม่อม กระผม ผม และยังมีคำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่ถือเป็นคำหยาบ เช่น ข้า กู เป็นต้น

เมื่อกล่าวถึง "คำหยาบ" และ "คำสุภาพ" นั้น ความหมายที่แท้จริงมิใช่เช่นนั้นที่เรียกว่า "คำหยาบ" หาใช่หมายถึงเฉพาะคำโลน หรือคำที่ใช้ในการกล่าวผรุสวาจาเท่านั้นไม่ ที่ถูกแล้วน่าจะเรียกว่าคำสามัญ และวิสามัญมากกว่า เช่นคำว่า มือ ตีน กิน เดิน นอน ก็ไม่น่าจะเป็นคำหยาบอะไร แต่เมื่อนำคำเหล่านั้นไปใช้พูดกับคนที่อาวุโสกว่า คำเหล่านั้นถือว่าเป็นคำหยาบ ต้องเปลี่ยนใช้คำอื่น เช่นจะพูดคำว่า ตีน ก็ต้องเปลี่ยนเป็น เท้า เป็นต้น

ถ้าจะแยกลักษณะคำพูดในภาษาไทยออกแล้ว จะได้ส่วนที่แตกต่างกันตามฐานะของบุคคลที่พูดด้วยดังนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี

พระบรมวงศานุวงศ์

พระภิกษุ

ข้าราชการ

บุคคลสามัญทั่วไป

เมื่อคำพูดมีส่วนแตกต่างตามฐานะบุคคลดังกล่าวแล้ว ในตำราไวยากรณ์ไทยจึงมีหลักเกณฑ์หรือระเบียบการใช้คำพูดแตกต่างกัน ซึ่งตำราไวยากรณ์ไทยของพระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ) รวมเรียกว่า "ราชาศัพท์"

ราชาศัพท์

"ราชาศัพท์" ตามความเข้าใจโดยทั่วไปแล้ว หมายถึงภาษาไทยส่วนหนึ่งที่ใช้ในการกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี และใช้เมื่อกราบทูลพระบรมวงศานุวงศ์ บ้างก็เข้าใจว่าเป็นคำพูดที่พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ทรงใช้โดยเฉพาะ ดูราวกับเป็นอีกภาษาหนึ่งทีเดียว

ราชาศัพท์ ที่ปรากฏเป็นลายลักษณอักษรฉบับแรก เห็นจะเป็นกฎมนเทียรบาลในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กรุงศรีอยุธยา ในกฎมนเทียรบาลฉบับนี้มีพระราชกำหนดถ้อยคำที่จะใช้กราบบังคมทูล กราบทูล คำที่ใช้เรียกสิ่งของเครื่องใช้และวิธีใช้คำรับ อาจถือเป็นตำราราชาศัพท์ฉบับแรกได้

ตำราราชาศัพท์ในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีแบบแผนกว่า "ราชภาษาสำหรับกราบทูลเจ้าชีวิต สมมุติเรียกว่าราชาศัพท์เป็นเยี่ยงอย่างมาแต่ก่อนอุตส่าห์ดูสังเกตไว้เป็นคุณอยู่"

ในตำราภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจาริยางกูร) กล่าวถึงราชาศัพท์ว่า "ต่อไปนี้จะว่าด้วยราชภาษาราชาศัพท์ที่ใช้สำหรับราชตระกูล ราชภาษาราชาศัพท์สำหรับผู้ที่จะทำราชการจะได้ใช้กราบทูลพระเจ้าอยู่หัว สมมุติเรียกว่าราชาศัพท์เป็นแบบแผนเยี่ยงอย่างมีมาแต่ก่อนให้ข้าราชการทั้งปวงเรียนรู้สังเกตจำคำไว้ให้แน่นอนอย่าพลั้งพลาดในการที่กราบทูลพระกรุณาและเมื่อจะแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน จะได้ใช้คำให้ถูกสมความ"

ตามความเข้าใจของข้าพเจ้า เข้าใจว่ามูลรากของราชาศัพท์นั้นคือ ศัพท์ที่จะใช้เมื่อกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ หรือกราบทูลพระราชวงศ์ ไม่ใช่ศัพท์ที่พระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ทรงใช้สำหรับพระองค์ท่านโดยเฉพาะ หรือพูดง่าย ๆ ก็คือศัพท์สำหรับใช้กับบุคคลที่เคารพสูงสุด

ดูจะเป็นขนบธรรมเนียมของไทยไม่ว่าในสมัยไหน ไม่ละลาบละล้วงต่อบุคคลที่เคารพเช่นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรมาภิไธยทุกพระองค์ แต่เมื่อกล่าวขานถึงพระองค์ ก็ไม่กล่าวพระปรมาภิไธยออกมาตรง ๆ มักจะกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบ้าง พระเจ้าอยู่หัวบ้าง หรือจะเรียกครู ก็ไม่กล้าเรียกตรง ๆ ว่านายนั่น นายนี่ มักจะเรียกโดยมีคำว่าครู อาจารย์ นำหน้า ซึ่งแสดงถึงความเคารพคารวะ ดังนั้นเมื่อจะใช้ศัพท์ในการกราบบังคมทูลหรือกราบทูลก็ใช้ศัพท์ที่แตกต่างไปจากคำที่ใช้อยู่โดยทั่วไป ตลอดจนการใช้ถ้อยคำสำนวนก็ให้แตกต่างไป อันนี้คงเป็นมูลเหตุแห่งราชาศัพท์ ศัพท์ก็ดี ถ้อยคำก็ดี ในชั้นต้น

ก็คงมุ่งหมายเพียงให้เป็นถ้อยคำที่พระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ทรงฟังได้ ต่อมาคงเนื่องจากการคลี่คลายของภาษา ราชาศัพท์จึงขยายออกไป มีศัพท์สำหรับใช้กับพระภิกษุ ข้าราชการและกว้างขวางออกไปจนถึงคำสุภาพ

ตำราไวยากรณ์ไทยซึ่งยึดถือเป็นแบบฉบับในปัจจุบันนี้ คือฉบับของพระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ) กล่าวว่า "ราชาศัพท์แปลว่าศัพท์สำหรับพระราชาหรือศัพท์หลวง แต่ในที่นี้หมายความว่าศัพท์ที่ใช้ในราชการ เพราะในตำรานั้น บางคำไม่กล่าวเฉพาะกษัตริย์หรือเจ้านายเท่านั้น กล่าวทั่วไปถึงคำที่ใช้สำหรับบุคคลอื่นด้วย เช่น ขุนนาง พระสงฆ์"

เท่าที่กล่าวมาแล้วนี้พอจะอนุมานได้ว่า เนื่องจากความคลี่คลายของภาษาราชาศัพท์ จึงหมายถึงศัพท์หรือถ้อยคำที่ใช้กับ ๑. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ๒. พระราชวงศ์ ๓. พระภิกษุ ๔. ข้าราชการ และ ๕ คำสุภาพสำหรับบุคคลทั่วไป

ก่อนที่จะกล่าวอย่างอื่นต่อไป ขอให้เข้าใจว่าราชาศัพท์นั้น
ใช้เมื่อพูดกับบุคคลหนึ่ง หรือกล่าวถึงบุคคลหนึ่ง แต่บุคคล
นั้นนอกจากพระภิกษุแล้วไม่ใช้ราชาศัพท์สำหรับตนเองเลย
เช่นเราทูลพระราชวงศ์ว่า "ฝ่าพระบาทจะเสด็จไหน"
ท่านจะตอบเราว่า "ฉันจะไปโน่นไปนี่" ไม่ใช่ "ฉันจะเสด็จโน่นเสด็จนี่"

คำสุภาพ

คำสุภาพพอจะอนุมานได้ว่าเป็นคำที่มีลักษณะดังนี้

๑. **ไม่เป็นคำห้วนหรือคำกระด้าง** ซึ่งพูดแล้วดูเป็นแสดงว่าไม่เคารพ เช่นพูดคำอุทาน เออ โว้ย หา เป็นต้น หรือคำพูดห้วน ๆ เช่น เปล่า ไม่มี ไม่ใช่ เมื่อจะพูดคำเหล่านี้ก็เปลี่ยนให้เป็นคำที่มีสำเนียงอ่อน เช่น มิได้ หามิได้ ไม่อยู่มิได้ เป็นต้น

๒. **ไม่เป็นคำหยาบ** เช่น ขี้ เยี่ยว อ้าย อี เมื่อจะพูดถึงคำเหล่านี้ก็เปลี่ยนใช้คำอื่นเสีย เช่น อุจจาระ ปัสสาวะ อ้ายนี่ อ้ายนั่น ก็เปลี่ยนเป็น สิ่งนี้ สิ่งนั้น บางคำก็มี อ้าย อี เป็นชื่อ เช่น ปลาอ้ายบ้า อีเลิ้ง ก็เปลี่ยนเป็น ปลาบ้า นางเลิ้ง เช่นนี้เป็นต้น

๓. **ไม่เป็นคำที่นิยมเปรียบเทียบกับของหยาบ** คำที่นิยมเปรียบเทียบกับของอันไม่บังควรก็เปลี่ยนเสีย แต่ในปัจจุบันนี้รู้สึกว่าไม่ค่อยถือในเรื่องนี้เคร่งครัดนัก เพราะดูจะเป็นคนที่มีใจสกปรกอยู่เสมอ เช่นปลาช่อน ซึ่งกำหนดให้เปลี่ยนเป็นเรียกว่า ปลาหาง เดี๋ยวนี้ก็นิยมเรียกว่า ปลาช่อนมากกว่า บางคำเปลี่ยนใช้คำอื่นได้ก็เปลี่ยนเสีย เช่นสากกะเบือ เปลี่ยนเป็น ไม้ตีพริก เป็นต้น

การพูดกับบุคคลที่อาวุโสกว่า

การพูดกับบุคคลที่สูงกว่า เช่นบุตรพูดกับบิดา ศิษย์พูดกับครูอาจารย์ หรือผู้อยู่ในบังคับบัญชาพูดกับผู้บังคับบัญชา ก็พูดด้วยคำสุภาพดังได้กล่าวมาแล้ว ที่ต้องระมัดระวังก็คือ คำแทนตัวผู้พูด คำแทนตัวผู้ที่พูดด้วย กับ คำรับทั้ง ๓ ประการนี้ใช้ต่างกันตามอาวุโส เช่นคำแทนตัวผู้พูดว่า "ฉัน" ก็ควรใช้กับบุคคลที่มีวุฒิต่ำกว่าผู้พูด หรือเสมอกัน เช่นหัวหน้าครอบครัวพูดกับคนในครอบครัว เพื่อนพูดกับเพื่อน ก็ใช้สรรพนาม "ฉัน" ถ้าผู้ที่พูดด้วยสูงกว่า เช่นอายุมากกว่า ตำแหน่งหน้าที่สูงกว่าก็เปลี่ยนเป็น ผม หรือ กระผม ตามความเหมาะสม คำแทนตัวผู้ที่พูดด้วยก็มีหลายคำเช่น ท่าน ใต้เท้า ใต้เท้ากรุณา คำรับมี จ้ะ ค่ะ ครับผม ขอรับกระผมเป็นต้น

ถ้อยคำที่ควรงดใช้

การพูด ไม่ว่าจะพูดกับบุคคลธรรมดาหรือกับใครก็ตาม นอกจากไม่ใช้คำที่ไม่สุภาพแล้วควรงดใช้ถ้อยคำสำนวนที่นิยมในภาษาต่างประเทศ ถึงแม้นจะเป็นการแปลถ้อยคำจากภาษาต่างประเทศก็ควรเปลี่ยนใช้ให้ถูกต้องตามภาษาและสำนวนไทย ในปัจจุบันนี้นิยมใช้สำนวนที่ไม่ใช่สำนวนไทยอยู่มากเช่น ให้การรับรอง หรือให้การต้อนรับอย่างอบอุ่น นำแสดงภายใต้การนำ สำนวนเหล่านี้ถ้าเปลี่ยนใช้สำนวนไทยจะดูไพเราะนุ่มนวลกว่า เช่น นาย ก. รับรองนาย ข.

ประชาชนต้อนรับอย่างหนาแน่น ภาพยนตร์เรื่องนี้นาย ก. แสดงเป็นตัวเอก เหล่านี้เป็นต้น อีกประการหนึ่งคำพูดที่ไม่ควรใช้อย่างยิ่ง แม้แต่จะเป็นเพียงการพูดจาระหว่างเพื่อนก็คือสรรพนามที่ไม่ใช่ภาษาไทย เช่นใช้ ไอ หรือ อั๊ว แทนคำว่าฉันเป็นต้น

การพูดกับพระภิกษุ

พระภิกษุมีคำพูดสำหรับท่านโดยเฉพาะเป็นส่วนมาก ต่างกับราชาศัพท์อยู่อย่างหนึ่งคือใครพูดกับท่าน ผู้พูดก็ใช้ ท่านพูดเอง ท่านก็ใช้ เช่นอาตมภาพจำวัด อาตมภาพอาพาธ เป็นต้น การพูดกับพระภิกษุต้องให้มีคารวะ สำรวม ไม่พูดในถ้อยคำที่เป็นคำพูดเล่น พูดพล่อย ซึ่งดูเป็นการขาดความเคารพไป

พระภิกษุที่มีราชทินนามเรียกว่าพระภิกษุทรงสมณศักดิ์ สมณศักดิ์มีลดหลั่น ดังนี้

สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระราชาคณะ คือพระภิกษุที่ราชทินนามนำหน้าด้วยคำว่า "สมเด็จพระ" เช่นสมเด็จพระวันรัต สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ พระราชาคณะ มีราชทินนามนำหน้าด้วยคำว่า "พระ" แบ่งออกเป็นชั้นคือ

- ชั้นเจ้าคณะรอง พระราชาคณะชั้นนี้รองลงมาจากชั้นสมเด็จพระราชาคณะ เมื่อได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ ก็เลื่อนเป็นชั้นสมเด็จพระ ชั้นเจ้าคณะรองมี เช่น พระศาสนโสภณ พระพรหมมุนี พระธรรมวโรดม พระธรรมปัญญาบดี พระอุบาลีคุณูปจารย์

– ชั้นธรรม พระราชาคณะชั้นนี้ส่วนมากมี "ธรรม" นำหน้า เช่น พระธรรมเจดีย์ พระธรรมปาโมกข์

– ชั้นเทพ มีคำ "เทพ" นำหน้า เช่น พระเทพเมธากร

– ชั้นราช มีคำ "ราช" นำหน้า เช่น พระราชเมธี

– ชั้นสามัญ มีแต่พระนำหน้าราชทินนาม เช่น พระจุลนายก

พระครูเป็นตำแหน่งรองพระราชาคณะลงมา เช่น พระครูญาณประกาศ

การใช้คำพูดกับพระภิกษุทรงสมณศักดิ์ ที่ผิดกันมากคือกับชั้นสมเด็จพระราชาคณะ เห็นจะเป็นเพราะมีคำว่า "**สมเด็จ**" นำหน้า จึงเข้าใจว่าต้องใช้ราชาศัพท์ เช่นพูดว่า "วันนี้ไปเฝ้าสมเด็จพระวันรัต ท่านรับสั่งว่า" ซึ่งผิด ความจริงแล้วพระภิกษุทรงสมณศักดิ์ที่จะต้องใช้ราชาศัพท์มีเฉพาะสมเด็จ พระสังฆราชเท่านั้น เว้นแต่ว่าพระภิกษุรูปนั้น ๆ ท่านจะมีฐานันดรศักดิ์ทางพระราชวงศ์อยู่แล้ว เช่น หม่อมเจ้า พระองค์เจ้า ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ จึงใช้ราชาศัพท์สำหรับท่าน

เมื่อสมเด็จพระราชาคณะที่มิใช่เป็นพระราชวงศ์ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ฐานันดรศักดิ์ของท่านก็เป็นเสมือนพระราชวงศ์ชั้นพระองค์เจ้า คำที่ใช้พูดกับท่าน คำกิริยาสำหรับท่านต้องเปลี่ยนเป็นราชาศัพท์ชั้นพระองค์เจ้าทั้งสิ้น ถ้าเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ซึ่งแสดงว่าท่านมีฐานันดรศักดิ์เดิมชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปอยู่แล้ว หรือทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาจากสมเด็จพระสังฆราช เช่นสมเด็จพระสังฆราช (หม่อมราชวงศ์ชื่น) วัดบวรนิเวศ พระราชอุปัทยาจารย์ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

ฐานันดรศักดิ์ของพระองค์ท่านเปลี่ยนเป็นระดับพระเจ้าบรมวงศ์ ราชาศัพท์ก็ต้องใช้ตามชั้นนั้น

การใช้คำพูดกับพระภิกษุทรงสมณศักดิ์ ต้องให้เป็นการเหมาะสมแก่สมณศักดิ์ของท่าน เช่นคำว่า "ท่าน" ถ้าใช้กับสมเด็จพระราชาคณะก็ควรใช้ "พระคุณเจ้า" พระราชาคณะชั้นธรรมใช้ "พระคุณท่าน" ชั้นรอง ๆ ลงมาใช้ "ท่าน" สำหรับคำพูดที่ใช้พูดกับพระภิกษุจะสูงต่ำแตกต่างกันอย่างไรก็สุดแต่สมณศักดิ์ อาวุโส หรือความเคารพนับถือเป็นส่วนสำคัญ

ราชาศัพท์สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระบรมราชินี และ พระบรมวงศานุวงศ์

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงราชาศัพท์ที่ใช้สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี กับ พระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งจะอธิบายลดหลั่นตามลำดับดังนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี
ชั้นพระเจ้าบรมวงศ์ขึ้นไป
ชั้นพระเจ้าวรวงศ์ หรือ พระวรวงศ์ที่ทรงกรม
ชั้นพระวรวงศ์ลงไป

การเปลี่ยนคำสามัญเป็นราชาศัพท์นั้น เปลี่ยนได้ดังนี้

๑. เปลี่ยนรูปศัพท์ เช่น รับประทาน เปลี่ยนเป็นเสวย

๒. เติมคำนามหน้านาม หรือหลังนาม ให้เป็นราชาศัพท์ เช่น พระบรมนามาภิไธย พระราชวัง พระที่นั่ง เรือหลวง ม้าต้น เป็นต้น

๓. เติมคำ "ทรง" หน้าคำกิริยาที่ไม่ใช่ราชาศัพท์ เช่น ทรงม้า ทรงกราบ

ผู้ที่สนใจในเรื่องนี้ขอให้ศึกษาจากหนังสือหลักภาษาไทย ของพระยาอุปกิตศิลปสารซึ่งอธิบายเรื่องราชาศัพท์ไว้โดยละเอียด

การกราบบังคมทูล กราบทูลและทูล

ในการกราบบังคมทูล กราบทูล หรือทูล มีข้อที่ต้องระมัดระวังนอกจากการใช้ราชาศัพท์ก็คือ สรรพนาม คำรับ คำขึ้นต้นและลงท้าย ซึ่งจะต้องใช้ให้ถูกต้องตามฐานันดรศักดิ์ ดังจะชี้แจงโดยสังเขปดังนี้

สรรพนาม

สรรพนามบุรุษที่ ๑ (คือคำว่า ฉัน, ข้าพเจ้า ฯลฯ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินี	ข้าพระพุทธเจ้า
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	ข้าพระพุทธเจ้า
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช	ข้าพระพุทธเจ้า
พระราชโอรส, พระราชธิดา	ข้าพระพุทธเจ้า

(ถ้าเป็นการลำลอง ผู้หญิงใช้ "เกล้ากระหม่อมฉัน" ก็ได้)

พระเจ้าวรวงศ์เธอ หรือพระวรวงศ์ที่ทรงกรม	เกล้ากระหม่อม
พระวรวงศ์ หม่อมเจ้า	กระหม่อม

(ถ้าเป็นการลำลอง ผู้หญิงใช้ "หม่อมฉัน" ก็ได้)

สรรพนามบุรุษที่ ๒ (คือคำว่า "ท่าน" ฯลฯ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี	ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช	ใต้ฝ่าละอองพระบาท
พระราชโอรส, พระราชธิดา	ใต้ฝ่าพระบาท
พระราชวงศ์อื่น ๆ	ฝ่าพระบาท

คำรับ (คือคำ ครับ, ค่ะ ฯลฯ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช	พระพุทธเจ้าข้า

(คำว่า "พระพุทธเจ้าข้า" ย่อมาจาก "พระพุทธเจ้าข้าขอรับรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม" ถ้าเป็นการลำลอง ผู้หญิงใช้ "เพคะ" ก็ได้)

พระราชโอรส, พระราชธิดา	พ่ะย่ะค่ะ

(คำว่า "พ่ะย่ะค่ะ" คงเพี้ยนมาจาก "พระพุทธเจ้าข้า")

พระราชวงศ์อื่น ๆ	กระหม่อม

คำขึ้นต้น

เมื่อกราบบังคมทูลเป็นทางการใช้ "ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม"

สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชใช้ "ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบฝ่าละออง-พระบาท

คำลงท้าย

สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีคำพูดใช้ "ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ" ถ้าเป็นหนังสือใช้ "ควรมิควรประการใดสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ"

สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชใช้เช่นเดียวกันแต่ไม่มีขอเดชะ

พระราชโอรส, พระราชธิดา ใช้ "ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า"

พระราชวงศ์อื่น ๆ ใช้ "แล้วแต่จะโปรด"

คำขึ้นต้นสำหรับกราบบังคมทูลมักจะใช้ผิดอยู่เสมอ
ว่า "ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท" คำว่า "ใต้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาท" ใช้เฉพาะคำที่แปลว่า "ท่าน" เท่านั้น
ถ้าเป็นกราบบังคมทูลตามธรรมดาก็ไม่ต้องใช้คำขึ้นต้นดังกล่าว
เช่นมีกระแสพระราชดำรัสถามว่า "ชื่ออะไร" ก็กราบบังคมทูล
แต่เพียงว่า "ข้าพระพุทธเจ้าชื่อ...... พระพุทธเจ้าข้า"

นอกจากนี้ยังนิยมว่า เมื่อจะกราบบังคมทูลในเรื่องอะไร ควรมีความที่แสดงถึงเรื่องที่กราบบังคมทูล เช่นกล่าวถึงความสะดวกสบาย การผิดพลาด ขอพระมหากรุณา ฯลฯ ขึ้นต้นข้อความที่จะกราบบังคมทูลด้วย

ถ้าจะกราบบังคมทูลถึงความสะดวกสบายหรือรอดอันตรายของตน ใช้ขึ้นต้นว่า "เดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม" แล้วจึงกราบบังคมทูลความอื่นต่อไป

ถ้าจะกราบบังคมทูลถึงข้อความที่หยาบหรือน่าเกลียด ใช้คำนำว่า "ไม่ควรจะกราบบังคมทูลพระกรุณา"

ถ้าจะกราบบังคมทูลถึงการที่ได้ทำผิดพลาด หรือทำสิ่งที่ไม่ควรทำลงไป ใช้คำนำว่า "พระราชอาญาไม่พ้นเกล้าพ้นกระหม่อม"

ถ้าจะกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระมหากรุณา ใช้คำนำว่า "ขอพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม"

คำกราบบังคมทูลซึ่งเป็นการขอบพระเดชพระคุณใช้ว่า "พระเดชพระคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม" หรือ "พระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม"

คำกราบบังคมทูลเป็นกลาง ๆ เพื่อจะได้ทรงเลือก ลงท้ายว่า "การจะควรประการใดสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม"

ถ้าจะกราบบังคมทูลความเห็นของตน ใช้ว่า "เห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม"

คำกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตใช้คำนำว่า "ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต"

ถ้าจะกราบบังคมทูลถึงสิ่งที่ทราบมา ใช้คำว่า "ทราบเกล้าทราบกระหม่อมว่า"

คำกราบบังคมทูลถึงการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดถวาย ใช้ว่า "สนองพระมหากรุณาธิคุณ"

ถ้าจะขอพระราชทานโอกาสทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด ใช้ว่า "ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส"

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงการใช้ราชาศัพท์ที่ไม่ถูกต้องบางประการ เท่าที่ได้พบเห็นหรือได้ยินได้ฟังอยู่เสมอ

๑. "ถวายการต้อนรับ" "ถวายความจงรักภักดี" ชอบใช้กันมาก คำนี้ผิด ภาษาไทยมีอยู่แล้วคือ "เฝ้า ฯ รับเสด็จ" หรือ "รับเสด็จ" เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ฯ ไปที่ใดมีราษฎรมาชุมนุมหนาแน่น ก็ใช้ว่า "ราษฎรมาเฝ้า ฯ รับเสด็จ ฯ อย่างหนาแน่น" ความจงรักภักดีเป็นของที่ถวายกันไม่ได้ เป็นสิ่งที่มีประจำตน จึงควรใช้ว่า "มีความจงรักภักดี" หรือ "จงรักภักดี"

๒. คำกิริยาใดที่เป็นราชาศัพท์อยู่แล้ว เช่น เสด็จ, เสวย, ตรัส ห้ามใช้คำ "ทรง" นำหน้าจะใช้ ทรงเสวย ทรงเสด็จ ทรงตรัส ไม่ได้ แต่ถ้าคำกิริยานั้นเป็นคำไทย เช่น ถือ, จับ, วาด เมื่อจะใช้เป็นราชาศัพท์เติม "ทรง" ข้างหน้าได้ เช่น ทรงถือ, ทรงจับ, ทรงวาด เป็นต้น

๓. การใช้ "พระราช" หรือ "พระ" นำหน้า ให้ถือหลักว่าเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ใช้ "พระราช" นำหน้า เช่น พระราชหัตถเลขา พระราชโทรเลข แต่ถ้าเป็นอวัยวะก็ใช้เพียง "พระ" นำหน้า เช่น พระหัตถ์ พระกร พระพาหา คำนามที่ไม่มีราชาศัพท์ใช้ "พระ" นำหน้าเป็นราชาศัพท์ เช่น พระเก้าอี้ เป็นต้น

๔. การใช้คำ "พระบรม" นำหน้านั้น ใช้เฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่นพระบรมราชานุเคราะห์ พระปรมาภิไธย (พระบรมนามาภิไธย) พระบรมราโชวาท สำหรับสมเด็จพระบรมราชินีตัดคำว่า "บรม" ออก เช่น พระนามาภิไธย พระราโชวาท ถ้าจะกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงลงชื่อก็ต้องใช้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงลงพระปรมาภิไธยและพระนามาภิไธย

๕. พระราชวงศ์ที่ทรงฐานันดรศักดิ์มีพระนำหน้า (พระวรวงศ์เธอ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ) ใช้ "พระ" นำหน้าราชาศัพท์ เช่น พระหัตถ์ พระกร ถ้าเป็นชั้นหม่อมเจ้า ไม่ต้องมีพระนำหน้า ใช้เพียงราชาศัพท์เฉยๆ เช่น หัตถ์ กร เป็นต้น

"พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า...........ประชวรพระโรคพระหทัย – สิ้นพระชนม์ พระราชทานน้ำสรงพระศพที่วัด............"

"หม่อมเจ้า............ประชวรโรคหทัยถึงชีพิตักษัย พระราชทานน้ำสรงศพที่วัด............"

๖. เมื่อกล่าวถึงแสดงใด ๆ ถวายทอดพระเนตร มักจะใช้ว่า "แสดงหน้าพระพักตร์" ซึ่งผิด ต้องใช้ว่า "แสดงเฉพาะพระพักตร์" หรือ "แสดงหน้าที่นั่ง"

๗. ในเมื่อประมุขต่างประเทศมาเยือนประเทศไทย หรือเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนประเทศใด มักใช้คำว่า "ราชอาคันตุกะ" หรือ "อาคันตุกะ" ผิด คำนี้จะมีคำ "ราช" นำหน้าหรือไม่แล้วแต่บุคคล แขกของบุคคลที่เป็นพระมหากษัตริย์ใช้ราชนำหน้า ถ้าไม่ใช่แขกของพระมหากษัตริย์ก็ไม่ต้องมีราชนำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ฯ ไปทรงเป็นแขกของผู้ใด ถ้าผู้นั้นเป็นพระมหากษัตริย์ ก็ใช้ว่า "ทรงเป็นราชอาคันตุกะ" เช่น "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชอาคันตุกะของสมเด็จพระราชินีอลิซาเบธ" ถ้าเป็นแขกของประธานาธิบดีจะใช้ว่า ทรงเป็นพระราชอาคันตุกะของประธานาธิบดีไม่ได้ เพราะประธานาธิบดีไม่ใช่พระมหากษัตริย์ ต้องใช้ว่าทรงเป็นอาคันตุกะของประธานาธิบดี

๘. การกล่าวขานถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถมักใช้กันไม่ถูกต้อง เช่น "พระเจ้าอยู่หัวและพระราชินี" "ในหลวงและราชินี" ใช้เช่นนี้ไม่ถูกต้อง และไม่งดงามอย่างยิ่ง การกล่าวขานถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอให้ใช้ว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" หรือ "พระเจ้าอยู่หัว" และไม่ควรใช้ว่า "ล้นเกล้าล้นกระหม่อม" ซึ่งไม่มีความหมายอะไรเลย เมื่อจะกล่าวขานถึงสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็กล่าวเต็ม

ว่า "สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ" หรือ "สมเด็จพระบรมราชินีนาถ" อย่าใช้คำว่า "พระราชินี" หรือ "ราชินี" ซึ่งแปลว่าพระเจ้าแผ่นดินผู้หญิง ถ้าจะเรียกสมเด็จพระราชินีอลิซาเบธ เรียกได้ แต่อย่าเรียกสมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธ เพราะพระราชสวามีของพระองค์ท่านมิใช่พระมหากษัตริย์ ถ้าจะพูดลำลองว่า ในหลวง สมเด็จ อย่างนี้ไม่ผิด

ทูนกระหม่อมชาย ใช้ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทูนกระหม่อมหญิง ใช้ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ถ้าจะเรียกรวมใช้ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ถ้าขานพระนามสั้น ๆ ใช้ ทูนกระหม่อมชาย ทูนกระหม่อมหญิง ทูนกระหม่อม อย่าใช้ฟ้าชาย ฟ้าหญิง หรือพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ

> การเรียกทูนกระหม่อม ไม่ต้องใช้ว่าทูนกระหม่อมฟ้าชาย ทูนกระหม่อมฟ้าหญิง เพราะคำว่าทูนกระหม่อม หมายถึงสมเด็จพระราชโอรส สมเด็จพระราชธิดา ซึ่งทรงเป็นเจ้าฟ้าอยู่แล้ว ถ้าทรงเป็นเพียงพระราชโอรส พระราชธิดา เรียกลำลองว่า "เสด็จ" คำว่า "เสด็จ" ใช้เฉพาะพระราชโอรสพระราชธิดาซึ่งเป็นพระองค์เจ้าเท่านั้น เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าวาปีบุษบากร เรียกลำลองว่า "เสด็จ" ได้ แต่พระองค์เจ้าที่มิได้ทรงเป็นพระราชโอรสพระราชธิดาจะเรียกพระองค์ท่านว่า "เสด็จ" ไม่ได้

๙. การเรียกคำแทนพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง อย่างลำลอง พระองค์เจ้า ใช้ พระองค์ชาย–พระองค์หญิง หม่อมเจ้าใช้

ท่านชาย–ท่านหญิง หม่อมราชวงศ์ใช้ คุณชาย–คุณหญิง หม่อมหลวงใช้ คุณ ทั้งชายและหญิง

๑๐. การเรียกราชทินนาม หรือสมณศักดิ์ ถ้าเป็นทางการให้เรียกตามราชทินนามหรือสมณศักดิ์นั้นๆ เช่น พระยาอนุรักษราชมณเฑียร ก็เรียก พระยาอนุรักษราชมณเฑียร อย่าเรียกเจ้าคุณอนุรักษราชมณเฑียร พระศาสนโสภณ อย่าเรียกว่า เจ้าคุณศาสนโสภณ เว้นแต่การเรียกลำลองจะเรียกว่าท่านเจ้าคุณหรือเจ้าคุณนั้นไม่ห้าม ผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นนาย เช่นนายจำนงราชกิจ นายวรการบัญชา อย่าเปลี่ยนนายเป็นคุณ เพราะนายเป็นราชทินนาม บรรดาศักดิ์นายนี้ไม่สู้คุ้นกัน บางทีก็เขียนแยกเป็นนามกับนามสกุล เช่น นายจำนง ราชกิจ อย่างนี้ไม่ถูก

บรรดาศักดิ์ของผู้เป็นราชสกุลอีกอย่างหนึ่งไม่สู้คุ้นกัน คือบรรดาศักดิ์ "หม่อม" เช่นหม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ หม่อมสนิทวงศ์เสนี หม่อมในที่นี้เป็นบรรดาศักดิ์ เหมือน พระ พระยา ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์หม่อมไม่ใช่เจ้า เป็นหม่อมราชวงศ์

๑๑. นางสนองพระโอษฐ นางพระกำนัล ถ้าไม่มีฐานันดรศักดิ์เป็นหม่อมราชวงศ์หรือหม่อมหลวง ใช้คุณ นำหน้าชื่อ แต่ถ้าเป็นหม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง ก็ไม่ต้องเปลี่ยนเป็นคุณ

๑๒. สุภาพสตรีที่ได้รับพระราชทานอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า มักจะเข้าใจว่าต้องเรียกคุณหญิงเสมอ เป็นการไม่ถูก ถ้าสุภาพสตรีนั้นเป็นหม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง ก็คงเรียก หม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง ตามเดิม เช่น หม่อมราชวงศ์เบญจวรรณ จักรพันธ์ เป็นต้น ถ้าสุภาพสตรีไม่มีฐานันดรศักดิ์และ

สมรสแล้วเรียกคุณหญิง เช่นคุณหญิงกรันฑ์ สนิทวงศ์ฯ ถ้ายังไม่ได้สมรสเรียกคุณ เช่น คุณเพียร เวชบุล ถ้าได้รับพระราชทานทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ เป็นท่านผู้หญิง ถึงแม้จะมีฐานันดรศักดิ์เดิมเป็นหม่อมหลวง หม่อมราชวงศ์ก็ตาม เช่น ท่านผู้หญิงจงกล กิตติขจร ท่านผู้หญิงทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์พรพรรณ) แต่ถ้ามีฐานันดรศักดิ์เป็นหม่อมของพระราชวงศ์ ไม่เรียกเป็นท่านผู้หญิง คงเรียกตามฐานันดรเดิม เช่นหม่อมหลวงสร้อยระย้า ยุคล เป็นต้น

สุภาพสตรีที่สมรสแล้วแต่ไม่ได้เป็นภริยาของพระยา หรือไม่ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า อย่าเรียกว่า คุณหญิง คงเป็น "นาง" หรือเรียกลำลองก็เรียกว่า คุณนาย

๑๓. คำว่า "ภริยา" มีที่ใช้แตกต่างกันคือ

ก. สำหรับหม่อม (ภริยา) ของพระราชวงศ์ ถ้ามีฐานันดรศักดิ์ ก็เรียกตามฐานันดรศักดิ์ เช่น หม่อมเจ้าสุวินิต กิติยากร และ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธศิริโสภา หม่อมเจ้าภีศเดช และ หม่อมราชวงศ์ดัชรีรัตน์ รัชนี เป็นต้น

ข. ถ้าเป็นสตรีธรรมดาเรียกว่า "หม่อม" นามสกุลของหม่อม เปลี่ยนเป็นราชสกุล แต่มี "ณ อยุธยา" ต่อท้าย เช่น หม่อมเจ้าชุมปกบุตร ชุมพล และหม่อมสมจิตร ชุมพล ณ อยุธยา เป็นต้น

ค. ถ้าสุภาพสตรีเป็นหม่อมเจ้าเรียกว่า "ชายา" ถ้าเป็นพระองค์เจ้าเรียกว่า "พระชายา"

๑๔. คำที่เป็น "คำสั่ง" "คำพูด" "ความดำริ" สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใช้ "พระบรมราชโองการ" "พระราชกระแส" "กระแสพระราช

คำรัส" "พระราชดำริ" "กระแสพระราชดำริ" สำหรับสมเด็จพระบรมราชินีใช้เช่นเดียวกัน เว้นแต่คำสั่งใช้ว่า "พระราชเสาวนีย์"

(คำ "พระบรมราชโองการ" นั้นใช้เมื่อทรงรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว)

ขอให้ระมัดระวังการใช้คำว่า พระบรมราชโองการหรือพระราชเสาวนีย์ สองคำนี้เป็นการพูดที่เป็นคำสั่ง คือมีผลบังคับ ไม่ใช่เป็นการพูดธรรมดา อย่างเช่นนิสิตกราบบังคมทูลขอให้พูด ต้องใช้ว่า "ขอพระราชทานพระราชกระแส" หรือ "ขอพระราชทานกระแสพระราชดำรัส" ไม่ใช่ขอพระราชทานพระบรมราชโองการ หรือพระราชเสาวนีย์

๑๕. การใช้คำ "ถวาย" ถ้าสิ่งของนั้นเป็นของเล็กใช้ "ทูลเกล้า ฯ ถวาย" ถ้าเป็นของใหญ่ใช้ "น้อมเกล้า ฯ ถวาย" หรือ "ถวาย" เฉย ๆ

๑๖. คำว่า "บอก" มักใช้ผิดเสมอ คือชอบใช้ว่า "กราบถวายบังคมทูล" ที่ถูกต้องใช้ว่า "กราบบังคมทูล" เช่น "กราบบังคมทูลถวายรายงาน" "กราบบังคมทูลรายงานกิจการ"

๑๗. คำว่า "ขอบใจ" ถ้าจะกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขอบใจ ก็ใช้ว่า "ทรงขอบใจ" หรือ "พระราชทานพระราชกระแสขอบใจ" ไม่ใช่ "ขอบพระทัย" เว้นแต่ผู้ที่ทรงขอบใจนั้นเป็นพระราชวงศ์ จึงใช้ "ขอบพระทัย"

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานกระแสขอบใจประชาชน"

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสขอบพระทัย พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร"

๑๘. การใช้ราชาศัพท์ต้องระมัดระวังในทุกด้าน เช่น ทูลกระหม่อมชายเสด็จร้านค้าเจ้าของร้านถวายหมวก เช่นนี้ จะใช้ว่าถวายพระมาลาไม่ได้ เพราะหมวกนั้นยังไม่ได้เป็นของพระองค์ท่าน คำว่าฉลองพระองค์ระวังอย่าใช้ว่า "ทรงฉลองพระองค์ขาสั้น" เพราะฉลองพระองค์ คือเสื้อ หรือคำว่าพระภูษา แปลว่า ผ้านุ่ง อย่าใช้ในกรณีแปลว่าผ้าคลุม ต้องใช้ว่า "ทรงพระสนับเพลาขาสั้น" "ผ้าคลุมพระเกศา"

๑๙. คำใหม่ ๆ ที่ไม่มีราชาศัพท์โดยเฉพาะ เช่น กระเป๋า เครื่องสำอาง ลิปสติค เซ็ทผมสเปรผม เมื่อจะใช้ให้เป็นราชาศัพท์ คำใดที่เปลี่ยนได้ก็เปลี่ยน ที่เปลี่ยนไม่ได้ก็ควรคงรูปศัพท์เดิมไว้

เช่น กระเป๋าทรงถือ เครื่องพระสำอาง ลิปสติค ทรงแต่งพระเกศา ทรงฉีดพระเกศา ทรงฉีดเส้นพระเกศา เป็นต้น

ก่อนจบคำอธิบาย ใคร่ได้กล่าวถึงเรื่องที่มีผู้สงสัยอยู่เสมอ คือเมื่อกล่าวถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อกล่าวถึงพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ต่างประเทศ และเมื่อกล่าวถึงตัวละคอนในวรรณคดีที่เป็นเจ้า เช่น อิเหนา จะต้องใช้ราชาศัพท์หรือไม่ ในเรื่องนี้ขอสรุปว่าต้องใช้ตามฐานันดรที่แท้จริง เว้นแต่คำว่า "บรม" ใช้สำหรับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทยเท่านั้น.

ราชาศัพท์

ร่างกาย

หัว	พระมหากษัตริย์	พระเจ้า
	พระราชวงศ์	พระเศียร
	คนสามัญ	ศีรษะ
ผม	พระมหากษัตริย์	เส้นพระเจ้า หรือ พระเจ้า
	พระราชวงศ์	พระเกศา, พระเกศ, พระศก
ไรผม		ไรพระเกศา
จุก		พระโมลี, พระเมาลี
ไรจุก, ไรผม		พระจุไร
หน้าผาก		พระนลาฏ
คิ้ว		พระขนง, พระภมู
ขนระหว่างคิ้ว		พระอุณาโลม
ดวงตา		พระเนตร, พระนยนะ, พระจักษุ
ขอบตา		ขอบพระเนตร
หลังตา		หลังพระเนตร
จมูก		พระนาสา, พระนาสิก
ช่องจมูก		ช่องพระนาสิก
แก้ม		พระปราง

กระพุ้งแก้ม	พระกำโบล
หนวด	พระมัสสุ
เครา	พระทาฐิกะ, พระทาฒิกะ
ปาก, ริมฝีปาก	พระโอษฐ์
ฟัน	พระทนต์
ไรฟัน	ไรพระทนต์
เขี้ยว	พระทาฐะ, พระทาฒะ
ลิ้น	พระชิวหา
ต้นลิ้น, ลิ้นไก่	มูลพระชิวหา
คาง	พระหนุ (อ่านพระหะนุ)
ขากรรไตร	ต้นพระหนุ
หู, ใบหู	พระกรรณ
ช่องหู	พระโสต, ช่องพระกรรณ
ดวงหน้า	พระพักตร์
คอ	พระศอ
ไหปลาร้า	พระรากขวัญ
บ่า, ไหล่	พระอังสา
จะงอยบ่า	พระอังสกุฏ
ต้นแขน (ตั้งแต่ไหล่ถึงข้อศอก)	พระพาหา, พระพาหุ
ปลายแขน (ตั้งแต่ข้อศอกถึงข้อมือ)	พระกร
ข้อศอก	พระกัปประ (อ่านกัปปะระ)
	พระกโบระ

มือ	พระหัตถ์
ข้อมือ	ข้อพระกร, ข้อพระหัตถ์
ฝ่ามือ	ฝ่าพระหัตถ์
นิ้วมือ	พระองคุลี, นิ้วพระหัตถ์
นิ้วหัวแม่มือ	พระอังคุฐ
นิ้วชี้	พระดัชนี
นิ้วกลาง	พระมัชฌิมา
นิ้วนาง	พระอนามิกา
นิ้วก้อย	พระกนิษฐา
เล็บ	พระนขา
อก	พระอุระ, พระทรวง
นม	พระถัน, พระเต้า
รักแร้	พระกัจฉะ, หว่างพระพาหา
ท้อง	พระอุทร
สะดือ	พระนาภี
สะเอว	พระกฤษฎี, บั้นพระองค์
สีข้าง	พระปรัศว์
หลัง	พระปฤษฎางค์, พระขนอง
ตะโพก	พระโสณี
ก้น, ที่นั่งทับ	พระที่นั่ง

ตับ	พระยกนะ (อ่านยะกะนะ)
ไต	พระวักกะ (โบราณว่าม้าม)
ม้าม	พระปิหกะ (โบราณว่าไต)
ไส้ใหญ่	พระอันตะ
ไส้น้อย, ไส้ทบ	พระอันตะคุณะ
เส้น, เอ็น	พระนหารุ
พังผืด	พระกิโลมกะ (อ่านกิโลมะกะ)
ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย	พระองคาพยพ
มันในสมอง	พระมัตถลุงค์
น้ำไขข้อ	พระลสิกา
น้ำดี (น้ำจากต่อมตับ)	พระปิตตะ
น้ำลาย	พระเขฬะ
เสลด	พระเสมหะ
น้ำตา	น้ำพระเนตร
น้ำมูก	มูลพระนาสิก
เหงื่อ	พระเสโท
ไคล	พระเมโท
น้ำหนอง,น้ำเหลือง	พระบุพโพ
เลือด	พระโลหิต
เลือดประจำเดือนหญิง	พระอุหลบ
กระดูก	พระอัฐิ

เถ้ากระดูก	พระอังคาร
รก	พระสกุล
อุจจาระ	พระบังคนหนัก
ปัสสาวะ	พระบังคนเบา
ต้นขา	พระอุรุ
ขา, ตัก	พระเพลา
เข่า	พระชานุ
แข้ง	พระชงฆ์
น่อง	หลังพระชงฆ์
ตาตุ่ม	พระโคปผกะ
เท้า	พระบาท
ข้อเท้า	ข้อพระบาท
หลังเท้า	หลังพระบาท
ฝ่าเท้า	ฝ่าพระบาท
ส้นเท้า	พระปราษณี
ผิวกาย	พระฉวี
เงา	พระฉายา
ขน	พระโลมา
ผิวหน้า	พระราศี
เนื้อ	พระมังสา
หนัง	พระตจะ

สิว	พระอสา
ไฝ, ไข่แมลงวัน	พระปีฬกะ
หัวใจ	พระหทัย, พระกมล
ปอด	พระปับผาสะ
ลมหายใจเข้า	พระปัสสาสะ
ลมหายใจออก	พระอัสสาสะ

เครื่องภาชนะใช้สอย, เครื่องประดับ, และเครื่องตกแต่ง

กระโถนเล็ก	พระมหากษัตริย์	พระสุพรรณศรี
กระโถนใหญ่	พระมหากษัตริย์	พระสุพรรณราช
กระโถน	พระราชวงศ์	บ้วนพระโอษฐ์
โต๊ะเท้าช้างเป็นภาชนะคล้าย โต๊ะทองเหลือง ทำด้วยทองคำ ที่เชิงมีลักษณะคล้ายเท้าช้าง สำหรับวางจานเชิงบรรจุอาหาร	พระมหากษัตริย์	พระสุพรรณภาชน์
พานหมาก	พระมหากษัตริย์	พานพระศรี
	พระราชวงศ์	พานหมากเสวย
หีบหมาก	พระมหากษัตริย์	หีบพระศรี
	พระราชวงศ์	หีบหมากเสวย
กระเป๋าหมากบุหรี่		พระล่วม
ตลับเพชร		พระรัตนกรัณฑ์
ถาดน้ำร้อน		ถาดพระสุธารส

พานรองสังข์, จอกหมาก		พระมังสี
คนโทน้ำ, หม้อน้ำ		พระตะพาบ, พระเต้า
หม้อตรวดน้ำ		พระเต้าทักษิโณฑก
หม้อน้ำที่ทำด้วยทองคำ	พระมหากษัตริย์	พระสุวรรณภิงคาร
หมาก	พระมหากษัตริย์	พระศรี
น้ำกิน		พระสุธารส
น้ำชา		พระสุธารสชา
ของกิน, กับข้าว		เครื่องคาว
ของหวาน		เครื่องหวาน
ของว่าง		เครื่องว่าง
ข้าว	พระมหากษัตริย์	พระกระยาเสวย
ยารักษาโรค		พระโอสถ
ยาถ่าย		พระโอสถประจุ
ยาเส้นสำหรับสูบ		พระโอสถเส้น
บุหรี่		พระโอสถมวน
เหล้า		น้ำจัณฑ์
แว่นตา		ฉลองพระเนตร
เสื่อ		ฉลองพระองค์, พระกัญจุกะ
	พระราชวงศ์	เสื่อทรง
ช้อน		ฉลองพระหัตถ์
ซ่อม		ฉลองพระหัตถ์ซ่อม

ตะเกียบ		ฉลองพระหัตถ์ตะเกียบ
รองเท้า	พระมหากษัตริย์	ฉลองพระบาท
	พระราชวงศ์	รองพระบาท
ถุงเท้า		ถุงพระบาท
ไม้เกาหลัง		ฉลองได, นารายณหัตถ์
ศัสตราวุธ		พระแสง
มีดโกน, มีดเจียนหมาก		พระแสงกรรบิด
กรรไตร		พระแสงปนาค, พระแสงกรรไตร
แหนบ		พระแสงกัสสะ
ไม้เท้า, ไม้วา		ทานพระกร
ตรา (สำหรับใช้ประทับ)	พระมหากษัตริย์	พระราชลัญจกร
	พระราชวงศ์	พระตรา
ตราราชอิสริยาภรณ์		พระตรา
กระจกส่อง		พระฉาย
หวี		พระสาง
น้ำอบ, น้ำหอม, น้ำปรุง		พระสุคนธ์
เครื่องหอมเช่นกระแจะ, แป้งร่ำ, แป้งหอม		
สะบู่หอม		เครื่องสำอาง
ห้องแต่งตัว, ห้องสุขา		ห้องพระสำอาง
เตียง		พระแท่น
เตียงนอน		พระแท่นบรรทม

ที่สำหรับนั่ง, เครื่องลาด, เครื่องปู,	พระมหากษัตริย์	พระราชอาสน์
ที่นอน	พระมหากษัตริย์	พระบรรจถรณ์
ที่นอน, ที่นั่ง, ฟูก, นวม	พระมหากษัตริย์	พระยี่ภู่
ที่นอน	พระราชวงศ์	พระที่
ผ้ามีลายปักตามขอบสำหรับรองนั่ง		พระสุจหนี่
เก้าอี้		พระเก้าอี้
หมอนหนุน		พระเขนย
หมอนอิง		พระขนน
ม่าน, มุ้ง		พระวิสูตร, พระสูตร
เปล		พระอู่
ผ้านุ่ง	พระมหากษัตริย์	พระภูษา
	พระราชวงศ์	ผ้าทรง
กางเกง		พระสนับเพลา
ร่ม		พระกลด
เครื่องประดับเกียรติยศได้แก่ ฉัตร พัดโบก, จามร, บังสูรย์ กลด		เครื่องสูง
หน้าต่าง	พระมหากษัตริย์	พระบัญชร
	พระราชวงศ์	พระแกล
ประตู		พระทวาร
เรือน	พระมหากษัตริย์	พระที่นั่ง
	พระราชวงศ์	ตำหนัก

บ้าน	พระมหากษัตริย์	พระบรมมหาราชวัง, พระราชวัง
	พระราชวงศ์	วัง
ที่พักชั่วคราว	พระมหากษัตริย์	พลับพลา
ผ้าไหม		พระโกไสยพัสตร์
ผ้าฝ้าย		พระกัปปาสิกพัสตร์
ผ้าใยมะเดื่อ		พระอุทุมพรพัสตร์
ผ้าส่านแดง (ผ้าขนสัตว์สีแดง)		พระรัตกัมพล
ผ้าส่าน (ผ้าขนสัตว์)		พระกัมพล
ผ้าห่มตัว, สไบ		พระสพัก
ผ้าห่มนอน		คลุมบรรทม
ผ้าเช็ดตัว		ซับพระองค์
ผ้าเช็ดหน้า		ซับพระพักตร์
ผ้าอาบน้ำ	พระมหากษัตริย์	พระภูษาชุบสรง
	พระราชวงศ์	ผ้าชุบสรง, ผ้าสรง
ผ้าโพก, ผ้าพันหัว		พระเวฐนะ
หมวก		พระมาลา
หมวกลักษณะเหมือนดอกทับทิมคว่ำ	พระราชวงศ์	พระตุ้มปี่
ปิ่นประดับเพชร		พระจุฑามณี
กรอบหน้า, มงกุฎ		พระอุณหิส
ตุ้มหู		พระกุณฑล, ตุ้มพระกรรณ
จอนหู, ดอกไม้ทัดหู		พระกรรเจียก

สร้อยอ่อน, สายสร้อย, กำไล	พระเกยูร
เครื่องประดับคล้ายกำไลสวมต้นแขน	พาหุรัด
กำไลข้อมือ	ทรง (ข้อ) พระกร
กำไลข้อเท้า	ทรง (ข้อ) พระบาท
แหวน	พระธำมรงค์
สร้อยยาวสวมสะพายแล่ง	พระสังวาล
เข็มขัด	พระปั้นเหน่ง, รัดพระองค์

อาการต่าง ๆ

คำสั่ง	พระมหากษัตริย์	พระบรมราชโองการ
	สมเด็จพระบรมราชินี	พระราชเสาวนีย์
	พระราชวงศ์	รับสั่ง
คำสอน	พระมหากษัตริย์	พระบรมราโชวาท
	สมเด็จพระบรมราชินี	พระราโชวาท
	พระราชวงศ์	พระโอวาท
ทักทายปราศรัย	พระมหากษัตริย์	พระราชปฏิสันถาร
	พระราชวงศ์	ทรงปฏิสันถาร
คำพูด, พูด	พระมหากษัตริย์	พระราชดำรัส, พระราชกระแส
	พระราชวงศ์	ตรัส, รับสั่ง
แต่ง (แต่งหนังสือ, แต่งเพลง)	พระมหากษัตริย์	ทรงพระนิพนธ์
	พระราชวงศ์	ทรงนิพนธ์
จดหมาย	พระมหากษัตริย์	พระราชหัตถเลขา

	พระราชวงศ์	ลายพระหัตถ์
จดหมายที่เขียนด้วยมือ	พระมหากษัตริย์	ลายพระราชหัตถ์
ชื่อ	พระมหากษัตริย์	พระปรมาภิไธย
	สมเด็จพระบรมราชินี	พระนามาภิไธย
	พระราชวงศ์	พระนาม
ลงชื่อ	พระมหากษัตริย์	ลงพระปรมาภิไธย
	พระราชวงศ์	ลงพระนาม
โทรเลข	พระมหากษัตริย์	พระราชโทรเลข
ให้	พระมหากษัตริย์	พระราชทาน
	พระราชวงศ์	ประทาน
ทำบุญ	พระมหากษัตริย์	ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
	พระราชวงศ์	ทรงบำเพ็ญพระกุศล
ฟังเทศน์		ทรงธรรม, ทรงสดับพระธรรมเทศนา
โกรธ, เคือง		ทรงพระพิโรธ, กริ้ว
ชอบ, รัก, เอ็นดู		โปรด
ยิ้ม		แย้มพระโอษฐ์
จะพูดแล้วนิ่งเสีย		เยื้อนพระโอษฐ์
หัวเราะ		ทรงพระสรวล
ร้องไห้		ทรงพระกรรแสง
อ่านหนังสือ, เรียนหนังสือ, เขียนหนังสือ		ทรงพระอักษร
เรียน		ทรงเล่าเรียน, ทรงศึกษา

ฝัน		ทรงพระสุบิน
สบายกายสบายใจ		ทรงพระสำราญ
อ้วน		ทรงพระเจริญ, ทรงพ่วงพี
ผอม		ซูบพระองค์
มีครรภ์		ทรงครรภ์
เจ็บ	พระมหากษัตริย์	ทรงพระประชวร
	พระราชวงศ์	ประชวร
ฝี		พระยอด
ลม		วาโย, วาตา
บวม		โศผะ, โศตะ
อาเจียน		ทรงพระอาเจียน
เสียงกระแอม		พระขิปปสัทโท
ไอ		ทรงพระกรรสะ, ทรงพระกาสะ
เสียงไอ		พระกาสสัทโท
หายใจ		หายพระทัย
จาม		ทรงพระขึนาสะ
เรอ		ทรงพระอุเทกะ, ทรงพระอุเหตุ
ใช้น้ำหอม (เช่นทาน้ำอบ)		ทรงพระสุคนธ์
ใช้เครื่องหอม (เช่นผัดหน้า, ถูตัวด้วยสบู่หอม)		ทรงพระสำอาง
ตัดผม	พระมหากษัตริย์	ทรงพระเครื่องใหญ่
	พระราชวงศ์	เจริญพระเกศา, ทรงเครื่อง

แต่งตัว		ทรงเครื่อง, แต่งพระองค์
เล่นกีฬา		ทรงกีฬา
ขี่ช้าง		ทรงช้าง
ขี่ม้า		ทรงม้า
ขี่รถ		ทรงรถ
ขี่เรือ		ทรงเรือ
เกิด	พระมหากษัตริย์	ทรงพระราชสมภพ
	พระราชวงศ์	ประสูติ
วันเกิด	พระมหากษัตริย์	วันพระราชสมภพ
	พระราชวงศ์	ประสูติ
งานเลี้ยง, งานรื่นเริง		สมโภช
อายุ		พระชนมพรรษา, พระชนมายุ
ดวงชาตา		ดวงพระชาตา, ดวงพระชนมพรรษา
อาบน้ำ		สรงน้ำ
ล้างหน้า		สรงพระพักตร์
ล้างมือ		ชำระพระหัตถ์
ล้างเท้า		ชำระพระบาท
นั่ง, อยู่		ประทับ
กิน		เสวย
ชิมอาหาร		เทียบเครื่อง

ตั้งของรับประทาน		ตั้งเครื่อง
ไปนอน	พระมหากษัตริย์	เข้าในที่พระบรรทม
	พระราชวงศ์	บรรทม
ปูที่นอน		ลาดพระที่
โกนจุก	พระราชวงศ์ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป	โสกันต์
	หม่อมเจ้า	เกศากันต์
ตาย		สวรรคต
		ทิวงคต
		สิ้นพระชนม์
	หม่อมเจ้า	ถึงชีพิตักษัย
	เจ้าประเทศราช, สมเด็จเจ้าพระยา	
	เจ้าคุณราชนิกูล	ถึงแก่พิราลัย
	เจ้าพระยาหรือเทียบเท่า	ถึงแก่สัญกรรม, ถึงอสัญกรรม
	พระยาหรือเทียบเท่า, เจ้าจอมมารดา	ถึงแก่อนิจกรรม, ถึงอนิจกรรม
	พระภิกษุ, สามเณร	ถึงแก่มรณภาพ, มรณภาพ
บังสุกุล		สดับปกรณ์
บอก	พระมหากษัตริย์	กราบบังคมทูลพระกรุณา
	พระราชวงศ์	กราบทูล, ทูล
ลา	แด่พระมหากษัตริย์	กราบถวายบังคมลา
	แด่พระราชวงศ์	ทูลลา

ไปหา, ไปพบ	พระมหากษัตริย์	เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
	พระราชวงศ์	เฝ้า
ไหว้		ถวายบังคม
	พระภิกษุ	นมัสการ
นวดให้		ถวายอยู่งานนวด
พัดให้		ถวายอยู่งานพัด
ปัดด้วยแส้ให้		ถวายอยู่งานปัดแส้, อยู่งานปัดแส้
กั้นร่มให้		ถวายพระกลด, อยู่งานพระกลด
เชิญไปหรืออุ้ม		เชิญเสด็จ
ถือ, ยก, นำไป		เชิญ

ขัตติยะตระกูล

ปู่ทวด, ตาทวด (พ่อของปู่หรือตา)	พระปีตามหัยกา
ย่าทวด, ยายทวด (แม่ของปู่ของตา)	พระปีตามหัยยิกา
ปู่ทวด, ตาทวด (พ่อของย่าของยาย)	พระมาตามหัยกา
ย่าทวด, ยายทวด (แม่ของย่าของยาย)	พระมาตามหัยยิกา
ปู่, ตา	พระอัยกา
ย่า, ยาย	พระอัยกี
ลุง (พี่ชายของพ่อ)	พระปิตุลา
ป้า (พี่สาวของพ่อ)	พระปิตุจฉา
ลุง (พี่ชายของแม่)	พระมาตุลา
ป้า (พี่สาวของแม่)	พระมาตุจฉา

พ่อ	พระชนก, พระบิดา, พระบิดร
แม่	พระชนนี, พระมารดา, พระมารดร
อา (น้องชายของพ่อ)	พระปิตุลา
อา (น้องสาวของพ่อ)	พระปิตุจฉา
น้า (น้องชายของแม่)	พระมาตุลา
น้า (น้องสาวของแม่)	พระมาตุจฉา
พี่ชาย	พระเชษฐา, พระเชษฐภาดา
พี่สาว	พระเชษฐภคินี
น้องชาย	พระอนุชา, พระขนิษฐา พระขนิษฐภาดา
น้องสาว	พระขนิษฐภคินี
ลูกชาย	พระโอรส, พระราชโอรส
ลูกสาว	พระธิดา, พระราชธิดา
หลาน (ลูกของลูก)	พระนัดดา
หลาน (ลูกของพี่ชาย, น้องชาย)	พระภาติยะ
หลาน (ลูกของพี่สาว, น้องสาว)	พระภาคิไนย
เหลน (หลานของลูก)	พระปนัดดา
พ่อตา, พ่อผัว	พระสัสสุระ
แม่ยาย, แม่ผัว	พระสัสสุ
ผัว	พระสามี, พระสวามี, พระภัสดา

เมีย	พระมหากษัตริย์	สมเด็จพระบรมราชินี, สมเด็จพระอัครมเหษี
	พระราชวงศ์	พระชายา, ชายา, หม่อม
ลูกเขย		พระชามาดา
ลูกสะใภ้		พระสุณิสา

คำนำพระนามพระบรมวงศานุวงศ์

(พระอธิบายของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร)

เพียงสมัยรัชกาลที่ ๕

พระราชโอรสธิดารัชกาลนั้น	เรียก สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ (หรือลูก) เธอ
พระราชโอรสธิดารัชกาลถัดขึ้นไป	เรียก สมเด็จพระเจ้าน้องยา (หรือน้องนาง) เธอ
พระราชโอรสธิดารัชกาลที่ ๓	เรียก พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ
พระราชโอรสธิดารัชกาลที่ ๒	เรียก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระราชโอรสธิดารัชกาลที่ ๑	เรียก พระเจ้าอัยกาเธอ

ในกรณีที่มารดาเป็นเจ้านายก็เป็น สมเด็จ....................แต่ถ้าพระมารดาไม่ใช่เจ้า – ก็คง "สมเด็จ" แต่มีบางพระองค์ที่ทรงยกขึ้นเป็นพิเศษเฉพาะพระองค์

มาถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชดำริเพื่อให้เป็นการสะดวก และไม่ให้

เป็นที่ขัดพระทัยกัน โปรดเกล้า ฯ ให้ใช้ สมเด็จพระเจ้า (หรือพระเจ้า) บรมวงศ์เธอทุกชั้น เว้นแต่ชั้นน้องและลูก ซึ่งถ้าจำเป็นจะต้องระบุชั้นตามรัชกาลก็ให้เติม "ชั้น ๑" "ชั้น ๒" ฯลฯ เข้าไปตามรัชกาลที่ท่านทรงสังกัด

ส่วนที่ต่ำลงมา เช่น หลานพระเจ้าแผ่นดินนอกจากที่ได้ระบุมาแล้วข้างบนนี้ หากพระมารดาเป็นเจ้านายก็ใช้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ หากมิได้เป็นก็ใช้ พระวรวงศ์เธอ ถ้าเป็นหม่อมเจ้า ก็ไม่ต้องมีคำนำเลย

พระราชโอรสธิดารัชกาลที่ ๓ ซึ่งเคยใช้ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ โปรดให้ใช้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ยกไปใช้สำหรับเจ้านายในพระราชวังบวรแทน พระบวรวงศ์เธอ

นอกจากนี้ยังมีทรงยกย่องให้ใช้เป็นพิเศษเฉพาะพระองค์ เช่น พระมาตามหัยกาเธอและ พระสัมพันธวงศ์เธอ พระอรรคชายาเธอเป็นต้น ตัวอย่าง พระบิดาสมเด็จพระเทพศิรินทรา เป็น "สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ" และ "พระเจ้าบรมมหัยยิกาเธอ" กรมสมเด็จพระสุดารัตน ฯ.

พิมพ์ที่ ห.จ.ก. มิ่งโมทิ (แผนกการพิมพ์) ๓๕๐/๒ ถนนเพชรบุรี โทร. ๘๑๙๖๒๓
นายบรรลือ ภูชงคกุล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๖